

Opinnäytetyö (YAMK)

Sosiaali- ja terveysalan ylempi ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomi YAMK

Kevät 2016

Henna Auvinen

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUTTA TUKEVAT TYÖKÄYTÄNNÖT KEHITYSVAMMA-ALAN TUUKI- JA OSAAMISKEKSKUKSESSA

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

OPINNÄYTETYÖ (YAMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma | Sosionomi Yamk

Kevät 2016 | 85 sivua +27 liitesivua

Ohjaaja Kari Salonen

Henna Auvinen

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUTTA TUKEVAT TYÖKÄYTÄNNÖT KEHITYSVAMMA-ALAN TUKI- JA OSAAMISKESKUKSESSA

Kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden, osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen ovat poliittisesti ja valtakunnallisesti tällä hetkellä voimakkaasti esillä. Erityisesti työn alla olleet lainsäädännölliset uudistukset ovat korostaneet palvelujentuottajien vastuuta kirjata niitä toimenpiteitä, joilla asiakkaiden itsemääräämistä ja itsenäistä suoriutumista voidaan arjessa edistää.

Hankkeen kehittämistehtävänä oli laatia kehitysvammatyöhön perehdytysopas itsemääräämistä tukevista työkäytännöistä. Tavoitteena oli tuoda näkyvyyttä kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksista tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä ja saada muutosta työyhteisöjen välisiin arvokeskusteluihin.

Kehittämishanke toteutettiin bikva-asiakaslähtöisellä arviointimallilla, jonka tavoitteena on ottaa asiakkaat osaksi palveluiden kehittämistä. Hanke toteutettiin yhteistyössä KTO kehitysvamma-ala tuki- ja osaamiskeskuksen asiakkaiden, työntekijöiden ja asumisyksiköiden ja palvelukotien esimiesten kanssa. KTO tarjoaa kehitysvamma-alan palveluita eritasoista tukea tarvitseville kehitysvammaisille henkilöille.

Hankkeen valmistelu aloitettiin syksyllä 2014 Me itte yhdistyksen jäsenten kanssa itsemääräämisoikeudesta keskustelemalla. Hankkeen empiirinen osuus toteutettiin keväällä 2015 haastatteleamalla kuutta kehitysvammaista henkilöä. Lisäksi hankkeeseen osallistui kahdeksan hengen ryhmä työntekijöitä ja seitsemän hengen ryhmä esimiehiä.

Perehdytysopas on laadittu työntekijöille asiakkaan itsemääräämistä vahvistavien toimintatapojen suunnittelun tueksi. Perehdytysopas sisältää itsemääräämistä tukevien työkäytäntöjen kuvauksia ja toimintatapoja, jotka on jaoteltu teemoihin: koti, vapaa-aika, toimeentulo, työ- ja päivätoiminta/koulu, sosiaaliset suhteet, omat taidot ja tärkeät asiat. Perehdytysoppaan alussa on lisäksi oma lukunsa vuorovaikutuksesta ja kommunikaatiosta, johon on koottu apuvälineitä ja kommunikaatiokeinoja, joita asiakkaan kommunikaation tukemiseksi voidaan hyödyntää.

ASIASANAT:

Itsemääräämisoikeus, kehitysvammaisuus, bikva-asiakaslähtöinen arviointi, työkäytännöt

MASTER'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme in Social Service | Master of Social Service

Spring 2016 | 85 pages + 27 appendix pages

Instructor Kari Salonen

Henna Auvinen

WORKING METHODS SUPPORTING SELF DETERMINATION IN THE SUPPORT AND EXPERT CENTER FOR PERSONS WITH INTELLECTUAL DISABILITY

The promotion of self-determination, inclusion and equality of persons with intellectual disability is, at the moment, heavily featured both politically and nationally. In particular, the current legislative reforms have highlighted the responsibility of service providers to record the measures through which self-determination and independent living of clients can be promoted in everyday life.

The purpose of the development project was to draft a guide for people working with persons with intellectual disability of the working methods that support self-determination. The aim was to bring visibility to the right of persons with intellectual disability to make decisions about their own lives and to bring change to the value discussions between work communities.

The development project was carried out with the client-oriented BIKVA evaluation model which aims to take clients as a part of the development of services. The project was carried out in cooperation with the clients, employees, housing units and nursing home managers of the Support and Expert Center for persons with Intellectual Disability (KTO). KTO offers support services of different levels for persons with intellectual disability.

Preparation of the project began in the fall of 2014 with the members of the *Me itte* association by discussing self-determination. The empirical part of the project was carried out in the spring of 2015 by interviewing six people with intellectual disability. In addition, eight employees and seven managers took part in the project.

The guide was intended for employees and it aims to help plan working methods that strengthen the client's self-determination. The guide included descriptions and practices of working methods that support self-determination. The descriptions and practices have been divided into themes: home, leisure, income, work and day activities/school, social relationships, personal skills and important issues. At the beginning of the guide, there was also a chapter on interaction and communication. The chapter contained tools and methods of communication that can be utilized to support the client's communication.

KEYWORDS:

self-determination, intellectual disability, BIKVA client-oriented evaluation, working methods

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	7
2 KEHITTÄMISHANKKEEN TAUSTA JA PERUSTELUT	9
2.1 KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus ja kehittämishankeryhmä	9
2.2 Tarve hankkeelle	11
2.3 Kehittämishankkeen tavoite ja kehittämistehtävät	13
3 KEHITYSVAMMAISUUS YHTEISKUNNALLISENA KYSYMYKSENÄ	14
3.1 Näkökulmia kehitysvammaisuuteen	14
3.2 Vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen aseman historia	16
3.3 Kehitysvammahuoltoja ohjaava lainsäädäntö ja laatusuositukset	18
3.4 Ammattietiikka ja kuntouttava työote hoito- ja ohjaustyössä	20
3.5 Itsemääräämiseen liittyviä tutkimuksia	22
4 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA TÄYSIVALTAINEN KANSALAIKUUS	26
4.1 Itsemääräämisoikeus	26
4.2 Itsemääräämisen ulottuvuudet ja niiden tukeminen	28
4.3 Koti ja vapaa-aika	30
4.4 Yksilöllinen elämänsuunnittelu	31
4.5 Sosiaaliset suhteet	32
4.6 Tuki ja ohjaus	35
4.7 Työ- ja päivätoiminta, opiskelu, toimeentulo	37
5 BIKVA KEHITTÄMISPROSESSI JA KEHITTÄMISHANKKEEN SUUNNITTELU	38
5.1 Bikva asiakaslähtöinen arviointi	38
5.2 Hankkeen eteneminen 2014-2016	40
5.3 Valmistelu- ja suunnitteluvaihe syksyllä 2014	41
6 KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTUS JA AINEISTON KÄSITTELY	44
6.1 Asiakashaastattelut ja toiminnallinen yksilötyöskentely	44
6.2 Työntekijät kehittämässä ”Think, Pair, Share” - menetelmällä	52
6.3 Esimiesryhmä kehittämässä ’idea puu’-menetelmällä	62
7 KEHITTÄMISHANKKEEN TULOKSET JA TUOTOS	69
7.1 Tulokset	69

7.2 Tuloksista perehdytysoppaaksi	74
8 ARVIOINTI	77
8.1 Kehittämishanke prosessina ja toimintana	77
8.2 Tuotteen arviointi, jatkokehittäminen ja jalkauttaminen	78
8.3 Kehittämistehtävien ja tavoitteiden toteutuminen hankkeessa	79
8.4 Eettisyys ja luotettavuus	80
LÄHTEET	82

LIITTEET

Liite 1. Päätös tutkimusluvasta	
Liite 2. Puolistrukturoidun teemahaastattelun runko	
Liite 3. Asiakkaiden suostumuslomake	
Liite 4. Työntekijöiden ja esimiesten suostumuslomake	
Liite 5. Kutsu työntekijöille	
Liite 6. Kutsu esimiehille	
Liite 7. Työntekijöiden kehittämisryhmä – asiakashaastatteluiden luokittelut ja kehittämistä edistävät kysymykset	
Liite 8. Esimiesten kehittämisryhmä – työntekijäryhmän näkemysten jalostaminen työkykyä tukeviin käytäntöihin	
Liite 9. Yhteenveto tuloksista osa 1 ja osa 2	
Liite 10. Perehdytysopas itsemääräämistä tukeviin työkäytäntöihin	

KUVAT

Kuva 1. Haastattelun toiminnallinen osuus ja kuvataulut (kuva Henna Auvinen 2015).	46
Kuva 2. Parityöskentely vaihe ”Think” (kuva Henna Auvinen 2015).	53
Kuva 3. Ryhmätyöskentelyvaihe ”SHARE” (kuva Henna Auvinen 2015).	54

KUVIOT

Kuvio 1. KTO:n organisaatiokaavio 2016 (KTO Intra 2016).	10
Kuvio 2. ICF-luokituksen osa-alueiden vuorovaikutussuhteet (Stakes 2004, 18.)	15
Kuvio 3. Avaimet kansalaisuuteen (Duffy 2006, 2).	25
Kuvio 4. Itsemääräämisoikeuden käsitteellinen rakentuminen (mukaillen Pietarinen 1994, 15-33.)	27
Kuvio 5. Itsemääräämisen ulottuvuudet ja esimerkkejä itsemääräämisen edistämisestä (Topo 2012).	28

Kuvio 6. Relationship Circle (Duffy 2006, 135).	35
Kuvio 7. Kehittämispöcessin kuvaus Bikva-mallia mukailien.	39
Kuvio 8. Kehittämishankkeen aikataulusuunnitelma.	41
Kuvio 9. Kehittämispöcessista perehdytysoppaaksi.	75

1 JOHDANTO

Kehitysvammaisten henkilöiden osallisuus ja itsemääräämisoikeus ovat vahvasti tällä hetkellä yhteiskunnallisten keskustelujen ja lainsäädännöllisten uudistusten keskiössä. Itsemääräämisoikeudelliset kysymykset nivoutuvat usein henkilöiden rajoittamiseen liittyviin eettisiin kysymyksiin, mitkä itsessään ovat erittäin tärkeitä ja tarpeellisia keskustelun aiheita. Kehitysvammaatyössä haasteiden ollessa moninaisia, on kuitenkin tärkeä kääntää ajatukset käytäntöön ja siihen, miten kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta voidaan tukea. Oman näkemykseni mukaan riittävällä tuella ja ennen kaikkea asiakasta kunnioittavalla työotteella voidaan minimoida tarvetta henkilöiden rajoittamiseen, vaikuttamalla niihin syvimpiin henkilöiden käyttäytymiseen liittyviin tarpeisiin ja syihin.

Kehittämishanke toteutettiin yhteistyössä KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaa-miskeskuksen kanssa, joka tarjoaa kehitysvamma-alan palveluita eritasoista tukea tarvitseville kehitysvammaisille henkilöille. Kehittämisen kohderyhmänä ovat olleet asumispalvelut ja erityishoitopalvelut. Asumisyksiköt tarjoavat kehitysvammaisille henkilöille pysyvää asumista. Palvelukodeissa kehitysvammaiset henkilöt ovat joko lyhyt tai pitkäaikaisessa kuntoutuksessa.

Kehittämishankkeen tavoitteena oli tuoda näkyvyyttä kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksista oman elämänsä asiantuntijoina ja saada muutosta työyhteisöjen sisäisiin arvokeskusteluihin konkretisoimalla itsemääräämisoikeuden käsite osaksi arkisia toimintatapoja. Kehittämistehtävänä laadittiin perehdytysopas itsemääräämistä tukeviin työkäytäntöihin.

Hanke toteutettiin bikva-asiakaslähtöisellä arvioinnilla, jossa kehittämisprosessi etenee vaiheittaisesti. Bikva-arvioinnin keskeinen tavoite on ottaa asiakkaat osaksi palveluiden kehittämistä. Hankkeessa haastateltiin kuutta asiakasta, jotka edustivat kehittämisen ensimmäistä vaihetta. Työntekijöitä kehittämissankkeen ryhmäosuuteen osallistui kahdeksan, jotka edustivat prosessin toista vaihetta. Viimeisessä kehittämisen ryhmävaiheessa oli mukana seitsemän esimiestä.

Teoreettisessa viitekehyksessä, luvussa kolme, tarkastellaan kehitysvammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä. Alkuun on tuotu esille erilaisia näkökulmia ja määritelmiä kehitysvammaisuudesta, joita ovat lääketieteellinen, sosiaalinen ja toimintakykyyn perustuva näkökulma.

Vammaisuuden historiaa tarkastellessa voidaan huomata vammaisten ihmisten joutuneen erilaisten yhteiskunnallisten negatiivisten ja sortavien toimenpiteiden kohteeksi. Verrattaessa nykypäivän tilaa historiaan, voidaan huomata, että kehitysvammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon suhteen on edetty parempaan suuntaan. Jossain määrin kehitysvammaisten hoidossa ja kuntoutuksessa on havaittavissa vielä paternalistisia ja institutionaalisia piirteitä, jotka tulevat esille myös kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta tarkastelevista tutkimuksista.

Raportin neljännen luvun teoreettinen viitekehys muodostuu Simon Duffyn (2006) täysivaltaisen kansalaisen näkökulmista, joita ovat itsemääräämisoikeus, yksilöllinen elämänsuunnittelu, elämä yhteisön jäsenenä, aktiivinen tuki, koti ja toimeentulo. Raportin viidennessä luvussa kuvataan kehittämisen eteneminen, aikataulut ja valmisteluvaiheen tehtävät. Kuudes luku sisältää kehittämishankkeen toteutuksen ja aineiston käsittelyn kuvauksen. Seitsemännessä luvussa tarkastellaan kehittämishankkeen tuloksia ja tuotosta. Kahdeksannessa luvussa arvioidaan kehittämissuunnitelmaa, tuotosta ja pohditaan hankkeen eettisyyteen liittyviä kysymyksiä.

Tässä hakkeessa painopiste on ollut itsemääräämistä tukevilla työkäytännöillä ja toimintatavoilla. Itse menetelmäosaaminen tai menetelmien käyttö ei kuitenkaan yksinään riitä kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden tukemisessa, vaan keskeistä on myös tiedollinen ja arvoihin perustuva ymmärrys, mistä itsemääräämisoikeudessa on kokonaisuudessaan kysymys. Muutos on kokonaisvaltainen, johon tarvitaan myös jatkossa prosessityöskentelyä ja yhteisiä työyhteisöjen välisiä keskusteluja osana toimintatapojen kehittämistä. Hyvät työkäytännöt ovat osa asiakastyön kokonaisprosessia ja osa hoito- ja ohjaustyön arkea.

2 KEHITTÄMISHANKKEEN TAUSTA JA PERUSTELUT

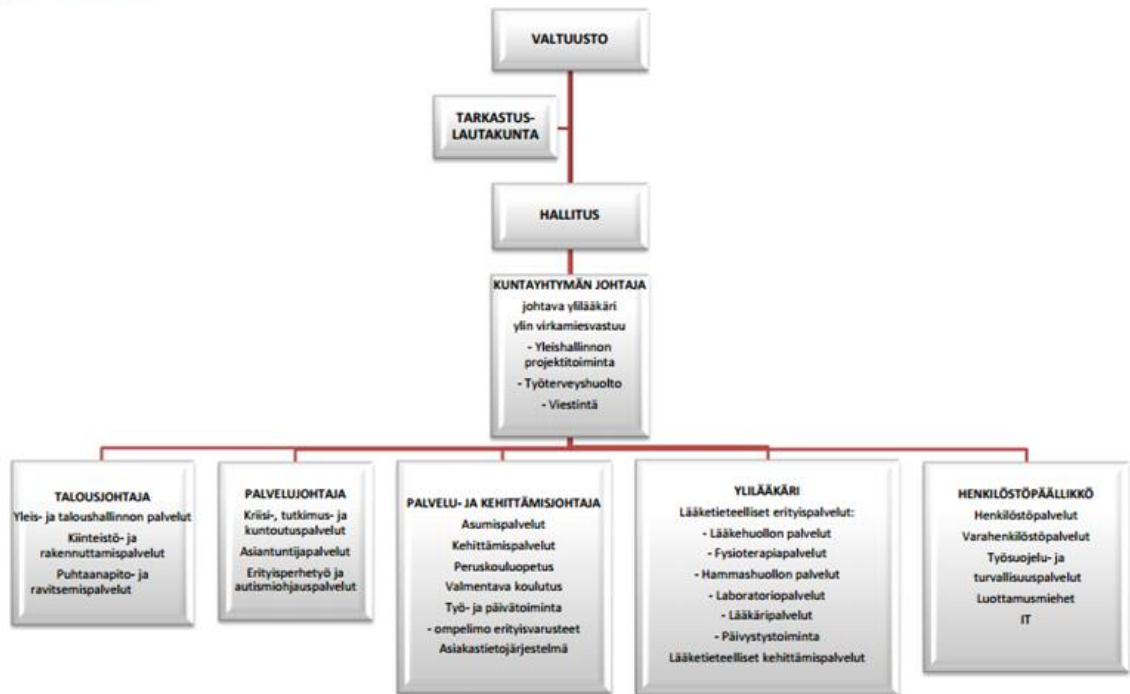
2.1 KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus ja kehittämishankeryhmä

KTO kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus (myöhemmin KTO) on sosiaali- huollon organisaatio, joka aloitti toimintansa Paimion keskuslaitoksen kuntainliit- tona noin viisikymmentä vuotta sitten. Nimi muuttui 1970-luvun lopulla Varsinais- Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymäksi. Kehitysvammaisten erityishuoltolain myötä 1970-luvun lopulla myös avohuollon palvelut laajenivat osaksi kuntayhty- män palveluja, kun ennen hoidettavana oli vain kehitysvammaisten laitoshoidto. (KTO 2013, 5.)

Suomessa on yhteensä 15 erityishuoltopiiriä, joista KTO toimii Varsinais-Suomen alueella, palvelen kaiken kaikkiaan 28 jäsenkuntaa (Valtioneuvoston asetus eri- tyishuoltopiireistä 1045/2008). KTO:n strategiset tavoitteet pohjautuvat valtioneuvoston periaatepäätökseen¹, jotka liittyvät asteittaiseen laitosasumisen purkamiseen ja asumisen kehittämiseen sekä siihen liittyvien tukipalveluiden järjes- tämiseen. Toisena strategisena tavoitteena on KTO:n toimiminen kehitysvamma- alan tuki- ja osaamiskeskuksena myös tulevaisuudessa. (KTO 2014.)

KTO:n päätoimipiste sijaitsee Paimiossa, asumispalvelut ovat hajautettu ympäri Varsinais-Suomea (KTO 2013, 6). KTO tarjoaa kehitysvamma-alan palveluita eri- tasoista tukea tarvitseville kehitysvammaisille henkilöille. Palveluihin kuuluvat (kuvio 1): asumispalvelut, kriisi-tutkimus- ja kuntoutuspalvelut, työ- ja päivätoi- minta, liikuntatoiminta, lääketieteelliset erityispalvelut, asumis- ja kehittämispal- velut, opetustoimi, jalkautuvat asiantuntijapalvelut ja erityisperhetyö.

¹ Valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaan kenenkään kehitysvammaisen ei tulisi enää asua laitoksessa vuoden 2020 jälkeen. Muita tärkeitä periaatteita ovat yhteiskunnallisen tietoisuuden lisääminen vammaisten ihmisten perusoikeuksista. Lisäksi palveluiden kehittämisessä tulisi kiinnittää huomiota myös siihen, että vaikeammin vammaisten henkilöidenkin olisi mahdollista asua laitosten ulkopuolella osana lähiyhteisöä. (STM 2012, 3.)

ORGANISAATIOKAAVIO 1.1.2016

Kuvio 1. KTO:n organisaatiokaavio 2016 (KTO Intra 2016).

Kehittämishanke on rajattu koskemaan asumispalveluiden ja palvelukotien asiakkaita ja henkilöstöä. Tuotoksen (perehdytyskansion) hyödyntäminen myös muissa palveluissa on mahdollista. Asumispalveluissa ja palvelukodeissa työskentelee kaiken kaikkiaan 30 sairaanhoitajaa, 96 ohjaajaa, 263,5 hoitajaa, 5 hoitotyöntekijää ja yksi erityisavustaja (Metsähonkala, M. 7.3.2016). Rajausta on tehty, jotta pystyttäisiin kohdentamaan perhdytysopas ja työkäytännöt mahdollisimman hyvin osaksi yksiköiden arkisia toimintatapoja.

Pysyvää asumista kehitysvammaisille henkilöille mahdollistetaan asumisyksiköissä, autetun, ohjatun ja tuetun asumisen muodossa². Asumispalveluiden järjestämisessä noudatetaan yksilöllisen tuen laatukriteerejä, joilla mahdollistetaan tarvittavien tukien ja palveluiden avulla kullekin henkilölle oman näköinen elämä.

² Tuettu asuminen=itsenäistä asumista, tarvittaessa saa tukea, Ohjattu asuminen=asukas tarvitsee tukea ja ohjausta päivittäistoiminnoissa, Autettu asuminen=tuen tarve ympärivuorokautista (Kaski ym. 2009, 174).

Asumisyksiköitä toimii ympäri Varsinais-Suomea vuonna 2016 yhteensä kahdeksantoista yksikköä ja asukkaita näissä yksiköissä on noin 250 henkilöä. (KTO 2016, 10).

Kriisi-, tutkimus- ja kuntoutuspalveluiden eli palvelukotien lyhytaikaisiin palveluihin kuuluvat kehitysvammapsykiatriset palvelut, lyhytkestoinen kuntoutus sekä tutkimus- ja kuntoutussuunnitelma palvelut. Psykiatristen palveluiden tuki- ja kuntoutus on suunnattu henkilöille, joilla on autismin kirjon piirteitä, haastavaa käyttäytymistä tai psyykkistä oireilua. Lyhytkestoisilla kuntoutuspalveluilla voidaan tukea esimerkiksi perheiden jaksamista säännöllisillä jaksoilla tai intensiivisemmällä kuntoutusjaksolla voidaan antaa asiakkaan yksilöllisiin tarpeisiin suunnattua kuntoutusta. Pitkäaikainen kuntoutuksesta voivat hyötyä asiakkaat, joilla on käyttäytymisessä moninaisia haasteita tai psyykkistä oireilua. (KTO 2016, 4.)

2.2 Tarve hankkeelle

Kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden, osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen ovat poliittisesti ja valtakunnallisesti tällä hetkellä voimakkaasti esillä. Keskeisenä kokonaisvaltaisena tavoitteena on YK:n vammaisten ihmisoikeussopimuksen ratifiointi. Suomen vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO 2010-2015) tavoitteena on vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisten perusoikeuksien ja oikeudenmukaisen yhteiskunnallisen aseman turvaaminen. Ohjelma on jaettu 14 vammaispoliittisesti tärkeään osa-alueeseen. Yhdessä osa-alueessa korostetaan vammaisten henkilöiden yhteiskunnallista osallistumista ja osallisuutta, jonka tärkeänä tehtävänä on nostettu vammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. (STM 2010, 59.)

Vuonna 2014 marraskuussa oli määrä tulla voimaan itsemääräämisoikeuslaki. Alkuperäisessä lakiehdotuksessa (HE 108/2014 5§) edellytettiin kaikilta sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköltä suunnitelmaa itsemääräämisoikeuden edistämiseksi ja tukemiseksi. Tähän suunnitelmaan tuli sen hetkisen lakiehdotuksen mukaan kirjata muun muassa niitä toimenpiteitä, joilla toimintayksiköissä pyritään edistämään asiakkaiden itsemääräämisoikeutta ja ennaltaehkäisemään

rajoitustoimenpiteitä. Lakiehdotus ei sellaisenaan mennyt läpi ja lain voimaantulo siirtyi eteenpäin. Uudessa lakiehdotuksessa kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta (HE 96/2015) nostetaan omana pykälänä (42 a §) esille, että yksilöiden itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen tueksi tulisi asiakkaan hoito- tai palvelusuunnitelmaan sisällyttää ne toimenpiteet, joilla tuetaan ja edistetään henkilön itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Yhteiskunnassa eletään muutosten keskellä niin SOTE-suunnitelmien kuin myös kehitysvammalainsäädännöllisten uudistusten keskellä. Nämä vaikuttavat osaltaan kehitysvammapalveluiden kehittämiseen ja KTO:n visioon tulevaisuudesta. Toimintaa ohjaavia arvoja ovat toista ihmistä arvostava vuorovaikutus, tasa-arvo, yhteishenki ja turvallisuus. (KTO 2014, 3.) KTO:n palveluiden tavoitteena on asiakkaan toimintakyvyn parantaminen, johon pyritään asiakaslähtöisen yksilökeskeisen suunnittelun avulla. Yksilöllisellä tuella tavoitellaan yhdenvertaisuutta, ihmiskeskeisyyttä sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä. Yhtenä kehittämisen painopisteenä on kehitysvammaisten henkilöiden oikeus kotiin ja arkeen sekä osallisuuden turvaaminen. (KTO 2015.)

Kokonaisvaltainen kehittäminen palveluiden parantamiseksi ja asiakkaiden itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi edellyttää hoitoon, ohjaukseen ja kuntoutukseen liittyvien työkäytäntöjen ja toimintatapojen kehittämistä. Asiakkaiden itsemääräämisen tukemiseksi on jo olemassa jonkun verran materiaalia esimerkiksi vammaisjärjestöjen tuottamana. Tämän hankkeen myötä mahdollistettiin myös paikallisesti toimintakulttuurin ja asennemuutoksen käynnistäminen sekä hyvien jo olemassa olevien työkäytäntöjen näkyväksi tekeminen. Aiheen yhteiskunnallinen ajankohtaisuus sai ymmärtämään, että toimintatapojen ja työkäytäntöjen kehittämiseksi on aina tarvetta ja itsemääräämisoikeuteen liittyvissä asioissa asenne ja arvokysymykset on tärkeää nostaa yhteiseen keskusteluun. Yhteiskunta ja hyvinvointipalveluiden tuottajat luovat näiden toteutumiselle puitteet luomalla oikeanlaista arvomaailmaa ja antamalla työkaluja perustehtävän toteuttamiseksi.

2.3 Kehittämishankkeen tavoite ja kehittämistehtävät

Hankkeen tavoitteena oli tuoda näkyvyyttä kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksista tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä, tulla nähdyksi ja kuulluksi oman elämänsä asiantuntijoina. Toisena tavoitteena oli saada muutosta työyhteisöjen sisäisiin arvokeskusteluihin ja tuoda asiakas lähemmäksi työntekijöitä tasavertaistaen asiakkaiden ja työntekijöiden välistä kohtaamista ja yhteistyötä.

Hankkeen tavoitteena oli konkretisoida itsemääräämisoikeuden käsite osaksi arkisia toimintatapoja. Näin saadaan yhteiskunnalliset vaatimukset ja arkipäivän todellisuus kohtaamaan myös päivittäisissä toimintatavoissa. Kehittämiskohteiden esille tuominen ja olemassa olevien hyvien käytäntöjen näkyväksi tekeminen mahdollistaa toiminnan kehittämisen. Näillä yksilöllisillä itsemääräämisoikeutta tukevilla käytännöillä voidaan vähentää ja ennaltaehkäistä myös parhaassa tapauksessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

Kehittämistehtävänä oli laatia perehdytysopas asiakkaan itsemääräämistä tukevista työkäytännöistä ja toimintatavoista. Perehdytysopas on luotu työntekijöille asiakkaan itsemääräämistä vahvistavien toimintatapojen suunnittelun tueksi. Perehdytysopas sisältää itsemääräämistä tukevien työkäytäntöjen kuvauksia ja toimintatapoja, jotka vastaavat asiakkaan arjessa esiintyviin tuen tarpeisiin, tärkeisiin asioihin ja haaveisiin.

3 KEHITYSVAMMAISUUS YHTEISKUNNALLISENA KYSYMYKSENÄ

3.1 Näkökulmia kehitysvammaisuuteen

Suomessa on noin 40 000 eriasteisesti kehitysvammaista henkilöä. Kehitysvammaisella henkilöllä voi olla puutteita erityisesti kognitiivisissa, kielellisissä, motorisissa ja sosiaalisissa taidoissa. Kehitysvammaisuutta voidaan tarkastella kolmesta eri näkökulmasta, joista lääketieteellinen on perinteisin. Sen rinnalle on noussut sekä toimintakyvyn näkökulma että uusimpana sosiaalinen näkökulma. (Vernerin 2016.)

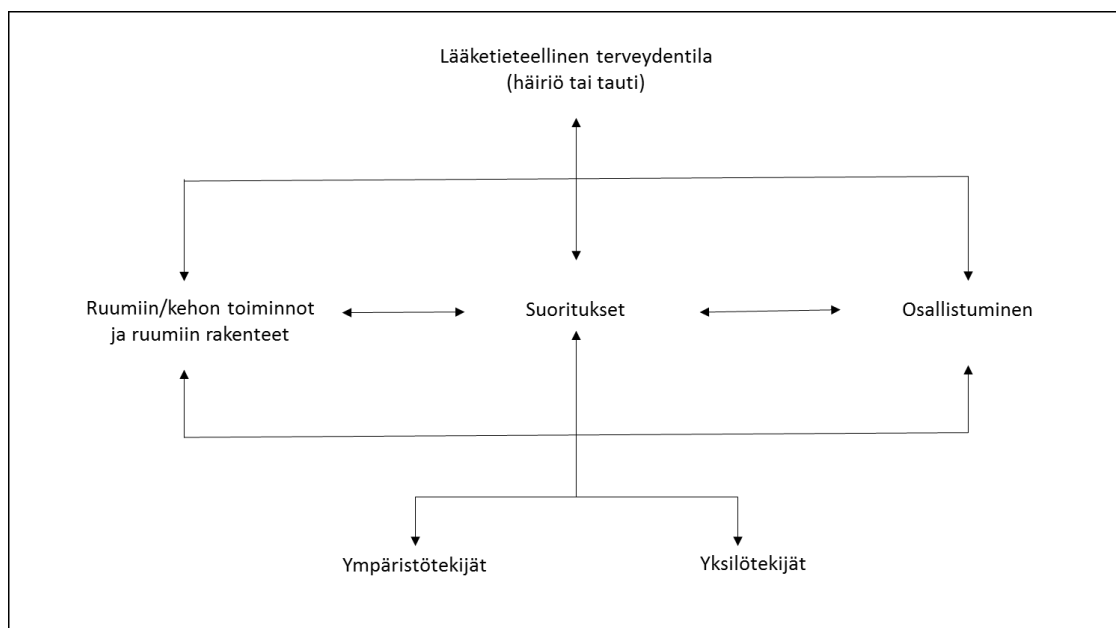
Älyllinen kehitysvammaisuus määritellään WHO:n tautiluokituksen ICD-10:n³ mukaan estyneenä tai epätäydellisenä henkisen suorituskyvyn kehityksenä. Kehitysvammaisuus voidaan luokitella neljään eri kehitysvamma-asteeseen: lievä älyllinen kehitysvammaisuus, keskiasteinen kehitysvammaisuus, vaikea älyllinen kehitysvammaisuus ja syvä älyllinen kehitysvammaisuus. Luokituksen mukaan älyllisesti kehitysvammaisten henkilöiden $\bar{A}O$ on pienempi kuin 70. Diagnoosia ei kuitenkaan määritellä vain älykkyydosamäärän perusteella, vaan yksilön ominaisuuksia arvioidaan myös suhteessa yksilön kykyihin selviytyä ympäristön tarjoamiin haasteista. (Kaski ym. 2009, 16-19.)

Lievästi kehitysvammaisten henkilöiden kyky ymmärtää ja käyttää kieltä on viivästynyt. Henkilökohtaisissa toimissaan lievästi kehitysvammainen henkilö usein on omatoiminen ja kykenee asumaan ja käymään töissä itsenäisesti tai tuettuna. Keskiasteisesti kehitysvammaisilla henkilöillä kielellinen kehitys jää vähäiseksi. Arjen päivittäisissä toimissa henkilö voi olla omatoiminen, mutta asumisessa ja työssä käynnissä tuen ja valvonnan tarve on suurempi. Vaikean älyllisen kehitysvammaisuuden vuoksi yksilö tarvitsee jatkuvaa tukea ja ohjausta asumisessa ja työssä. Lähes poikkeuksetta vaikeasti kehitysvammaisilla henkilöillä on

³ ICD-10-tautiluokitus= International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, Tenth Revision (THL 2011, 14).

myös liikunnallisia ja motorisia häiriöitä. Syvästi kehitysvammaisen henkilö tarvitsee melkein kaikessa toisen ihmisen apua ja tuen tarve on ympärivuorokautista. Vakavia puutteita ilmenee kommunikaatiossa, liikunnassa ja kyvyssä huolehtia henkilökohtaisista toiminnoista. (Kaski ym. 2009, 17-22; Aaltonen & Arvio 2011, 22.)

ICD-tautiluokituksen rinnalle on tullut *Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansanvälinen luokitus* (ICF-luokitus⁴), joka on osa Maailman terveysjärjestön (WHO) luokituskokonaisuutta. ICF-luokituksella kuvataan (kuvio 2), miten sairauden tai vamman vaikutukset näkyvät yksilön elämässä ja vaikuttavat yksilöiden toimintakykyyn. Diagnoositiedon yhdistäminen toimintakyvyn arviointiin mahdollistaa laajemman kuvan yksilöiden terveydentilasta. (Stakes 2004, 3-5; WHO 2013.)

Kuvio 2. ICF-luokituksen osa-alueiden vuorovaikutussuhteet (Stakes 2004, 18.)

ICF-luokituksen eri osa-alueita ovat lääketieteellinen terveydentila, ruumiin ja kehon toiminnot/ruumiin rakenteet, suoritukset, osallistuminen, ympäristötekijät ja yksilötekijät. Toimintakykyyn ja toimintarajoitteisiin (osa 1) kuuluvat ruumiin ja kehon toiminnot/rakenteet, suoritukset ja osallistuminen. Kontekstuaaliseen osaan

⁴ ICF-luokitus=International Classification of Functioning, Disability and Health (WHO 2013).

(osa 2) kuuluvat yksilö- ja ympäristötekijät. Malli kuvaa toimintakyvyn rajoitteita ja niiden vuorovaikutussuhteita prosessina. Lääketieteellinen terveydentila vaikuttaa suorituskyvyn rajoituksiin, jotka taas vaikuttavat osaltaan toiminnan vajaukseen eli vaikutukset voivat näkyä esimerkiksi päivittäisissä toimissa, sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa tai aktiivisessa osallistumisessa. Kontekstuaaliset ympäristö- ja yksilötekijät vaikuttavat joko edistävästi tai hidastavasti henkilön toiminnan vajauksen kehittymiseen. (Stakes 2004, 5-18; STM 2007, 105; WHO 2013.)

Sosiaalinen näkökulma ei poissulje lääketieteellisen näkökulman merkitystä, mutta korostaa ympäröivän yhteiskunnan mahdollisuuksia vaikuttaa vammasta aiheutuvan haitan minimoimiseen. Tämä näkökulma korostaa ympäristön antaman tuen, apuvälineiden ja oikeiden kommunikaatiomenetelmien löytämisen merkitystä. Yhteiskunnan esteitä poistamalla ja asenteita muuttamalla voidaan edistää kehitysvammaisten asemaa ja mahdollisuuksia olla osallisena. Vammaiskäsitykseen ja suhtautumistapoihin vaikuttaa myös kulttuuriset tekijät. (Ahponen 2008, 27; Seppälä ym. 2013; Teittinen 2000.)

Henkilön sosiaalinen sopeutumiskyky ja muut taidot voivat kehittyä kuntoutuksen avulla, jonka vuoksi kehitysvammaisuuden luokittelu perustuu sen hetkiseen toimintakyvyn arvioon. Kehitysvammaisen henkilön sosiaaliset ja käytännön taidot eivät ole aina suoraan verrattavissa henkilön älylliseen ikätasoon vaan ne voivat olla älyllistä ikää paremmat (Aaltonen & Arvio 2011, 22). Määritelmien avulla ympäröivän yhteiskunnan on mahdollista ymmärtää paremmin kehitysvamman synnyttämiä tarpeita ja näin kohdentaa yksilölliset tukitoimet tarpeiden mukaisesti. Yhteiskunnallisella tasolla tulisi laajemminkin keskustella kehitysvammaisten esteitä ja toimintarajoitteita enemmän siitä, millaisia mahdollisuuksia ja kykyjä kehitysvammaisilla henkilöillä on riittävän tuen avulla olla osallisena yhteiskunnassa.

3.2 Vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen aseman historia

Kun palataan ajassa vuosisatoja taaksepäin ja tutkitaan vammaisuuden asemaa, on se paljon muuttunut tasa-arvoa ja osallisuutta edistävämpään suuntaan.

Suomessa 1800-luvulla vammaista henkilöä kuvattiin raaja-rikkoisena, vaivaisena, aistivallisenä ja tylsämielisenä. Heidät eristettiin ympäröivästä yhteiskunnasta, vainottiin tai jätettiin heitteille, pahimmassa tapauksessa surmattiin. Vammaisia ihmisiä pidettiin rikkaiden juhlissa narreina ja kuninkaallisten viihdyttäjinä. Kristinuskon myötä vammaisuus alkoi saada myönteisempiä piirteitä. (Malm ym. 2004, 13; Vehmas 2005, 40-62.)

Suomessa ja muuallakin maailmassa vallitsi 1900-luvun alkupuolella rotuhygieeninen ajattelutapa ja kehitysvammaisia pidettiin perimältään huonoina ja heidät pyrittiin eliminoimaan yhteiskunnasta. Avioliittolaisissa 1929 määriteltiin muun muassa tylsämielisyys avioliiton esteeksi. Pakkosterilisaatio tuli voimaan vuonna 1935, kohderyhmäksi oli määritelty tylsämieliset, vähämieliset ja mielisairaat. Tahdonvastaisia sterilisaatioita tehtiin vielä 1950 - 60-luvuilla. (Malm ym. 2004, 19-20; Vehmas 2005, 68-70.)

Kehitysvammaisten yksilölliset avuntarpeet ja osaamisalueet alkoivat nousta esille oppivelvollisuuden tullessa voimaan vuonna 1921. Sodanjälkeisten sotaveteraanien kuntoutuksen tarpeen myötä vammaisuudesta tuli nopeasti näkyvä ja toimenpiteitä vaativa ilmiö. Ensimmäinen kehitysvammalaitos perustettiin 1939, jota kehitettiin vielä laajemmin 1950-60-luvuilla. Laitoshoitona järjestettiin erityispalveluita, joita oli muulla tavoin vaikea järjestää. Avohuollon kehittymättömyyden vuoksi laitoshuoltoon ajautui myös sellaisia henkilöitä, joilla ei sille varsinaisesti ollut tarvetta. (Malm ym. 2004, 18-22.)

Avohuoltoa ja hajauttamista suosivat aatteet alkoivat vaikuttamaan 1970-luvulla. Vuonna 1971 Suomi oli hyväksymässä kehitysvammaisten oikeuksia koskevaa julistusta ja YK:n vammaisten oikeuksien julistusta vuonna 1975. Tällöin korostui ajatus yhdenvertaisuudesta ja kaikkien henkilöiden tasa-arvoisista oikeuksista olla osallisena yhteiskunnassa. Näitä periaatteita tuli viitoittamaan vuonna 1978 laki kehitysvammaisten erityishuollosta, 1984 sosiaalihuoltolaki ja 1988 vammaispalvelulaki. (Malm ym. 2004, 22-24.)

Suomalainen kehitysvammalaitosjärjestelmä on murrosvaiheessa, jolla on tähän asti ollut sadan vuoden perinteet. Laitosasumisesta yksilölliseen asumiseen siirtäessä on kyse fyysistä ympäristöä isommasta muutoksesta. Laitoshoidon tarpeessa olevia kehitysvammaisia henkilöitä tulee tulevaisuudessakin olemaan sillä perusteella, ettei muualla ole mahdollista järjestää henkilön tarvitsemia riittäviä palveluita. Keskeinen kehittämisen suunta on kuitenkin yksilöllisissä asumisratkaisuuksissa, joiden keskeisinä kulmakivinä on henkilön oman päätöksenteon ja valintojen tukeminen, mahdollisuus oman asuinpaikan/kumppanin valitsemiseen ja tarvittavan tuen ja avun saamiseen arjen sujuvuuden varmistamiseksi. (STM 2007, 73, 42.)

3.3 Kehitysvammahuoltoa ohjaava lainsäädäntö ja laatusuosituksot

Kehitysvammaisten yhteiskunnallisen aseman ja itsemääräämisoikeuksien edistämiseksi tehdään tällä hetkellä lainsäädännöllisiä uudistuksia kehitysvammalain ja vammaispalvelulain osalta. Pitkään valmisteilla olleen itsemääräämisoikeuslain voimaantulolla tavoiteltiin YK:n vammaisten yleissopimuksen ratifiointia, mutta laki ei sellaisenaan tullut voimaan vaan käsittely lain osalta on edelleen kesken. YK:n yleissopimuksen tavoitteena on vahvistaa vammaisten mahdollisuuksia ihmisoikeuksien ja perusvapauksien toteuttamiseen ilman syrjintää (Suomen YK-liitto 2012, 6).

Perustuslain (11.6.1999/731) mukaan jokainen ihminen on lain edessä yhdenvertainen, eikä ketään saa asettaa ilman hyväksyttävää syytä eriarvoiseen asemaan. Jokaisen ihmisen perusoikeuksiin kuuluu oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Julkisen vallan vaatimukseen kuuluu edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja olla osallisena itseään koskevassa päätöksenteossa. Lisäksi julkinen valta takaa kaikille ihmisille välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon sekä perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen.

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) tavoitteena on edistää asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun, turvata tarpeenmukaiset, riittävät ja laadukkaat sosiaalipalvelut sekä edistää asiakkaiden hyvinvointia riittävin toimenpitein. Asiakkaan parasta ajatellen on noudatettava yleis- tai erityislainsäädännön osalta niitä säännöksiä, jotka parhaiten edistävät asiakkaan edun toteutumista.

Sosiaalihuollon asiakaslain (22.9.2000/812) keskeinen tavoite on asiakkaan itsemääräämisoikeuden turvaaminen huolehtimalla siitä, että asiakkaiden toivomuksia ja mielipiteitä kuullaan ja hänen itsemääräämisoikeuttaan kunnioitetaan. Mikäli asiakas ei pysty osallistumaan palvelujensa suunnitteluun ja toteutukseen, tehdään asiakkaan tahdon selvittämiseksi yhteistyötä hänen laillisen edustajan, omaisen tai muun läheisen kanssa. Tämä lain säännös ei poista kuitenkaan velvollisuutta kuulla asiakasta itseään. Lisäksi asiakkaalla on oikeus saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista asiakkaalle siinä muodossa, että hän riittävällä tavalla sen ymmärtää. Mikäli henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä tai asiakkaalla ei ole mahdollisuutta aisti-puhevian tai muun syyn vuoksi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisestä tai tulkin hankkimisesta.

Lakia Vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (3.4.1987/380) järjestetään, mikäli henkilö ei yleislain nojalla saa riittäviä hänelle soveltuvia palveluja ja tukia. Vammaispalvelulain tavoitteena on edistää vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja mahdollisuutta toimia yhteiskunnassa. Kehitysvammaisten erityishuolto lain (23.6.1977/519) tavoitteena on edistää kehitysvammaisten suoriutumista erilaisissa arkielämän perus-asioissa. Yhtenä perusajatuksena on edistää kehitysvammaisen henkilön sopeutumista yhteiskuntaan ja turvata hänen tarvitsemansa huolenpito ja toimeentulo. Lakia sovelletaan sellaisten henkilöiden kohdalla, joilla kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun vamman tai sairauden vuoksi.

Lainsäädännölliset uudistustoimet ovat kesken liittyen kehitysvammalain ja vammaispalvelulain yhdistämiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä on ehdottanut lainsäädännön uudistamista säätämällä laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista. Uuden lain tavoitteena olisi turvata

yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutuminen yhteiskunnassa sekä ehkäistä ja poistaa niitä esteitä, joita vamma tai sairaus ihmisen elämälle aiheuttaa. Keskeisenä tavoitteena on vahvistaa yksilöiden itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä elämässä suoriutumista. (STM 2015, 2.)

Lain jatkeena on laatusuosituksia, joiden tehtävänä on tukea palveluiden kehittämistä ja ohjaamista siten, että kaikilla olisi mahdollisuus saada laadullisesti yhdenmukaisia palveluja (Lindroos ym. 2005, 66). Kehitysvamma-alan neuvottelukunta on kuvannut yksilöllisen tuen laatukriteerit yksilön, palvelujen tuottajan ja valtakunnallisen ohjausjärjestelmän näkökulmasta. Yksilöllisen tuen laatukriteereiden osa-alueita ovat: yksilölliset palvelut, tuettu päätöksenteko, kunnioittava kohtelu, lainmukaiset palvelut, ihmisoikeuksien turvaaminen ja osallisuus lähiyhteisössä ja yhteiskunnassa. (Kehitysvammaliitto 2011, 44-45.)

3.4 Ammattietiikka ja kuntouttava työote hoito- ja ohjaustyössä

Sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia ohjaavat arjen työssä ammattieettiset säännöt, joissa korostetaan ihanteita ja toimintatapoja. Asiakastyön monimuotoiset haasteet kuitenkin edellyttävät työntekijältä aina itsenäistä harkintaa ja eettistä vastuuta ja sitä, että työyhteisöissä ajoittain keskusteltaisiin ja tarkistettaisiin työn keskeisiä elementtejä ja kehitettäviä osa-alueita. (Lindroos ym. 2005, 34-35.) Konkreettisten asiakastilanteiden reflektointi mahdollistaa totuttujen institutionaaliseksi, arjen rutiineiksi, muodostuneiden käytäntöjen muuttamisen (Teittinen 2010, 161).

Ammattieettisyyden merkitys korostuu ammateissa, joissa tehdään muiden ihmisten elämää tai oikeuksia koskevia päätöksiä. Usein asiakkaan puolesta tehdyt päätökset ovat hyvin arkisia ja itsestään selviä, joihin ei aina tule kiinnittäneeksi huomiota. Työntekijän onkin tärkeää tiedostaa vallankäytön mahdollisuutensa ja toimia aina asiakkaan vapautta ja itsemääräämisoikeutta edistävillä tavoilla. (Lindroos ym. 2005, 34-35.) Toisinaan toiminnan eettiset periaatteet voi olla ristiriidassa muiden arvojen ja periaatteiden kanssa. Henkilöstön näkökulmasta oikea ratkaisu ei aina ole sitä asiakkaan mielestä. (Hentinen & Kyngäs 2008, 52.)

Hoitokulttuurista asiakasta kuntouttavaan kulttuuriin siirryttäessä, on tärkeää olla tietoinen kuntoutuksen tukemisen keskeisistä piirteistä, joita ovat muun muassa asiakkaan oma aktiivisuus, yksilöllisyys, voimavarakeskeisyys, tavoitteellisuus ja kuntoutuksen varhainen aloittaminen. Pitkäjänteisen kuntoutuksen tavoitteena on edistää ja ylläpitää asiakkaan toimintakykyä ja tukea häntä omatoimisessa suoriutumisessa ja itsenäisessä päätöksenteossa. Oleellista on asiakkaan tyytyväisyys omaan elämäänsä ja kokemus omasta elämänhallinnan tunteesta. On tärkeää tukea asiakasta selviytymään erilaisista ympäristön haasteista ja kuntoutumisen esteistä, jotka voivat ilmetä sosiaalisina, taloudellisina, aineellisina tai ajatusmaailmaan liittyvinä haasteina. (Kettunen ym. 2009, 21-23.) Perinteisesti ajatellaan, että kuntoutuksen avulla vamma tai sairaus voitaisiin parantaa. Kuntoutuksen nykyisen ajattelumallin mukaisena tavoitteena onkin mahdollistaa asiakkaalle merkityksellinen ja tyydyttävä asiakkaan tarpeisiin vastaava tuki ja ohjaus erilaisissa elämänhallintaan liittyvissä asioissa. (Aaltonen & Arvio, 2011, 178.)

Kuntoutusprosessissa kartoitetaan aluksi asiakkaan tuen tarpeet ja voimavarat moniammatillisessa yhteistyössä, jossa keskiössä on asiakkaan omien tai hänelle läheisten ihmisten kuuleminen ja mukana olo. Kuntoutumisen etenemiseksi määritellään sellaiset mahdollisimman konkreettiset ja toteutettavissa olevat tavoitteet, joihin asiakas voi itse sitoutua. Arviointi on keskeinen osa kuntoutusprosessia. Arvioitavana on myös erilaiset kuntoutuksessa käytetyt menetelmät ja niiden toimivuus. Kuntoutuksen osa-alueita ovat lääkinnällinen, sosiaalinen, kasvatuksellinen ja ammatillinen kuntoutus. (Kettunen ym. 2009, 21-24; Aaltonen & Arvio, 2011, 178.)

Kuntoutusprosessi ja sen aktiivinen arviointi ohjaavat käytännön toimintatapoja ja erilaisten työkäytäntöjen käyttöä. Hyvä käytäntö on asiakasta osallistava ja hänen vaikutus- ja valinnanmahdollisuuksiaan edistävä toimintatapa. Eettiset periaatteet, lait ja asetukset ohjaavat työkäytäntöjä ja tukevat asiakkaan itsemääräämisen toteutumista. Mahdollisuuksien mukaan asiakkaat ovat mukana hyvien työkäytäntöjen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. (Ahlstén ym.2010, 19.)

3.5 Itsemääräämiseen liittyviä tutkimuksia

Vesalan tutkimuksessa tarkastellaan 1990-luvun alkupuolella kerätyn videoaineiston perusteella vaikeasti kehitysvammaisen Annan arkipäivää ja millaisia valinnanmahdollisuuksia hänellä arjessa on ja kuinka hän omista asioistaan pystyy päättämään. Tutkimuksen Annalla oli hyvin vähän mahdollisuuksia tehdä valintoja tai päätöksiä itseään koskevissa asioissa ja päivärytmi oli hyvin vakioitunut tietynlaiseksi. Esimerkiksi pieniä valinnan mahdollisuuksia ruokailujen yhteydessä ei Annalle annettu ja hänen tahdonilmauksiin suhtauduttiin kielteisesti, jolloin Anna alkoi käyttäytymään itseään vahingoittavalla tavalla. Hoitohenkilökunnan ohjaavana periaatteena oli normaaliuseriaate, joka ilmensi hoitajien mielikuvaa normaalista. Tämä esiintyi esimerkiksi siten, että Annaa ohjattiin pukeutumaan normaaliuseriaatteen mukaisesti t-paitaan ja hameeseen, huolimatta, että hän itse olisi mieluummin pukeutunut haalariin, joka hoitohenkilökunnalle ilmensi laitospoltturimaisuutta. (Teittinen 2010, 127, 156-158.)

Laitospoltturimaiset työkäytännöt nousivat tutkimuksessa esille, jotka näkyivät päivittäisissä struktuureissa ja rakenteissa. Pääasiassa asiakkaiden ja henkilökunnan kanssakäymistä ohjasivat ruokailu- ja pesutilanteet. Annan ongelmakäyttäytymistä pyrittiin tulkitsemaan Annasta käsin sen sijaan, että olisi tarkasteltu Annan ja henkilökunnan välisiä vuorovaikutustilanteita. Strukturoituja työkäytäntöjä perusteltiin osittain järjestyksen ylläpitämiseksi, jolloin asiakkaille ei jäänyt juurikaan mahdollisuuksia omien valintojen tekemiselle. (Teittinen 2010, 158-161.)

Erikssonin tutkimuksessa (2008, 14-15, 168.) kartoitetaan vammaisten ihmisten elinoloja ja itsemääräämisen toteutumista heidän arkielämässään. Tutkimukseen osallistui kehitys-, liikunta- ja aistivammaisia henkilöitä yhteensä 30 henkilöä. Vammaisten elinolojen kartoitusta tehtiin sillä periaatteella, että annettiin arvoa vammaisten henkilöiden omille näkemyksille. Haastatteluaineiston lisäksi tutkija kokosi havaintoaineistoa haastattelumatkoilla, kiinnittämällä huomiota elinympäristöihin, asuntoihin ja niiden yksityiskohtiin.

Tutkimusaineiston perusteella suhtautuminen vammaisiin henkilöihin on muuttunut 1960-luvulta myönteisempään suuntaan. Tämä kuitenkin voi olla riippuvainen niistä konteksteista, joissa tätä arvioidaan. Harva vammaisen henkilö toimii palkallisessa työssä, joka vaikuttaa henkilön kuluttamismahdollisuuksiin. Keskeisin haaste vammaisten henkilöiden rekrytoinnissa johtuu sosiaalisista syistä. Tutkimuksessa tuli esille, että työyhteisöissä ilmenee jonkun verran eriarvoisuutta ja erilaisuutensa vuoksi vammaisen henkilö on voinut joutua eristetyksi ja kiusatuksi. Asumispalveluympäristön haastateltavat kokivat mukavana, turvallisena ja viihtyisänä, huolimatta asumisyksiköihin muodostuneista säännöistä ja velvoitteista. Suurimmat haasteet ilmenivät vammaisten henkilöiden sosiaalisissa suhteissa ja yhteiskunnan ja yhteiselämän alueilla. Lisäksi tuli esille vammaisten henkilöiden köyhyys ja toimeentuloon liittyvät asiat, jotka vaikuttavat kulutusyhteiskunnan jäsenyyteen. Lisäksi valta-osaa vammaisia henkilöitä on kohdannut sosiaalinen ulossulkeminen kaikilla muilla kuin palvelujärjestelmän tasolla. (Eriksson 2008, 51-52, 116, 177-178.)

Erikssonin tutkimuksessa, Laitoskulttuurista itsemääräämiseen – tutkimus henkilökohtaisesta budjetoinnista vammaispalveluissa (2013), paneudutaan henkilökohtaisen budjetoinnin⁵ malliin. Tutkimus on pilotoitu kahden kuntatahon palvelun käyttäjien ja vammaispalvelutyöntekijöiden keskuudessa. Tutkimuksessa on ollut keskeistä selvittää, onko prosessin aikana ollut mahdollista edistää kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämistä omien palvelujen järjestämisessä. Kansainvälisten tutkimusten valossa henkilökohtaisella budjetoinnilla on nähty olevan vaikutuksia kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuteen. (Eriksson 2013, 5, 34.)

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että ne henkilöt, joille hankkeen puitteissa voitiin muodostaa henkilökohtainen budjetti, saivat elämäänsä mielekkäitä muutoksia. Edelleen kuitenkin hallinnolliset prosessit ja institutionaaliset käytännöt sosiaalipalveluissa ohjaavat palvelunkäyttäjän asemaa ja henkilökohtaisen budjetin

⁵ ”Henkilökohtainen budjetointi on palvelujen järjestämisen tapa, jossa palvelujen käyttäjä on keskiössä suunnittelemassa oman elämänsä kannalta tarpeellisia, mielekkäitä ja tarkoituksenmukaisia palveluja (THL 2014)”.

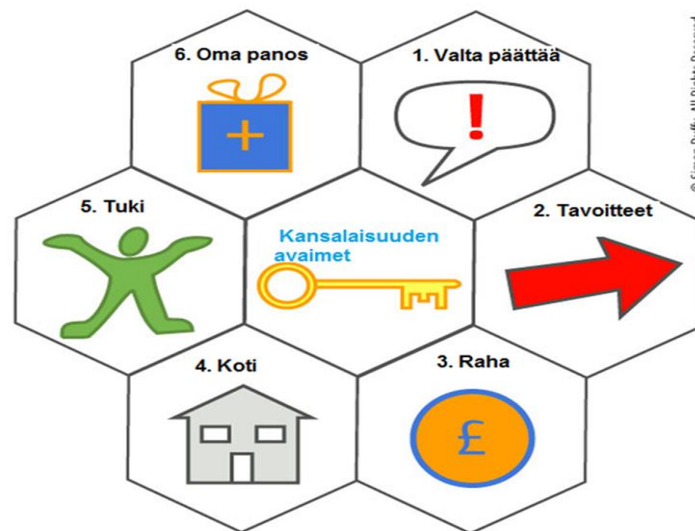
määräytymisen käytäntöjä. Vammaispalvelujen kehittämisessä asiakkaan itsemääräämisoikeuden vahvistaminen nähtiin kuitenkin yhtenä tärkeänä kehittämis-kohteena. (Eriksson 2013, 48-49, 62.)

Finlay:n ym. (2008, 1) etnografisessa tutkimuksessa selvitetään kehitysvammaisille suunnatun kolmen asumisyksikön käytäntöjen ja tavoitteiden välistä kuilua ja sitä, millaisia rutiininomaisia esteitä palvelukulttuurissa ja työskentelytavoissa on havaittu. Käytännöissä ilmenee säännöllisesti ongelmia, jotka vaikuttavat kehitysvammaisten asiakkaiden valinnanmahdollisuuksiin. Joissakin palveluissa esteet ovat niin yleisiä, että se vaikuttaa näiden tavoitteiden toteutumiseen. Nämä arjen käytännöissä esiintyneet esteet on ryhmitelty tutkimuksessa neljään osaluueeseen.

Ensimmäisessä näkökulmassa työntekijöitä ohjaa arjen työskentelyssä ristiriitaiset arvot ja roolit. Erilaiset vaatimukset ja rutiineiksi muodostuneet säännöt ja asiakkaiden perustarpeista huolehtiminen ajaa usein asiakkaiden henkilökohtaisten mieltymysten ja tarpeiden edelle. Toisena asiana tuotiin esille, ettei kehitysvammaisille asiakkaille anneta riittävästi arjen pieniä valinnan mahdollisuuksia. Valintojen tekeminen nähdään usein isojen valintojen tekemisenä, kun kehitysvammaisten henkilöiden elämässä näillä pienillä valinnoilla on paljon merkitystä. (Finlay ym. 2008, 4-10.)

Kolmantena asiana tuotiin esille kommunikaatiovaikeudet, jotka estävät todellisten valinnanmahdollisuuksien toteutumisen arkisissa kanssakäymisen tilanteissa. Vaikka valinnanmahdollisuuksia olisi annettu, olivat ne sellaisia, ettei asiakas todellisuudessa välttämättä ymmärtänyt mitä oli valinnut. Usein kommunikaatiokeinoina käytettiin puhetta, vaikka monen kehitysvammaisen kanssa jokin muu tapa kommunikoida olisi voinut olla parempi. Neljäntenä tuotiin esille, että kokonaisvaltaisella opettamisella tulisi asiakkaita ohjata ja tukea käytännön taitojen lisäksi myös muissa tärkeissä asioissa kuten arvokeskusteluissa ja vahvistaa keskustelujen avulla asiakkaiden näkemyksiä erilaisista asioista. (Finlay ym. 2008, 10-13.)

Simon Duffyn (2006, 2) täysivaltaisen kansalaisuuden malli (kuvio 3) koostuu kuudesta eri osa-alueesta: itsemääräämisoikeus, yksilöllinen elämänsuunnittelu, elämä yhteisön jäsenenä, aktiivinen tuki, koti ja toimeentulo. Täysivaltaisen kansalaisuuden malli on käytännöllinen tapa lähestyä kehitysvammaisten henkilöiden mahdollisuuksia olla osallisena omassa elämässään elämän eri osa-alueilla täysivaltaisena kansalaisena. Simon Duffyn kansalaisuuden määritelmä on tämän hankkeen punainen lanka, jota on sovellettu raportin muissa teoriaosuuksissa. Itsemääräämisoikeus on yksi kansalaisuuden osa-alue, joka tässä hankkeessa nähdään limittyvän kaikkiin elämän osa-alueisiin, olematta irrallisena osana kansalaisuuden kokonaisuudesta.

Kuvio 3. Avaimet kansalaisuuteen (Duffy 2006, 2).

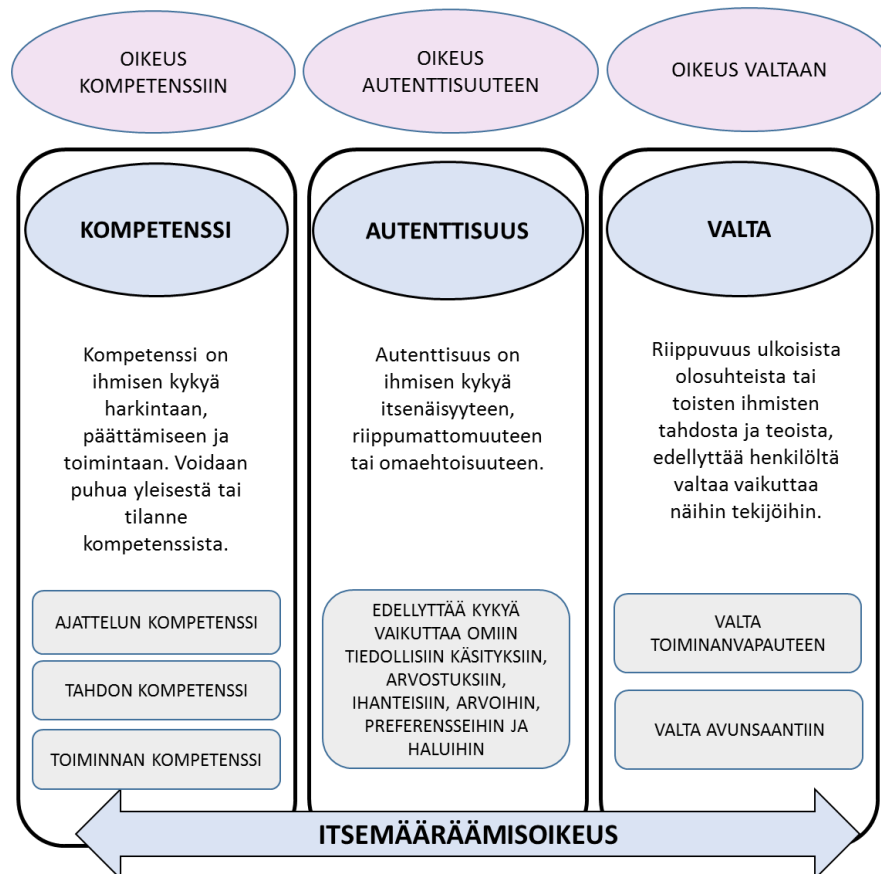
4 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA TÄYSIVALTAINEN KANSALAIKUUS

4.1 Itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeuden periaate on olennainen osa keskusteltaessa oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta ja ihmisoikeuksista. Itsemääräämisoikeus antaa ihmiselle oikeuden päättää ja tehdä valintoja häntä itseään koskevista asioista ja toteuttaa niitä. Tämän oikeuden toteuttaminen edellyttää kuitenkin, ettei muiden ihmisten yhtäläisiä oikeuksia rikota eikä itsemääräämisoikeuden toteuttaminen ole ristiriidassa muiden eettisten periaatteiden kanssa. (Launis & Räikkä 1993, 3-4; Launis ym. 1994, 51.) Itsemääräämisoikeus on sisällytetty osaksi perustuslain säädöstä henkilökohtaisesta vapaudesta. Myös muilla perustuslaillisilla oikeuksilla on oma suhteensa itsemääräämisoikeuteen. Ihmisoikeussopimukset osaltaan suojelevat yksilön itsemääräämisoikeuden toteutumista. (Tuori & Kotkas 2008, 411.)

Yksilön halut, kiinnostuksen kohteet ja näkemykset ohjaavat itsemääräävän henkilön tekemiä ratkaisuja. Henkilön itsemääräämiseen vaikuttaa henkilön kompetenssi, autenttisuus ja valta, myös olosuhteilla ja muilla ihmisillä on omat vaikutuksensa itsemääräämisen toteutumiselle (kuvio 4). *Kompetentilla* henkilöllä on kyky harkintaan, päättämiseen ja toimintaan. Yksilön kompetenssi voidaan jakaa yleiseen ja tilanne kompetenssiin sekä vielä ajattelun, tahdon ja toiminnan kompetenssiin⁶. (Pietarinen 1994, 15-17.)

⁶ Yleinen kompetenssi sisältää yleisiä kykyjä, joita tarvitaan kaikissa harkintaa ja toimintaa vaativissa tilanteissa. Tilanne kompetenssi edellyttää tilannekohtaisten tietojen ja taitojen omaksumista oman harkintansa ja ratkaisujen tekemisen pohjaksi. Ajattelun kompetenssilla tarkoitetaan ihmisen kykyä ottaa vastaan informaatiota ja ymmärtää informaation antamia eri merkityksiä ja tekemään ratkaisuja näiden merkityksien pohjalta. Tahdon kompetenssi ilmenee siten, että henkilö kykenee tekemään vastakkaisten halujen mukaisen päätöksen ja toimimaan niiden mukaisesti. Tämä voi ilmetä esimerkiksi siten, että henkilö tietää, miten jossakin tilanteessa tulisi toimia, mutta siitä huolimatta toimii toisella tavalla. Toiminnallinen kompetenssi edellyttää taas henkilöltä yleisiä toiminnallisia kykyä kuten esimerkiksi kyvyn normaaleihin fyysisiin suorituksiin, aistien käyttöön, puheen ja muiden äänten tuottamiseen. Yleisesti kyky tehdä itsensä ymmärrettäväksi sellaisten asioiden suhteen, joissa henkilö tarvitsee muiden apua. (Pietarinen 1994, 17-21.)

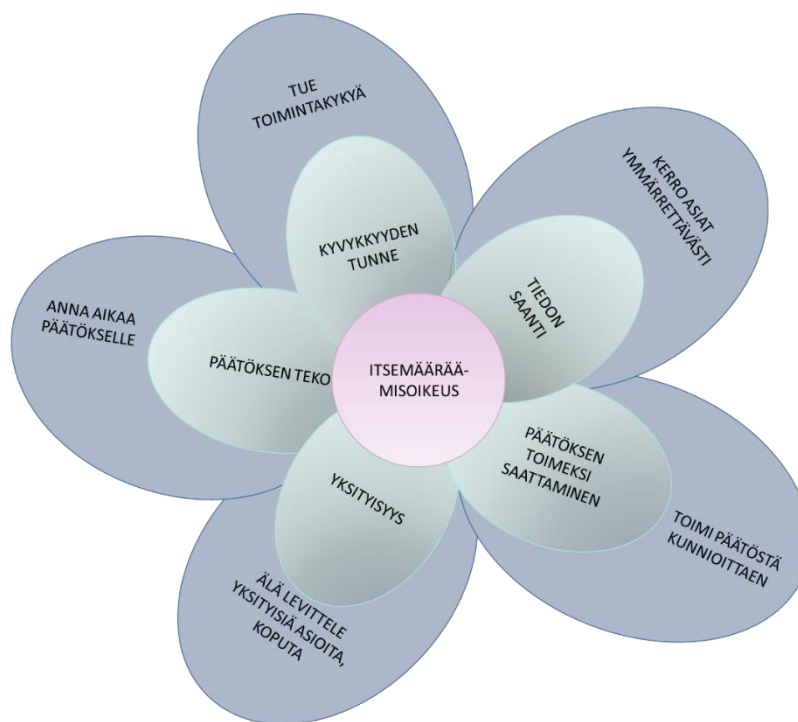

Kuvio 4. Itsemääräämisoikeuden käsitteellinen rakentuminen (mukailien Pietarinen 1994, 15-33.)

Autenttisella henkilöllä on kyky tietoisien harkinnan avulla tehdä omaa toimintaansa koskevia päätöksiä. Oleellista on, että henkilöllä on kyky vaikuttaa toimintaa ohjaaviin tiedollisiin käsityksiin, arvostuksiin, ihanteisiin, arvoihin, preferensseihin ja haluihin. Merkitystä on, muodostuvatko henkilön käsitykset, arvot ja halut tietoisien harkinnan lopputuloksena vai tavalla, joihin hän ei voi itse vaikuttaa. (Pietarinen 1994, 22-23.) *Vallan näkökulmasta* ihminen on jossain määrin aina riippuvainen ulkoisista olosuhteista tai muista ihmisistä. Valta on ihmisen kykyä vaikuttaa sellaisiin ulkoisiin tekijöihin, jotka merkittävästi vaikuttavat itsemääräämisen toteutumiseen. Tämä voi ilmetä toiminnanvapautena ja valtana avunsaantiin. Toiminnanvapaus on ihmisen mahdollisuutta toimia vapaasti ilman kenenkään häntä estämättä. Vallalla avunsaantiin tarkoitetaan henkilön kykyä vaikuttaa toiseen osapuoleen siten, että tämä yrittää mahdollisimman pitkälle edistämään itsemääräämisen kohteena olevan asian toteutumista. (Pietarinen 1994, 23-25.)

4.2 Itsemääräämisen ulottuvuudet ja niiden tukeminen

Itsemääräämisen ulottuvuuksia on Topon (2012) mukaan kyvykkyyden tunne, tiedon saanti, päätöksen toimeksi saattaminen, yksityisyys ja päätöksenteko (kuvio 5).

Kuvio 5. Itsemääräämisen ulottuvuudet ja esimerkkejä itsemääräämisen edistämisestä (Topo 2012).

Kehitysvammaiset henkilöt ovat usein jossain määrin riippuvaisia häntä hoitavasta tahosta sekä heidän käyttäytymisestään ja toiminnastaan. Itsemääräämisen yksi osa-alue on psyykinen, fyysinen ja sosiaalisen kyvykkyyden tunne, jota hoito- ja ohjaushenkilöstön tulisi omalla toiminnallaan tukea. Kyvykkyyden tukemiseen vaikuttaa osaltaan viestinnän ymmärrettävyys, viestinnän selkeys (ei sisällä ristiriitoja), pyrkimys yhteisymmärrykseen manipuloinnin sijaan ja halu ymmärtää toista henkilöä. (Topo 2012.)

Toinen itsemääräämisen ulottuvuus on mahdollisuus tehdä itseään koskevia päätöksiä. Päätöksen teon tukemiseksi henkilö tarvitsee riittävästi tietoa eri vaih-

toehdoista ja niiden seurauksista. (Topo 2012.) Huolimatta alentuneesta itsemääräämiskyvystä on tärkeä tukea asiakkaan itsenäistä päätöksentekoa siinä määrin kun se asiakkaan sosiaaliset, psyykkiset ja fyysiset voimavarat mahdollistavat. Itsenäinen päätöksenteko voi näyttäytyä arjessa erilaisina valinnanmahdollisuuksina esimerkiksi pukeutumisessa, syömisessä ja vapaa-aikaan liittyvissä asioissa. Näiden arjen päätösmahdollisuuksien ylläpitäminen korostuu, mitä vähemmän henkilöllä on mahdollisuuksia erilaisten vaihtoehtojen ja niiden seurausten punnitsemiseen isommissa asioissa. Asiakkaan mahdollisuuksia osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn ja esimerkiksi palavereihin on ensisijainen tavoite, riippumatta hänen kyvyistään toteuttaa omaa itsemääräämistään täysivaltaisesti. (Lindroos ym. 2005, 80.) Pelkkä tuki päätöksentekoon eri riitä vaan pitää myös saattaa päätöksen toimeen (Topo 2012).

Itsemääräämisen yksi tärkeimmistä ulottuvuuksista on oikeus niin fyysiseen kuin ihmisen yksityisasioihin liittyvään yksityisyyteen. Salassapito velvollisuus on yksi tärkeimmistä sosiaali- ja terveystalouden henkilöstön työn velvoitteista. Lisäksi päivittäiset hoidollisemmat toimenpiteet nostavat henkilön fyysisen yksityisyyden toteutumisen alttiiksi. Onkin tärkeä huomioida intiimeissä hoitotilanteissa henkilön kunnioitus ja arvostus. Päivittäin toistuvat hoitotilanteet eivät muuta yksilön oikeutta tulla kohdatuksi ihmisenä sen sijaan, että olisi vain hoitotoimenpiteen kohde. (Topo 2012.)

Itsemääräämisoikeus ei toimi irrallisena yksiselitteisenä oikeutena ihmisten elämässä vaan jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa ympäristön kanssa vaikuttaen elämän eri osa-alueilla eri tavalla. Itsemääräämisen tukemiseen vaikuttaa olennaisesti henkilöstön toimintatavat, yksikön toimintakulttuuri, johtamistavat ja fyysinen ympäristö. Näitä edellä mainittuja tekijöitä tulisi tarkastella suhteessa itsemääräämisen näkökulmaa. Miten voitaisiin fyysisiä ympäristöjä ja hoidossa käytettyjä välineitä muuttaa yksilöiden itsemääräämistä tukeviksi, mikä johtajuuden merkitys on tavoitteellisen itsemääräämistä tukevan toimintakulttuurin ja työtapojen kehittämisessä. (Topo 2012.)

4.3 Koti ja vapaa-aika

Lapsuudesta asti kehitysvammaisten lasten perheitä pyritään tukemaan, jotta kehitysvammaisen henkilö voisi asua lapsuuden kodissa aikuisuuteen asti. Yhteiskuntaan integroituminen mahdollistetaan luomalla kehitysvammaisille henkilöille esteetön ympäristö ja tarjoamalla riittävät tukipalvelut arjen sujuvuuden tukemiseksi. Integroimisen lisäksi tärkeää on inklusio eli mukaan ottaminen, jolla saataisiin ihmisen poliittiset, sivistykselliset, taloudelliset ja sosiaaliset oikeudet toteutumaan osana integroitumista. (Kaski ym. 2009, 167-173.) Kehitysvammaisten henkilöiden integroiminen osaksi yhteiskuntaa auttaa myös muita näkemään kehitysvammaisen henkilön täysivaltaisena yhteiskunnan kansalaisena (Duffy 2006, 81).

Kehitysvammaiseen henkilöön tulisi aina suhtautua kuten muihinkin saman ikäisiin henkilöihin siitä huolimatta, että heidän käsityskykynsä on saman ikäistä henkilöä yksinkertaisempi ja konkreettisempi. Kehitysvammaisen henkilön oma koti ilmentää itsenäisyyttä ja mahdollisuutta normaaliusperiaatteen mukaiseen irtautumiseen lapsuuden kodistaan. Itsenäisen asumisen tukemiseen liittyy henkilön toiminnallisten valmiuksien kehittäminen sekä asioinnin ja vapaa-ajan käyttöön liittyvä käytännön harjoittelu. Kehitysvammaisen tarvitsee usein tukea ja ohjausta vielä aikuisenakin. (Kaski ym. 2009, 172,174.)

Integroitumisen tukemiseksi asumisessa tulee ottaa huomioon asuntojen sijainti muiden asutusten joukossa. Yhteisasumisessa tulisi huomioida, että asumisryhmä ei kasva liian isoksi. Lisäksi jokaisella tulisi olla mahdollisuus omaan huoneeseen. Ympäristö tulee rakentaa kehitysvammaiselle henkilölle turvalliseksi kunnes heillä on riittävät kyvyt huolehtia itsestään. Kehitysvammaiset henkilöt määrittelevät hyvään asumiseen kuuluvaksi oman rauhan, lähellä olevat palvelut, vieraiden vastaanottamisen mahdollisuuden, harrastusmahdollisuudet riittävän lähellä, mahdollisuus tyttö/poikaystäviin ja mahdollisuuden vaikuttaa asumiensa liittyviin asioihin. (Kaski ym. 2009, 175-176.)

Kodissa tulee pystyä kokemaan olonsa turvalliseksi. On tärkeää, että jokaisella olisi tarvittaessa mahdollisuus vetäytyä omiin oloihinsa. Yhteisöasumisen haasteena onkin se, ettei yksilö voi vaikuttaa keiden kanssa asuu, keitä työntekijöitä yksikössä työskentelee ja mitä omassa kodissa tapahtuu. Yhteisöasuminen vaikuttaa väistämättä henkilön yksityisyyteen. Olisikin tärkeää, että jokaisella henkilöllä olisi oma tila, jossa on mahdollista saada omaa rauhaa. Tavoitetila olisi se, että jokaisella tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa siihen kuka omaan kotiin saa tulla ja mitä omassa kodissa saa tehdä. Koti on paikka, joka on asukkaansa näköinen, jossa henkilö voi rentoutua ja olla täysin oma itsensä. Koti luo elämälle perustan ja se toimii elämän voimavarana. (Duffy 2006, 81-83.)

4.4 Yksilöllinen elämänsuunnittelu

Jokainen kehitysvammaisen henkilö on paras oman elämänsä asiantuntija. On tärkeää, että heidän ajatuksistaan ja omista toiveistaan ollaan kiinnostuneita ja välitetään. Yksilöllisen elämänsuunnittelun välineitä voidaan käyttää esimerkiksi kehitysvammaisen elämää tai palveluita suunnitellessa. (Ekmark ym. 2011, 8-12.) Yksilöllisten suunnitelmien avulla pyritään tarjoamaan sellaista tukea, jota henkilön yksilölliset tuen tarpeet ja omat toiveet edellyttävät. Tärkeää on hahmottaa mikä henkilölle itselle on tärkeää ja mitä hän tulevaisuudeltaan haluaa. Tulevaisuuteen vaikuttaviin tekijöihin on tarpeen kiinnittää huomiota: missä henkilö on hyvä ja missä tarvitsee tukea. (Eurooppalainen asiantuntijaryhmä koskien laitoshoidosta yhteisöllisiin palveluihin siirtymistä 2012, 115-122.)

Ammattilaisten tekemät hoitosuunnitelmat eivät aina perustu siihen, mitä henkilö itse haluaa tai mikä sopii hänelle parhaiten. Yksilökeskeinen suunnitteluprosessi auttaa henkilöitä tekemään häntä itseään koskevia oikeita ratkaisuja. Itsetuntemusta voidaan lisätä pohtimalla esimerkiksi tulevaisuuden haaveita, omia taitoja, omia pelkoja, vahvuuksia ja tuen tarpeita. Itsetuntemuksen lisääntyttyä henkilön on mahdollista suunnata tulevaisuuden tavoitteisiin ja ryhtyä toimiin niihin pääsemiseksi. Suunnitelmien laatimiseen henkilön on hyvä ottaa mukaan hänelle tärkeitä ihmisiä. Joskus henkilöllä voi olla jokin kriisi, jonka vuoksi oman elämän

suunnitteluun ei ole mahdollista osallistua. Pääsääntöisesti tulisi kuitenkin huolehtia siitä, että henkilö itse pääsee vaikuttamaan oman elämänsä suunnitteluun ja osallistumaan häntä koskevien asioiden käsittelyyn. (Duffy 2006, 36-44.)

Yksilökeskeinen suunnittelu tukee asiakasta oman elämän asiantuntijuuden kehittymisessä, itsetuntemuksen lisääntymisessä ja osallisuuden kokemisessa. Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun keskiössä on yksilö ja hänen vahvuutensa ja voimavaransa. Keskiössä on ihminen sellaisena kuin hän on huolimatta hänen diagnoosistaan tai lähtökohdistaan. Lähestymistapana on toista arvostava ja kunnioittava kohtaaminen ja asiakkaan omia toiveita ja tarpeita huomioonottava lähestyminen, tärkeää on halu kuulla asiakasta itseään. Tavoitteena on positiivinen asiakkaan omaa elämäntapaa tukeva muutos. Elämänsuunnittelun onnistumiseksi henkilölle annetaan hänen tarvitsemaa tukea ja ohjausta. (Laurén ym. 2014, 4-7.)

Osallisuutta pohdittaessa hyvinvoinnin näkökulmasta, täytyy kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskennellessä huomioida laaja-alaisesti yksilölliset tarpeet, on sitten kyse fyysisistä, emotionaalisista tai sosiaalisista erityistarpeista. Kehitysvammaisen asiakas tarvitsee usein tukea ja ohjausta päätöksenteossa sekä oman toiminnan suunnittelussa ja ohjauksessa.

Hyvinvointi on vapautta ja osallisuutta, kaikilla ihmisillä tulisi olla mahdollisuus ja vapaus olla osa omaa yhteisöään, lähiympäristöään. Vapaus tehdä omaa elämää koskevia valintoja lisää henkilön hyvinvoinnin kokemuksia (Aaltio 2013, 67).

4.5 Sosiaaliset suhteet

Kehitysvammaisen lapsen tarpeet syntyessään ovat vammattoman lapsen kanssa samanlaiset. Jokaisella heistä on olemassa piilossa ja näkyvillä olevia kykyjä, joita voidaan vahvistaa. Kehitysvammaisen henkilö tarvitsee paljon tukea elämänsä aikana hänen lähiympäristössään eläviltä ihmisiltä. Vammaisuus ei yksin määrittele yksilön kehitystä, vaan vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa on kehityksen kannalta ensiarvoisen tärkeää. Vuorovaikutus ei aina ole vain kielellistä kommunikointia, vaan sanattomien ilmaisuyritysten tulkinta ja kuuleminen

ovat kehitysvammaisen henkilön kanssa kommunikoidessa tärkeää. (Kaski ym. 2009, 168-171, 195-204.)

Kehitysvammaisen henkilön elinympäristöön voi kuulua monenlaisia ihmisiä ja verkostoja. On tärkeää, että yhteiskunta kykenee tarjoamaan turvallisen elinympäristön, esteettömyyden ja toimivia ihmissuhteita. Ennen kaikkea yhteiskunta mahdollistaa henkilön osallistumisen oman perheensä ja asuinyhteisönsä elämään. Jokaisen ihmisen perustarpeena on tarve tulla ymmärretyksi ja hyväksytyksi sekä selviytyä mahdollisimman itsenäisesti elämästään. Vanhemmista irtaannuttuaan yksilön sosiaaliset suhteet alkavat kehittyä. Yksilön aikaisemmillä ja olemassa olevilla vuorovaikutussuhteilla on yhteyttä kehitysvammaisen henkilön elämänhallinnan kokemuksiin muillakin elämän osa-alueilla. (Kaski ym. 2009, 171-172.)

Kehitysvammaisten henkilöiden vuorovaikutukseen liittyvät haasteet ovat hyvin yleisiä. Kehitysvamman lisäksi myös muilla liitännäissairauksilla ja muilla yksilöllisillä tekijöillä on vaikutusta näiden taitojen kehittymiseen. Esimerkiksi autismin kirjon henkilöillä aistipoikkeavuuksien lisäksi on häiriöitä nimenomaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikaatiossa. Lisäksi kehitysvammaisista henkilöistä noin 35-50%:lla voi esiintyä käyttäytymisen ja mielenterveyden häiriöitä, jotka osaltaan vaikuttavat sosiaalisten suhteiden kehittymiseen. (Kaski ym. 2009, 108-115, 205.) Sosiaalinen pätevyys on erilaista erilaisissa tilanteissa, erilaisissa kulttuureissa ja eri ihmisten kanssa. Sosiaaliseen pätevyyteen liittyy kanssakäymisen säännösten tunteminen ja empatiakyky toisia ihmisiä ja heidän tunteitaan kohtaan. Sosiaalista kyvykkyyttä kuvaa myös se kuinka hyvin kykenemme pitäytymään omassa tahdossa ja millä tavalla muut ihmiset pystyvät meihin vaikuttamaan. (Lahikainen & Pirttilä-Backman 2007, 78-79.)

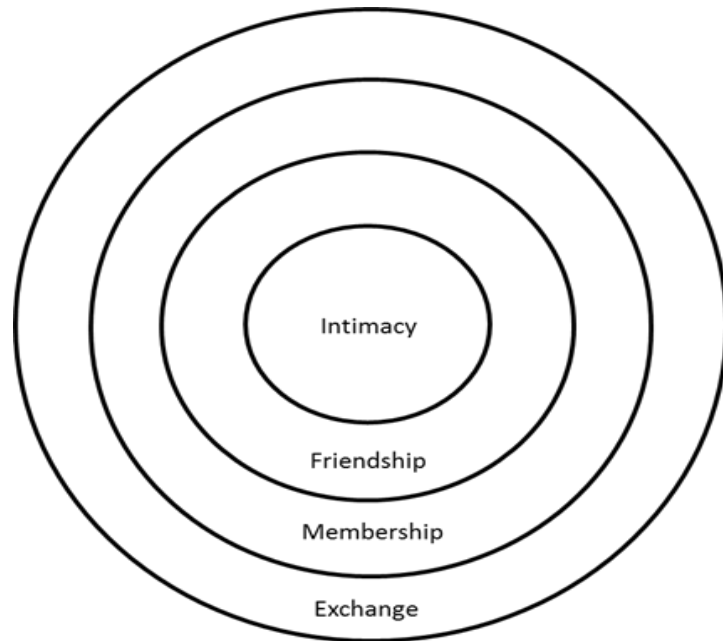
Sosiaalisten vuorovaikutustaitojen kannalta lähipiiriin antamalla mallilla on merkitystä taitojen kehittymiselle. Sosiaalisiin taitoihin liittyy olennaisesti omien ja toisten tunteiden tunnistaminen ja mahdollisuus ihmissuhteiden hoitoon. Yksilön sosiaalisia taitoja voidaan edistää mahdollistamalla yhdessä tekeminen ja rohkaisemalla heitä vuorovaikutukseen. Yhteisasumisessa olisikin hyvä huomioida, että

kehitysvammaisia asiakkaita tuettaisiin suoraan vuorovaikutukseen toinen toisensa kanssa. (Kaski ym. 2009, 206.)

Henkilökunta ohjaa vuorovaikutustilanteita omien vuorovaikutus strategioiden mukaan. Kommunikaatiovalinnat vaikuttavat myös asiakkaiden mahdollisuuksiin osallistua vastavuoroiseen kommunikointiin. Tärkeintä olisikin, että jokaisella työntekijällä olisi todellinen halu löytää yhteinen keino olla vuorovaikutuksessa. Jos esimerkiksi puhumaton asiakas ymmärtää puhetta, mutta ei kykene puheella ilmaisemaan itseään, on hänen vaikea olla osallisena ja liittyä muuhun joukkoon täysivaltaisesti. (Räisänen ym. 2007,141.)

Duffy kuvaa ihmisten suhdetta toisiin ihmisiin ihmissuhdeympyrän (kuvio 6) avulla ⁷. Sisin kehä (Intimacy) kuvaa läheisimpiä ihmissuhteita, johon kuuluvat sellaiset henkilöt, jotka ovat tärkeä osa elämää ja joita ilman yksilön olisi vaikea elää (esimerkiksi vanhemmat, lapset, aviopuoliso ja ystävät). Seuraava kehä (friendship) kuvastaa ystävyysuhteita ja sellaisia ihmissuhteita, joihin aidosti pidetään yhteydessä. Kolmas kehä (membership), kuvastaa ihmissuhteita, jotka yhdistävät ihmiset toisiinsa (esimerkiksi työkaverit, koulukaverit yms.). Uloimpaan keheeseen (exchange) kuuluvat sellaiset henkilöt, joihin ollaan esimerkiksi palvelusuhteessa tai muuten yhteiskunnassa tahoja, joilla on tärkeä rooli henkilön ja yhteisön elämässä. Nämä henkilöt kuuluvat ihmisen elämään kolmesta eri syystä. Ensimmäinen yhdistävä tekijä on biologinen tekijä, jolloin suhde syntyy syntymän ja perheen kautta. Toinen yhdistävä tekijä on erilaiset tarpeet, jotka voivat liittyä esimerkiksi turvallisuuden tarpeeseen tai terveyden ja ravinnon tarpeeseen. Kolmantena yhdistävänä tekijänä ovat sosiaaliset suhteet ja yhteisöjen mahdollistamat ihmissuhteet. (Duffy 2006, 135-137.)

⁷ Ihmissuhdeympyrän on alun perin kehittänyt Judith Snow, John O'Brian ja John McKnight (Duffy 2006, 135).

Kuvio 6. Relationship Circle (Duffy 2006, 135).

4.6 Tuki ja ohjaus

Kehitysvammaisen henkilön kansalaisuuden täyden toteutumisen edellytys on toisilta ihmisiltä saatava tuki. Kaikki ihmiset tarvitsevat toisten tukea, eikä kyse ole vain saamistamme palveluista vaan liittyminen toisiin ihmisiin on osa arkista elämää esimerkiksi läheisten ihmissuhteiden ja työpaikan verkostojen kautta. Kehitysvammaisen henkilön tuen tarve korostuu heidän ollessaan riippuvaisia muiden ihmisten tuesta. Tuen tarve ei kuitenkaan heikennä heidän asemaa kansalaisena. Alla viisi asiaa, jotka on hyvä huomioida annettaessa tukea kehitysvammaiselle henkilölle:

1. Kohtele henkilöä arvokkuudella ja kunnioituksella
2. Auta henkilöä olemaan läsnä yhteisössään
3. Auta henkilöä osallistumaan yhteisön elämään
4. Auta henkilöä kehittymään omissa taidoissa
5. Anna henkilölle valinnanvapautta ja päätösvaltaa

Tukea voi saada asiantuntijoilta, henkilökohtaisilta avustajilta, perheeltä ja ystäviltä ja muilta ympärillä olevilta ihmisiltä. (Duffy 2006, 103-106.) Aikuistuvan kehitysvammaisen tukemisessa tulisi tavoitella mahdollisimman suurta itsenäisyyttä ja löytää tasapaino itsenäisyyden ja välttämättömän riippuvuuden välillä. Tavoitteena on tukea aikuistuvaa kehitysvammaista ikätasoisien mukaiseen elämisen malliin, johon pyritään aikuiskasvatuksella. Heille tulisi antaa riittävästi mahdollisuuksia kehittyä ja kasvaa sekä saada riittävästi kokemuksia ja kokeiluja oman elämänhallinnan tunteen parantamiseksi. Sosiaaliset suhteet, mielekäs päivittäinen toiminta ja osallistumisen mahdollistaminen arkisissa toimissa auttavat elämänhallinnan tunteen parantamisessa. (Kaski ym. 2009, 222.)

Kehitysvammaiset henkilöt ovat voineet omaksua kuten ketä tahansa muukin, erilaisia toiminta- tai elämäntapoja, joskus huonojakin, joita annettavalla tuella voidaan pyrkiä muuttamaan. Uusien elämäntapojen omaksuminen ja vanhoista pois oppiminen vaatii enemmän tietoista ponnistelua kuin lapsina tai nuorina. Ihminen ei ole vain kohde suhteessa saamiinsa palveluihin vaan hyvinvointiin merkittävästi vaikuttavat arvot ja luottamusta vahvistavat asenteet. Mahdollisuus luottaa toisiin ihmisiin ja mahdollisuus toteuttaa itseään rohkeasti vaikuttavat sekä fyysiseen että psyykkiseen terveyteen. Asenteilla ja asiakasta ohjaavilla malleilla on merkitystä asiakkaiden kokemuksiin omista voimavaroistaan ja kyvyistään. Arjessa saatu riittävä tuki mahdollistaa yksilötasolla hyvinvoinnin edistämisen ja sisäisen vahvuuden löytämisen. (Mattila 2010, 72-73.)

Todellinen sitoutuminen syntyy siitä, että yksilö saa riittävän omakohtaisen kokemuksen ja ymmärryksen, miksi jokin elämäntapavalinta olisi hänelle hyväksi. Onkin ensiarvoisen tärkeää antaa henkilölle riittävästi objektiivista asiantuntevaa tietoa hänen omien elämänvalintojen tueksi. Ihmisellä on oikeus myös väärin elämäntapavalintojen tekemiseen ja toisaalta muuttaa elämäntapaansa olettamatta, että hänen mahdollisuuksiaan epäillään. Paternalisimimukainen hoivakulttuuri, jossa tehdään asiakkaan puolesta päätöksiä hänen parhaakseen, ei vaikuta syvemmin henkilön motiiveihin tai vaikuta pitkäkestoisesti henkilön tekemiin valintoihin. Pitäisi pyrkiä vaikuttamaan henkilön motivointiin ja tätä kautta antaa tukea

omien valintojen tekemiseen. (Mattila 2010, 74-76: Andersson 2011, 58:Lahikainen & Pirttilä-Backman 2007, 64-65.)

4.7 Työ- ja päivätoiminta, opiskelu, toimeentulo

Kehitysvammaiset osallistuvat työ- ja päivätoimintaan siten, kuin se heidän kykyihinsä nähden on mahdollista. Sosiaalihoitolain (1301/2014, 27d§) mukaan vammaisten henkilöiden työhön sijoittumista tulisi edistää kuntoutus- ja tukitoimin, mikäli henkilöllä on vamman tai sairauden tai muun syyn takia pitkäaikaisesti vaikeuksia työllistyä ilman tukitoimia avoimille työmarkkinoille. Mikäli henkilö ei vammastaan johtuen voi työllistyä avoimille työmarkkinoille, tulee heille sosiaalihoitolain mukaan järjestää (27e§) työtoimintaa, jolla tarkoitetaan toimintakyvyn ylläpitämistä ja sitä edistävää toimintaa. Vammaispalvelulain (3.4.1987/380, 8b§) mukaista päivätoimintaa järjestetään henkilöille, joilla on vamman tai sairauden aiheuttama erittäin vaikea toimintarajoite. Päivätoiminta tukee elämässä selviytymistä ja edistää sosiaalista vuorovaikutusta.

Raha-asioiden itsenäinen hoito on kehitysvammaisille erityisen vaikeaa. Raha-asioiden hallinta edellyttää säännöllistä harjoittelua arjen konkreettisissa tilanteissa, kaupassa käynnin ja muiden asiointien yhteydessä. Rahan käyttöön liittyvää suunnitelmallisuutta voidaan edistää suunnittelemalla yhdessä mitä henkilö tarvitsee ja mihin hänellä on varaa. Vaikeavammaisten mukaan ottaminen hänen omien hankintojensa tekemiseen mahdollistaa uusia kokemuksia ja vahvistaa integroitumista yhteiskuntaan. (Kaski ym. 2009, 225-226.)

5 BIKVA KEHITTÄMISPROSESSI JA KEHITTÄMISHANKKEEN SUUNNITTELU

5.1 Bikva asiakaslähtöinen arviointi

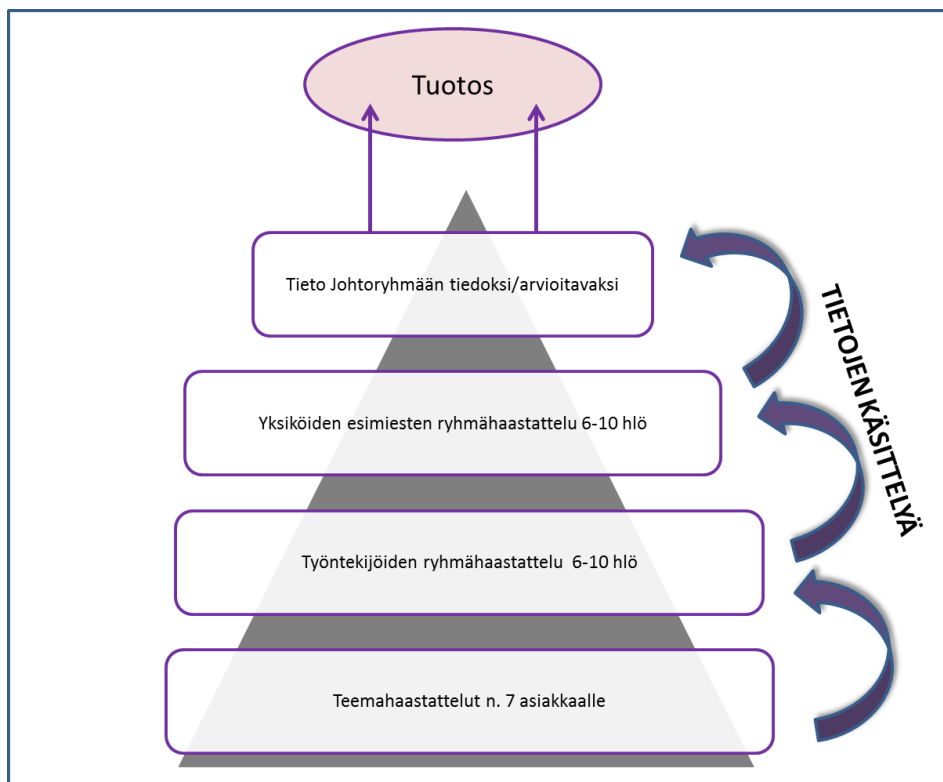
Kehittämishanke toteutettiin bikva-asiakaslähtöisellä arviointimallilla⁸, joka on Hanne Krogstrupin (1996/1997) kehittämä. Malli on kehitetty sosiaalipsykiatrian alalla, mutta sitä on käytetty sosiaalityön alueella laajemminkin. Mallin tavoitteena on saada asiakkaat osaksi arviointia ja osalliseksi julkisten palveluiden kehittämistä. Yksiköiden toimintaa ohjaavat usein arjen rutiineiksi muotoutuneet toimintatavat, joilla pyritään ympäristössä vähentämään kaaottisuutta. Tällöin voidaan puhua institutionaalista järjestyksestä. Tämä institutionaalinen järjestys ohjaa arjessa sitä, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei. Institutionaalinen järjestys muokautuu paljolti työntekijälähtöisesti, jonka vuoksi asiakkaiden mukaan ottaminen palveluiden kehittämiseen mahdollistaa itsestään selviksi muodostuneiden käytäntöjen kyseenalaistamisen. (Krogstrup 2004,7-10.)

Prosessi etenee alhaalta ylöspäin asiakkailta työntekijöille ja esimiehille sekä viimeiseksi päättäjätaholle. Mallin keskeinen ajatus on, että asiakkaalla on sellaista tietoa, jota voidaan hyödyntää toiminnan kehittämisessä. Asiakkailta saadut kokemukset viedään eteenpäin esimerkiksi kenttätyöntekijöille, jotka arvioivat asiakkailta saatua palautetta omaa toimintaan reflektoiden. Kolmannella tasolla kahden ensimmäisen tason työskentelyn pohjalta tieto viedään arvioitavaksi hallintojohdolle, jossa pohditaan syitä esille tulleille asioille. Viimeisenä käsitelty aineisto viedään eteenpäin poliittisille päättäjille arvioitavaksi. (Krogstrup 2004, 15; Stakes 2007, 17-18.)

Tämän hankkeen kehittämisprosessin kuvauksessa (kuvio 7) esitetään, miten bikva-arviointi eteni vaiheesta toiseen. Joka tason toimijoiden kanssa toteutettiin

⁸ Bikva=Brugerindragelse i kvalitetsvurdering/Asiakkaiden osallisuus laadunvarmistajana (Krogstrup 2004, 7).

oma kehittämisosuutensa, joka vei prosessia eteenpäin. Asiakkaiden kanssa tehdyt haastattelut ja kuvataulut toteutettiin yksilöllisesti kun taas työntekijöiden ja esimiesten kanssa toteutettiin toiminnallinen kehittämistyö ryhmässä. Näiden eri tason vaiheiden aineistot veivät konkreettisesti kehittämistoimintaa eteenpäin. Mallin tavoitteena on arvioida asioita monesta eri näkökulmasta, jokaisen niistä ollessa yhtä tärkeitä. Jo prosessin aikana huomioidaan eri toimijoiden esittämät tulokset. (Toikko & Rantanen 2009, 68-69.)

Kuvio 7. Kehittämisprosessin kuvaus Bikva-mallia mukaillen.

Kehittäminen on toimintana hyvin konkreettista ja käytännöllistä asioiden korjaamista, parantamista ja edistämistä. Kehittämistoiminnan tavoitteena on saada aikaan muutosta aikaisempiin toimintatapoihin, jolloin kehittäminen voidaan nähdä esimerkiksi yksittäisten työntekijöiden ammatillisen osaamisen kehittämisenä. Uusien työvälineiden kehittäminen ja niiden käyttöönotto voidaan toteuttaa koulutuksellisten interventioiden kautta. Kehittämistoiminnan suhde tutkimuksen te-

kemiseen on tutkimusongelmien ratkaisuun nähden käytännöllisempi ja tutkimustiedon soveltaminen on kehittämistoiminnalle ominaista. (Toikko & Rantanen 2009, 15-19.)

5.2 Hankkeen eteneminen 2014-2016

Kehittämishanke aloitettiin vuoden 2014 syksyllä. Kehittämishankkeen prosessin suunnittelu- ja valmisteluvaihe ajoittui syyskuusta joulukuuhun 2015 (kuvio 8). Ensimmäinen tehtäväni valmisteluvaiheessa oli tutkimusluvan anominen ja saaminen erityishuoltoneuvostolta (Liite1). Valmisteluvaiheessa ison osan ajasta vei yhteydenottaminen hankkeeseen osallistuviin tahoihin ja tarvittavien suostumusten hankkiminen (liitteet 3-6). Valmisteluvaiheeseen sisältyi myös keskustelutilaisuus paikallisten Me itte-yhdistyksen jäsenten kanssa. Keskustelutilaisuuden tavoitteena oli kartoittaa kehittämishankkeen tarkempia teemoja aihepiiristä itsemääräämisoikeus.

Hankkeen empiirinen osuus ajoittui keväälle 2015. Ensin toteutettiin asiakashaastattelut, jonka jälkeen kokoontui työntekijöiden kehittämisryhmä ja viimeisessä hankkeen vaiheessa oli mukana ryhmä esimiehiä. Loppuarviointi ja viimeistely toteutettiin kesästä 2015 kevääseen 2016. Tämä vaihe sisälsi aineiston käsittelyä ja analysointia, raportin kirjoittamista ja perehdytysoppaan laatimista.

AJANKOHTA	OSALLISET	MENETELMÄT	MATERIAALIT/DOKUMENTIT
VAIHE 1: SUUNNITTELU JA VALMISTAUTUMINEN			
SYYSKUU 2014	Me itte yhdistyksen jäsenet + ohjaajat, Työelämämentorit	ryhmäkeskustelut	Muistio, yhteenveto, kuvataulu
JOULUKUU 2014	Eriyishuoltoneuvosto		Hankesuunnitelma, tutkimuslupaanomus
TAMMI-HELMI 2015	Puheterapeutti	Asiakashaastattelujen suunnittelupalaveri	muistiinpanot
TAMMI 2015	KTO:n esimiehet	Esittely	Power point
MAALIS 2015	Hankkeeseen osallistuvat esimiehet ja työntekijät	S-posti	S-posti ja kutsujen lähetykset
MAALIS-TOUKO 2015	Asiakkaat	Tapaaminen	Haastattelukutsu + suostumuslomake
SYYS-JOULU 2015	Palvelujohtajat	Palaverit – keskustelut (n. 4 tapaamista)	Muistiot
VAIHE 2: BIKVA-TOTEUTUS JA VAIHEISTETTU ARVIOINTI			
SYYS 2014	ME-itte yhdistyksen jäsenet (asiakkaat)	Ryhmäkeskustelu	yhteenveto
HELMI-TOUKO 2015	Asiakkaat, 6 hlö	Yksilöhaastattelut	Kirjallinen yhteenveto, asiakkaan tekemä kuvataulu
TOUKO 2015	Työntekijät, 8 hlö	‘Think-pair-share’ -menetelmä	Teemakohtaiset yhteenvedot
TOUKO 2015	Esimiehet	‘Idea tree’ – menetelmä	Teemakohtaiset yhteenvedot – idea puut
VAIHE 3: LOPPUARVIOINTI JA VIIMEISTELY			
KESÄ-MARRAS 2015	RAPORTIN KIRJOITUSTA, PEREHDYTYSOPPAAN SUUNNITTELU JA KIRJOITUSTA		
JOULU-MAALIS 2015-2016	Työntekijän + asiakkaan karttatyöskentelyyn tutustumista	Perehdytysoppaan suunnittelu + toteutus	Kuvat karttatyöskentelystä, asiakkaiden suostumukset karttojen julkaisemisesta + työntekijän kirjallinen haastattelu karttatyöskentelystä menetelmänä
HUHTI 2015	OPINNÄYTETYÖN PALAUTUS		
TOUKO 2015	TYÖPAJAPÄIVÄ ITSEMÄÄRÄMISTÄ TUKEVIIN TYÖKÄYTÄNTÖIHIN + OPINNÄYTETYÖN ESITTELY/JALKAUTUS		

Kuvio 8. Kehittämishankkeen aikataulusuunnitelma.

5.3 Valmistelu- ja suunnitteluvaihe syksyllä 2014

Kehittämistoiminnan todellisuuskäsitys piirtyy usein arkisiin ajattelutapoihin, jotka voivat konstruktionistisesta näkökulmasta esiintyä erilaisina esimerkiksi työnteki-

jöillä ja asiakkailla (Toikko & Rantanen 2009, 36-37.) Asiakaslähtöisen kehittämistoiminnan näkökulmasta oli erittäin tärkeää ymmärtää sitä käsite- ja ajatusmaailmaa, joka asiakkailla aiheesta itsemääräämisoikeus oli, koska siitä käsitysmaailmasta käsin kehittämishanketta oli tarkoituksenmukaista edistää.

Keskustelutilaisuus kehitysvammaisille asiakkaille toteutettiin lokakuussa 2014 paikallisessa Me itte-yhdistyksen kokouksessa. Kokoukseen osallistui 18 asukasta asumisyksiköistä ja palvelukodeista. Lisäksi paikalla olivat yhdistyksen ohjaaja, yhdellä asukkaalla tulkki, opiskelija ja muuttovalmentaja. Paikalla oli hyvin vakiintunut osallistujajoukko, vaikka lähetinkin kutsun laaja-alaisesti kaikkiin KTO:n yksiköihin yksiköiden esimiesten kautta.

Ennen varsinaisen keskustelun aloittamista jokainen mukanaolija kertoi kuulumisensa. Esiteltyäni itseni kerroin osallistujille, että tulemme keskustelemaan itsemääräämistä koskevista asioista. Kerroin kirjoittavani ylös keskustelussa esille tulevista asioista ja vieväni niitä jossain muodossa eteenpäin siten, ettei kenenkään yksittäisen henkilön sanomisia voida kirjoituksista tunnistaa. Muistiinpanojen kirjaaminen tapahtui ranskalaisin viivoin. Tarkoituksena oli olla mahdollisimman läsnä keskustelussa, joten laajemmat kirjaukset ja pohdinnat tein kokouksen jälkeen.

Ennen keskustelun aloittamista jokaiselle jaettiin paperi, johon oli koottu erilaisia itsemääräämisoikeuteen liitettäviä kuvia kuten haaveet, valinnan mahdollisuus, päätöksenteko-oikeus, rahankäyttö, yhdessä tekeminen, kuulluksi tuleminen (omat elämäntarinat), oma koti, harrastamisen mahdollisuus ja työtoiminta. Kuvien joukossa oli myös hieman negatiivisempia kuvia, jossa ilmaistiin kieltoja, rajoittamista, kiukkua ja puolesta päättämistä. Kuvien tarkoituksena oli konkretisoida käsiteltävä aihe keskusteluun osallistuville kehitysvammaisille henkilöille siten, että mahdollisuus ymmärtää itsemääräämisen käsitettä olisi mahdollisimman hyvä.

Kuvista huolimatta keskustelun aloittaminen oli haastavaa ja aihe oli vaikea puhekeksiksi. Itsemääräämiskäsitettä konkretisoitiin arjen erilaisia tapahtumia kuvaillen, jotta asukkaat ymmärsivät mitä itsemääräämisoikeus heidän elämässään

voisi tarkoittaa. Aukkaat kertoivat mielellään omasta elämästään, mutta keskittyminen varsinaiseen teemaan oli vaikeaa, joten teemaan palattiin tarkentavien kysymysten avulla. Ryhmäkeskustelussa korostui yksilöllisten vuorovaikutus ja kommunikaatiotarpeiden merkitys. Huolimatta keskustelutilanteen haastavuudesta, sain keskusteluiden pohjalta kirjattua asukkaille merkityksellisiä teemoja. Seuraavat teemat nousivat esille: harrastukset ja vapaa-aika, palvelujärjestelmä/tuki palveluiden saamiseen, työ ja päivätoiminta, raha, itsenäisyys, oma tila/oma koti, sosiaaliset suhteet ja haaveet. Tämä keskustelu tuki tulevien asiakashaastatteluiden valmistelutyötä.

Simon Duffy (2006) mukaan täysivaltaisen kansalaisen määritelmää voidaan tarkastella kuuden käsitteen avulla: itsemääräämisoikeus, yksilöllinen elämänsuunnittelu, elämä yhteisön jäsenenä, aktiivinen tuki, koti ja toimeentulo. Olen jäsentänyt kehittämishankkeen perusteemoiksi valmisteluvaiheen keskustelutilaisuudessa esille tulleita asiakokonaisuuksia, joita käsittelen suhteessa itsemääräämisoikeuteen. Näiden teemojen tueksi rinnalle olen ottanut Simon Duffyn kansalaisuuden määritelmät. Näitä määritelmiä olen kuljettanut käsi kädessä ja soveltaen sisällyttänyt ne hankkeen perusteemoiksi.

Käsitteellistäminen on kehittämistoiminnan suuntaamisen kannalta tärkeää. Käsitteellistämällä pyritään jäsentämään ja keskittämään kehittämistoimintaa aihepiirin kannalta olennaisiin tekijöihin. Käsitteiden tarkastelu auttaa myös työyhteisöjä hahmottamaan omaa työtään käsitteiden ymmärtämisen avulla ja vahvistamaan eri toimijoiden yhteistä ymmärrystä tekemisen kohteesta. Käsitteellistäminen on tärkeää myös tarkastellessa kehittämistä suhteessa aikaisempiin kehittämishankkeisiin tai käsitteellisiin paikannuksiin. (Toikko & Rantanen 2009, 130-134.)

6 KEHITTÄMISHANKKEEN TOTEUTUS JA AINEISTON KÄSITTELY

6.1 Asiakashaastattelut ja toiminnallinen yksilötyöskentely

Asiakasaineistot kerättiin yksilöllisesti toteutettavilla puolistrukturoiduilla teema-haastatteluilla (liite 2). Puolistrukturoidussa haastattelussa jokaiselle haastateltavalle esitetään samat kysymykset, joihin esitetään tarkentavia kysymyksiä. Tarkennuksilla varmistetaan, että haastateltava on ymmärtänyt kysymyksen oikein. Teemahaastattelu soveltuu hyvin kokemuksien ja käsitysten tutkimukseen. Haastattelijan omat kokemukset aiheesta auttavat ymmärtämään haastateltavia paremmin. Laadulliselle lähestymistavalle on ominaista myös tutkijan syvälinen tutkimuskenttään perehtyminen ja kiinnostus niitä ilmiöitä ja merkityksiä kohtaan, joita haastateltavat ilmiöille antavat. (Lahikainen & Backman-Pirttilä 2007, 52; Kiviniemi 2001, 68-74.)

Yksilölliset haastattelut toimivat parhaiten haastatellessa henkilöitä, joilla on erityyppisiä erityistarpeita esimerkiksi kommunikoinnin suhteen. Bikva-mallissa suositus on, että asiakkaiden haastattelijana toimii henkilö, joka ei entuudestaan heitä tunne, mikäli ei ole erityistä syytä muuhun ratkaisuun. (Krogstrup 2004, 26.) Osa haastatelluista asiakkaista olivat minulle ennestään tuttuja, mutta mielestäni kehitysvammaisia asiakkaita haastateltaessa tämä oli ennemminkin haastattelua edistävä tekijä, luottamusta lisäävä ja arviointia syventävä asia.

Haastattelukutsu annettiin seitsemällä kehitysvammaiselle henkilölle, yksi kieltäytyi osallistumasta. Hankkeeseen osallistui lopulta kuusi asiakasta: neljä miestä ja kaksi naista, iältään 20-65-vuotiaita. Kolme heistä asui asumisyksiköissä ja kolme palvelukodeissa. Valikoitumiseen vaikuttavia tekijöitä olivat asiakkaiden taustat, nykyinen asumistilanne, näkemys heidän mahdollisesta osallistumisvalmiudestaan ja siitä, onko heillä mahdollisesti aiheesta muodostunutta mielipidettä

elämänsä aikana. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista, että tutkimuskoh- teeksi valikoituu sellaisia henkilöitä, joiden kokemukset mahdollistavat syvällisen perehtymisen käsiteltävään ilmiöön (Vilkkä 2001, 68, 114).

Vastavuoroisen vuorovaikutussuhteen syntyminen on välttämätöntä, että vuo- rovaikutuskumppanit löytävät yhteisen kielen. Tasavertaisen vuorovaikutuksen edistämiseksi tulisikin keskustelun molemmilla osapuolilla olla yhtäläiset mahdol- lisuudet osallistua itsenäisesti keskusteluun. (Launonen 2010, 339.) Haastatte- luissa käytettiin kommunikoinnin tukena kuvia. Kaikilla haastateltavilla oli kyky ymmärtää puhetta, mutta itsensä ilmaisussa puheen avulla oli haasteita noin puo- lella haastateltavista. Kuvilla mahdollistettiin parempi ymmärrys käsiteltävästä asiasta ja tuettiin asukasta ilmaisemaan itseään paremmin.

Kahdenkeskiset haastattelut toteutettiin paikoissa, jotka olivat ympäristöltään asukkaille ennalta tuttuja ja toteutuksen kannalta helppoja järjestää. Asukkaan osallistumisesta hankkeeseen keskustelin ensin kunkin yksikön esimiehen kanssa, jonka jälkeen lähestyin suoraan asukasta ennalta sovittuna ajankohtana. Jokaista heistä tapasin yhden kerran ennen haastattelua. Ennakkotapaamisessa käytiin läpi suostumuslomaketta ja lyhyesti haastattelun sisältöä, jotta he voisivat rentoutuneemmin suhtautua varsinaiseen haastattelutilanteeseen. Ennakkota- paamiset kestivät 15 min – 1h ja ne tapahtuivat yksikössä, jossa asukas sillä het- kellä asui. Varsinainen haastattelu kesti jokaisen asiakkaan kanssa 1-2 tuntia. Yksi asiakkaista ei jaksanut keskittyä haastattelua loppuun asti. Aikataulutuksen takia toinen tapaaminen ei tämän haastateltavan kanssa järjestynyt.

Asiakasarvioinnin tavoitteena on, että asiakkaat saisivat itse valita mistä näkökul- masta haluavat näkemyksiään kuvata. Tässä hankkeessa mallia on toteutettu si- ten, että käsiteltävät teemat ovat ennalta määriteltyjä ja haastattelukysymyksillä ohjattiin keskustelua teeman mukaisesti. Kullakin haastateltavalla on ollut mah- dollisuus ilmaista kokemuksiaan vapaasti käsiteltävistä aiheista. (Krogstrup 2004, 18). Tärkeintä teemahaastattelussa on, että haastateltava ottaa omilla nä- kemyksillään kantaa ennalta määriteltyihin teemoihin ja esitettyihin kysymyksiin. Haastattelun tarkoituksena oli vahvistaa myös haastateltavan käsitystä käsiteltä- vistä asioista ja vahvistaa näin aiheeseen liittyviä ajattelu- ja toimintatapoja.

(Vilkkä 2005, 101-103.) Haastattelun yhteydessä haastateltavien kanssa askarrettiin kuvin ja sanoin paperille heidän omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan vahvuuksistaan/mielenkiinnon kohteistaan, tuen tarpeistaan ja haaveistaan (kuva 1).

Kuva 1. Haastattelun toiminnallinen osuus ja kuvataulut (kuva Henna Auvinen 2015).

Aineiston käsittely

Haastatteluaineiston keräämisen jälkeen on olennaista muuttaa aineisto tutkittavaan muotoon. Analysointi perustuu aina joko kuviin tai tekstimuodossa oleviin aineistoihin. (Vilkkä 2007, 115.) Litteroinnin sijaan asiakashaastattelujen analysoinnissa tukeuduin asiakkaiden kanssa tehtyihin konkreettisiin tuotoksiin ja asiakkaiden kertomuksiin, joista kirjasin keskeisimmät asiat ylös⁹.

Aineiston purun toteutin haastattelujen teemoihin, jotka toimivat haastattelun runkona (koti, työ- ja päivätoiminta/koulu, toimeentulo, omat taidot, ystävyys- perhe ja parisuhde, vapaa-aika ja harrastukset sekä omat haaveet ja toiveet). Lisäksi luokittelin asiakkaiden kertomukset teemakohtaisesti niihin asioihin, joissa he tarvitsevat tukea, mitkä he kokevat tärkeäksi ja mistä asioista he haaveilevat. Teemoihin luokitteluvaiheessa ei aineistoa ole karsittu vaan se on analysoitu koko-

⁹ Alkuperäisen suunnitelman mukaan tarkoituksena oli nauhoittaa haastattelut, mutta nauhoittamisesta luovuin tietoisesti, koska ajattelin sillä olevan vaikutusta asiakkaiden haastattelukäyttämiseen.

naisuudessaan. (Eskola 2001, 143-144.) Kaikkien kuuden haastateltavan haastatteluaineisto auki kirjoitettiin ensin yksilöllisesti, jonka jälkeen koottiin kuuden haastateltavan haastatteluaineistot teemakohtaisiin yhteenvetoihin (liite 7). Lopuksi tarkastelin haastatteluaineistoa kokonaisuutena.

Kävin haastatteluaineiston läpi moneen kertaan jäsentääkseni kokonaisuuden ja löytääkseni aineistosta asioita, jotka nousivat useamman haastateltavan kokemuksista esille. Kehittämishankkeen tarpeena ei kuitenkaan ollut nostaa esille aineistosta esiin tulleita mielenkiintoisimpia kohtia vaan aineisto on pyritty kuvaamaan tasapuolisesti, mitään pois jättämättä. (Eskola 2001, 146-147.) Haastatteluiden analyysiin on vaikuttanut perinteisen kielellisen ilmaisun lisäksi, ei kielellinen kommunikaatio (esim. ilmeet, eleet). Ei kielelliset kommunikaatio ilmentymät korostuvat mikäli henkilöllä on puheen tuottamisen tai ymmärtämisen vaikeus. Erilaisten kommunikaatioilmentymien havaitseminen edellyttääkin tarkkuutta ja kriittisyyttä tulkintaan pohjautuvien näkemysten esittämisessä, jotka toimivat osana analysointiaineistoa. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 163-164, 187-188.)

Koti (asumisyksikkö tai palvelukoti)

Oma koti oli kaikille haastateltaville tärkeä. Osa haastateltavista asui asumisyksikössä ja mielsivät tämän kodikseen, yksi haastateltavista kuitenkin haaveili voitavansa tulevaisuudessa asua itsenäisesti siten, että saisi tarvittaessa tukea kotiinsa. Kaksi palvelukotien asukasta kaipasivat itsenäisempää asumista, mutta tiedostivat tarvitsevänsä asumiseensa enemmän tukea. Kaikkia kolmea itsenäisempään asumismuotoon kaipaavaa yhdisti tarve saada enemmän omaa rauhaa, koska yhteisöasumisessa oli sellaisia häiriötekijöitä, joihin eivät itse voineet vaikuttaa. Haastateltavat kokivat kuitenkin heillä olevan mahdollisuuden vetäytyä omiin huonetiloihinsa rauhaa kaivatessaan.

Oma huone edusti haastateltaville yksityistä tilaa, jonne ei kukaan saa luvattulla. Oma huone ja oma yksityinen wc ja kylpytilat nousivat neljälle haastateltavalle yhdeksi oman kodin tärkeimmäksi paikaksi siksi, että suihkussa ja wc:ssä saadaan viettää aikaa ilman, että kukaan häiritsee. Erilaisia kotia ilmentäviä tiloja

kaivattiin kuten omaa olohuonetta ja omaa terassia. Omassa kodissa, pois vanhempien luota asuminen nähtiin yhtenä aikuisuuteen kuuluvana normaalina ja tärkeänä asiana.

Tuen tarve painottui vahvasti arkisiin asioihin kuten siivoamiseen, pyykin pesemiseen ja pesuissa avustamiseen. Haasteena näissä asioissa ei ainoastaan ollut puutteelliset taidot vaan tekemiseen ryhtyminen, siitä muistuttaminen ja konkreettisesti eri vaiheista suoriutuminen ja asioiden loppuun saattaminen. Haastateltavissakin oli eroja. Joillekin kotiaskareet olivat muodostuneet osaksi arkisia toimia ja heille itselle tärkeiksi asioiksi kun taas joillekin arkiset siivoustoimet ja kotiaskareet olivat ehkä hieman toisarvoisia asioita muiden arjen haasteiden rinnalla. Tämä on oma tulkintani saaduista aineistoista. Nämä erot mahdollisesti syntyvät myös yksikkökohtaisista eroista. Asumisyksiköissä mahdollisuudet esimerkiksi ruoan laittoon ja keittiövuoroihin ovat pääsääntöisesti muodostuneet osaksi arkea, kun taas palvelukotien puolella ei tähän välttämättä ole täysin samanlaisia mahdollisuuksia.

Omat taidot

Tärkeäksi koettuina taitoina tuotiin esille lukeminen, kirjoittaminen, kuvaaminen, ruoan laitto, liikkuminen, piirtäminen ja siivoaminen. Tärkeäksi koettuja taitoja ei tullut esille kuin noin yksi asia haastateltavaa kohden. Puutteita ja tuen tarpeita kyettiin tuomaan enemmän esille. Niitä koettiin konkreettisissa taidoissa kuten oikeinkirjoituksessa, äänestämässä (vaalit) ja asioista muistuttamisessa. Taitoja nähtiin olevan, mutta asioihin ryhtyminen vaati muistuttamista. Lisäksi tuen tarpeita koettiin sosiaalisissa tilanteissa toimimisessa ja omien tunteiden ilmaisemisessa. Yhtenä asiana tuotiin esille, että asukas toivoi oppivansa kieltäytymään asioista, jottei lähtisi niin herkästi mukaan joka asiaan. Sosiaaliset tilanteet koettiin asiakkaiden taholta haastavina, erityisesti haasteena koettiin omista asioista ja tunteista puhuminen. He kokivat kuitenkin tärkeänä, että on henkilöitä keiden kanssa asioistaan voi puhua. Tällaisina henkilöinä mainitsivat yksiköiden hoitajat ja ohjaajat.

Ystävyys, perhesuhteet, parisuhde

Ystävyys, perhe ja parisuhteista puhuttaessa, painottui perhe enimmäkseen tärkeäksi läheiseksi asiaksi. Kahdella haastateltavalla tunteet perhesuhteita ja niihin liittyviin asioihin olivat ristiriitaisemmat menneisyyden kokemusten vuoksi. Tyttö/poikaystävä asiat tulivat puolella haastateltavista esille olemassa olevina tärkeinä asioina tai sellaisina asioina, joista haaveiltiin.

Haaveet, tärkeät asiat ja tuen tarpeet painoutuivat kuitenkin kaikki vahvasti siihen, että läheisiä henkilöitä haastateltavat kokivat näkevänsä liian harvoin, erityisesti ystäviä ja tyttö/poikaystäviä haluttiin nähdä enemmän. He tiedostivat sen, että julkisten kulkuvälineiden aikataulut ja reitit asettivat haasteen vapaalle liikkumiselle. Parisuhteessa olevat henkilöt toivoivat mahdollisuutta myös yökyläilyyn toinen toistensa luokse, joka ei ollut toistaiseksi toteutunut. Kaiken kaikkiaan ystävyys, perhe- ja parisuhteisiin liittyvistä asioista haastateltavien näkemykset olivat hyvin niukkasanaisia.

Vapaa-aika

Vapaa-ajan tärkeät asiat painoutuivat haastateltavilla hyvin arkisiin asioihin kuten tv:n katseluun, kirjojen lukemiseen, piirtämiseen, perheen kanssa olemiseen, tukihenkilötapaamisiin, elokuviin, ruoanlaittoon, tapahtumissa käymiseen, musiointiin, urheiluun, kuvaamiseen ja musiikin/radion kuunteluun. Kaikilla haastateltavilla ei ollut mahdollisuutta itsenäiseen ulkoiluun, eikä riittävästi taitoja selviytyäkseen erilaisten harrastusten käytännön asioista itsenäisesti. Esimerkiksi uimahallissa tarvittiin apua pukuhuoneessa pukemisessa, riisumisessa, hygieniassa ja toiminnan ohjauksessa. Toisaalta haastateltavat kaipaivat toimintansa tueksi rohkaisua ja kannustusta sekä henkistä tukea. Vaikka taitoja tilanteista selviämiseksi olisikin, kokivat he haastattelujen perusteella tilanteissa epävarmuutta.

Tärkeät vapaa-ajan kokemukset olivat lähes aina toteutettavissa asiakkaan omasta toimesta yksikössä. Tuen tarpeet painoutuivat yksikön ulkopuolella tapahtuviin asioihin. Haastateltavat haaveilivat konkreettisesti erilaisista harrastuksista. Esteenä haastateltavien asiakkaiden lajien harrastamiselle olivat haastatteluiden perusteella erilaiset menneisyyden ikävät kokemukset, tilojen puute ja yksi haaveista oli muuten vaikeasti järjestettävissä.

Toimeentulo

Keskustelut raha-asioista ja toimeentulosta olivat selvästi kaikille haastateltaville tärkeitä asioita, mutta myös käytännössä asioita, joihin tarvitsevat tukea. Lähes kaikki haastateltavat kykenivät asioimaan kaupassa itsenäisesti. Tukena kauppareissujen toteutuksessa he käyttivät kauppalappua tai pyysivät kaupassa apua myyjältä. Vaikka suurin osa haastateltavista kykeni käymään kaupassa itsenäisesti, kaikilla ei ollut selkeää käsitystä rahan arvosta. Toistuvat pienemmät tutut ostokset he kykenivät hankkimaan itse, tietäen mitä tietyllä rahalla saavat. Kauppojen ja myyjien tutuus tuli esille, mikä helpotti itsenäisten hankintojen tekoa.

Yksi haastateltavista asioi säännöllisesti kaupassa yhdessä hoitajan tai ohjaajan tukemana. Huolimatta tuen tarpeesta oli tärkeää, että ostoksensa sai maksaa itse kassalla. Rahan käytön hallinta oli kahdelle haastateltavista selkeästi suurin haaste. He kokivat, että kaikki raha mikä heillä on, tekee mieli törsätä. Tämän vuoksi he näkivätkin hyvänä asiana sen, että viikoittainen rahan käyttö oli säännösteltyä, vaikka käyttörahaa kaivattiin enemmän.

Yksi haastateltava toi esille hänellä olevan pankkikortin itsellään. Tämä oli selkeästi tärkeäksi koettu asia. Osa haastateltavista, kenellä ei pankkikorttia itsellään ollut, olivat kiinnostuneita sen käytön opettelusta ja kertoivat tarvitsevansa siihen apua. Kenelläkään haastateltavista ei rahat kuitenkaan olleet täysin omassa hallinnassa vaan heillä oli esimerkiksi toinen kukkaro itsellä ja toinen yksikössä tallessa. Tätä ei kukaan haastateltavista kyseenalaistanut tai pitänyt huonona asiana.

Yksi haastateltavista toi esille, että haluaisi opetella maksamaan omia laskujaan ohjatusti ja kriittikinä, että kaipaisi edunvalvojalta rahaa isompiin menoihin enemmän. Yksi haastateltavista toi esille, että haluaisi vaikuttaa omiin raha-asioihin enemmän, mutta hän ei kuitenkaan osannut eritellä tarvettaan.

Työ- ja päivätoiminta / koulu

Kuudesta haastateltavasti yksi oli eläkkeellä, yksi oli koulussa, kaksi yksikön omassa päivätoiminnassa, yksi avotyössä ja yksi työtoiminnassa. Toinen yksikön päivätoiminnassa työskentelevästä oli tyytyväinen päivätoimintaan kun taas toinen heistä kertoi pääsevänsä sellaiseen työhön lähiviikkoina, johon on varsinaisesti kouluttautunutkin ja missä koki olevansa hyvä. Yksi haastateltavista toivoi mahdollisuutta yksilöllisempiin työaikaratkaisuihin siten, että voisi tehdä töitä viikonloppuisin ja näin saisi enemmän omaa rauhaa omassa kodissa. Tämän hän perusteli sillä, että viikonloppuisin muutkin asukkaat ovat vapaalla, jolloin yksikössä on enemmän hälinää. Hän oli kuitenkin työhönsä tyytyväinen ja painotti oman työnkuvan olevan selkeää ja työn itsenäistä.

Työtoiminnassa ollut asukas ei ollut tyytyväinen työstä saamaansa palkkaan, joka oli hänen kertomansa mukaan vähemmän kuin ennen. Tavoitteena oli päästä kouluun ja koulutusta vastaavaan työhön. Koulua käyvä haastateltava koki, että ryhmässä toimiminen oli toisinaan haastavaa, vaikka muuten koulussa asiat sujuvatkin ja taitoja opiskeluun on. Harmitusta aiheutti se, että toiset tarvitsevat itseä enemmän tukea varsinaisissa oppiaineissa. Hän haaveili pääsevänsä avotöihin, jossa voisi tehdä töitä itsenäisesti ja voisi pyytää apua kun sitä tarvitsisi. Tämä kumpusi tarpeesta itsenäiseen yksin tehtävään työhön, koska ryhmässä toimimisen koki itselle vaikeaksi.

Viidellä asiakkaalla oli työ- ja päivätoiminnan tai koulun suhteen hieman kantaa ottavia näkemyksiä. Mielestäni näitä kaikkia näkemyksiä yhdisti jonkinlainen tyytymättömyys työhön. Haastateltavien kritiikki oli tulkittavissa siten, ettei mahdolli-

suutta yksilöllisiin ratkaisuihin työ- ja päivätoiminnan suhteen ole riittävästi. Haastateltavat kaipasivat enemmän mahdollisuutta osaamistaan vastaavaan työhön ja yksilöllisiin työaikaratkaisuihin.

6.2 Työntekijät kehittämässä ”Think, Pair, Share” -menetelmällä

Työntekijöitä kutsuttiin hankkeeseen yhteensä yhdeksän, yksi pyydetyistä kieltäytyi. Tavoitteena oli saada mukaan työntekijöitä erityyppisistä yksiköistä. Kaiken kaikkiaan hankkeeseen osallistui neljä työntekijää asumisyksiköistä ja neljä palvelukodeista. Toiminnallisen ryhmätyöskentelyn tavoitteena oli pohtia konkreettisia, käytännöllisiä ja arkisia tapoja tukea ja mahdollistaa asiakkaiden itsemääräämisen ja täysivaltaisen kansalaisuuden toteutuminen elämän eri osa-alueilla.

Työntekijöiden toiminnallisessa ryhmätyöskentelyssä hyödynnettiin sovellettuna ”Think, Pair, Share” yhteistoiminnallista opetusmenetelmää. Menetelmä on kolmivaiheinen ja sen tavoitteena on luoda keskustelua valituista aiheista. (Haukijärvi ym. 2014, 45.) Ryhmätyöskentelyssä käsiteltiin niitä teemoja, joita on käsitelty asiakkaiden haastatteluissa aikaisemmassa vaiheessa: koti, toimeentulo, vapaa-aika, työ- ja päivätoiminta, omat taidot, ystävyys ja perhesuhteet, omat haaveet ja toiveet. Näistä teemoista on koottu asiakaskokemuksia teemoittain taulukoihin, jotka on esitelty ennen työskentelyä työntekijöille (liite 7).

Ensimmäisessä itsenäisen työskentelyn vaiheessa (think) on esitetty työntekijöille aiheita ja niihin liittyviä kysymyksiä. Menetelmää on sovellettu siten, että yksilöpohdintavaihe on muutettu paripohdinnaksi (kuva 2). Suunnitellessa työntekijöiden ryhmää koin, että näin laajaa aineistoa ei ollut järkevää toteuttaa kolmivaiheisena ajallistenkaan rajoitteiden vuoksi. Ryhmän toiminta osoitti, ettei se ollut tarpeellistakaan vaan yhteisestä asiakasryhmästä syntyi nopeasti vilkasta keskustelua.

Teemakohtaisten haastatteluylteenvetojen läpikäymisen jälkeen seurasi neljä kysymystä, jotka jaettiin yksi kysymys paria kohden (liite 8). Teemoja oli kaiken

kaikkiaan kuusi. Kukin pari pohti kysymyksiä ensin keskenään ja kirjasi kehittä-
misehdotuksiaan 'post it'- lapuille, yksi ajatus lappua kohden hyviä työkäytäntöjä
tai muita tärkeitä aiheeseen liittyviä asioita tai erityishuomioita. Jokaisesta ai-
heesta käsiteltiin myös sellaisia asioita, jotka nähtiin kunkin teeman kohdalla toi-
minnan esteiksi. Parityöskentelyn (kuva 2) oli tarkoitus kestää noin 15 minuut-
tia/kysymys, käytännössä työskentely venyi pidemmäksi, 20-30 minuutiksi.

Kuva 2. Parityöskentely vaihe "Think" (kuva Henna Auvinen 2015).

Toisessa pienryhmätyöskentelyn vaiheessa (pair), ryhmä jaetaan kahteen tai kol-
meen pienryhmään, jossa ryhmäläiset käyvät läpi 'post it' lapuille kirjaamansa
asiat ja kokoavat koko ryhmän ideoinnit isolle kartongille. Siirryttäessä kolman-
teen (share) ryhmätyöskentelyn vaiheeseen, kertovat kaikki ryhmät kokoamansa
ideoinnit, joista vielä yhteisesti keskustellaan. (Haukijärvi ym.2014, 45.) Nämä
kaksi viimeistä vaihetta yhdistettiin siten, että parityöskentelyn jälkeen siirryttiin
koko ryhmän yhteiseen keskusteluun (kuva 3).

Keskustelussa käytiin läpi kysymys kerrallaan parien yhdessä tekemät pohdin-
nat. Kukin osallistuja sai täydentää myös muille pareille osoitettuja kysymyksiä
omilla pohdinnoillaan. Teemat työstettiin yksi kerrallaan ja kunkin teeman jälkeen
käytiin yhteinen keskustelu, jonka jälkeen vasta siirryttiin seuraavaan teemaan.
Työskentelyssä parit vaihtuivat aina kysymyksestä käsin. Kokonaistyöskentely
työntekijöiden kanssa kesti kolme tuntia.

Kuva 3. Ryhmätyöskentelyvaihe ”SHARE” (kuva Henna Auvinen 2015).

Aineiston käsittely ja purku teemoittain

Työntekijöiden kehittämiss ryhmässä tuotettiin yhteensä kuusi teemakohtaista aineistoa, jotka jaettiin neljään kysymyskohtaiseen kategoriaan. Vastaukset numeroitiin kysymysten mukaisesti erivärisille lapuille. Työstin ryhmätoiminnan aikana tekemiäni havaintoja ja kuulemiani keskusteluja lyhyesti omille 'post it' lapuille, jotka liitin osaksi aineistoa. Työntekijäryhmän ideat kirjasin kunkin teeman alaisuuteen neljän eri kysymyksen alle (liite 8). Osa ideoista oli yksittäisiä asioita, mutta en jättänyt mitään asioita kirjaamatta ja käsittelemättä vaan kaikki aineisto on viety eteenpäin esimiestason työskentelyyn, jossa mahdolliset aineiston karisimiset ovat tehneet esimiehet.

Aineistoa on analysoitu hyödyntäen työntekijöiden kehittämistoiminnassa tuotettuja teemakohtaisia aineistoja. Teemat on auki kirjoitettu siten, että työntekijöiden esittämät näkemykset keskustelevat asiakkaiden esittämien kokemusten ja tarpeiden kassa. Työntekijöiden keskeinen kehittämistoiminnan tavoite on ollut juuri tuoda keskusteluillaan näkökulmia arjen hoito- ja ohjaustyön käytäntöjen kehittämiseen.

Koti

Kotiin liittyvät asiakaskokemukset kerrottiin työntekijöille, joiden pohjalta heiltä kysyttiin neljä teemakohtaista kysymystä (liite 8).

Työntekijät toivat esille, että kotiin liittyvien aikataulujen ja sisältöjen suunnitteluun asiakasta voitaisiin tukea arjen viikko-ohjelman laatimisella, opettavilla leireillä ja tapahtumilla. Yhteisellä tekemisellä, ryhmähengen tukemisella ja malliopimisella nähtiin voitavan vaikuttaa asiakkaan sosiaalisten suhteiden ja ryhmässä toimimisen taitojen kehittymiseen. Esimerkiksi kokkikerhoilla voitaisiin mahdollistaa mieliruokapäivän toteutuminen ja edistää ruoan laittoon liittyviä taitoja. Kodin askareisiin liittyvissä asioissa tuotiin esille sanallinen ja kuvallinen ohjaaminen arjen erilaisissa tilanteissa.

Asiakkaan kodin aikatauluihin työntekijöiden mielestä voisi vaikuttaa antamalla asiakkaalle riittävästi aikaa päätösten ja suunnitelmien tekemiseen. Lisäksi tuotiin esille, että asiakkaan omista toiveista tulisi riittävästi keskustella hänen kanssaan ja luoda yhteisiä sääntöjä erilaisten aikataulujen sopimisessa. Toisaalta pohdittiin sitä, että voiko asiakas aina päättää kuinka toimitaan. Esimerkiksi töihin tai kouluun meneminen on tietynlainen velvollisuus, johon asiakasta tulisi kannustaa sellaisissakin tilanteissa kun hän ei itse sitä haluaisi. Haasteena tässäkin on asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja velvollisuuksien välillä tasapainoilu. Lisäksi aikataulujen suunnittelussa tuotiin esille se, että työntekijöiden tulisi mahdollistaa erilaiset poikkeukset arjen aikatauluissa tilanteen mukaan. Kaikkea ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista suunnitella etukäteen tai toteuttaa tietyn struktuurin mukaan.

Asiakkaan yksityisyyden suojaa voidaan asumisyksiköissä tukea tilan puitteissa nykyisiä palvelukoteja paremmin, koska jokaisella asiakkaalla on oman huoneen lisäksi myös oma kylpyhuone ja wc. Työntekijät painottivat, että asiakkaan omaa huonetta ja omaa tilaa tulisi aina kunnioittaa. Sellaisissa vanhemmissa yksiköissä, joissa ei vielä asiakkaalla ole omaa kylpyhuonetta tai wc:tä voitaisiin asiakkaan yksityisyyttä tukea antamalla asiakkaille riittävästi aikaa ja rauhaa käydä

suihkussa ja wc:ssä. Joskus suihkutiloissa tai wc:ssä voi olla samanaikaisesti rinnakkain kaksikin asiakasta, jolloin yksityisyyttä voisi suojata esimerkiksi magneettisella suihkuverholla, joka voidaan tarvittaessa ottaa tilasta pois.

Esteinä asiakkaan aikataulujen suunnittelussa nähtiin se, että työntekijöiden työvuoroon sisältyy niin sanotusti pakolliset aikaan sidotut tehtävät. Toisaalta vastapuheenvuorona tuotiin esille, että joidenkin vanhojen käytäntöjen purkamisella voidaan vaikuttaa toimintatapojen ja käytäntöjen uudistamiseen ja kehittämiseen.

Haasteena tuotiin esille henkilöstöressurssien puute, mutta samanaikaisesti koettiin, ettei tilanteen tullen myöskään henkilöstöressursseja osata työntekijöiden taholta hyödyntää. Lisäksi haastavana asiana tuotiin esille se, että asiakkaan yksityisyyttä suojatessa esimerkiksi estämällä toista asiakasta menemästä toisen asiakkaan huoneeseen, saattaa syntyä haastavaa käyttäytymistä, joka voi taas johtaa rajoittamistilanteisiin. Toisilla asiakkailla ei välttämättä ole selkeää käsitystä tai ymmärrystä ympäröivästä tilasta ja siitä, mikä kuuluu kenenkin ”omiin alueisiin”, joten yksityisyyden suojaamiseksi voisi esimerkiksi huoneen oveen laittaa kieltomerkin tai muun symbolin ilmaisemaan, ettei huoneeseen ole lupa mennä. Yhteisöasumisen ongelmallisena puolena tuotiin esille myös se, että toisella asiakkaalla ollessa koti-ilta voi toiselle asiakkaalle tulla vieraita tai omaisia kylään, eli oman rauhan takaaminen ei aina ihan täysin onnistu.

Omat taidot

Omiin taitoihin liittyvät asiakasnäkemykset kerrottiin työntekijöille, joiden pohjalta heille esitettiin neljä teemakohtaista kysymystä (liite 8).

Asiakkaiden omiin taitoihin ja tärkeisiin asioihin liittyvät kysymykset herättivät paljon keskustelua, jonka pohjalta syntyi paljon ideoita. Omien taitojen löytämiseksi, ylläpitämiseksi ja edistämiseksi työntekijät toivat esille erilaisen tekemisen mahdollistamisen, jonka avulla jokainen voisi löytää omat taitonsa ja mielekästä tekemistä. Asiakasta tulisi ohjata ja kannustaa niissä asioissa, jotka asiakas kokee itsellensä tärkeiksi. Kehitysvammaisella henkilöllä ei välttämättä ole kyvykkyyttä

tunnistaa omia voimavarojaan, jonka vuoksi nähtiin tärkeänä, että työntekijöiden tulisi konkretisoida kuvin ja sanoin asiakkaalle millaisia taitoja hänellä on.

Vuorovaikutustilanteissa ja sosiaalisissa suhteissa toimimisen tukemiseksi työntekijät pohtivat erilaisten tilanteiden harjoittelemista yhteisesti esimerkiksi sosiodraaman tai ilmaisuryhmän avulla. Elinpiiriä laajentamalla nähtiin mahdollistettavan erilaisten vuorovaikutussuhteiden syntymistä. Tähän voitaisiin hyödyntää esimerkiksi koirakaveritoimintaa tai tukihenkilöä. Vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseksi työntekijät toivat esille sen, että asiakasta tulisi tukea yhteydenpitoon ystävien kanssa ja toisaalta mahdollistaa uusien ystävyysuhteiden syntymisen.

Asiakkaiden tunteiden ilmaisutaitojen kehittämiseksi työntekijät toivat esille, että asiakkaan kanssa tulisi harjoitella erilaisten tunnetilojen ja tunteiden nimeämistä. Työvälineenä tunteiden ilmaisun ja omien toiveiden esittämisen harjoittelemiseksi voisi hyödyntää esimerkiksi tunnekortteja, tunnetarinaa tai haavekarttaa. Työntekijät toivat esille, että he voisivat tukea asiakasta järjestämällä yhteistä aikaa esimerkiksi omaohjaajan kanssa keskusteluvarttien muodossa. Tässä kohtaa tuli esille myös se, että missä tilanteessa tahansa ollessaan, työntekijän täytyy kyetä ammatillisesti hallitsemaan omat tunteensa, olemaan ”viilipytty” haastavienkin tilanteiden edessä.

Ystävyys suhteet, perhesuhteet ja parisuhde

Ystävyys suhteisiin, perhesuhteisiin ja parisuhteisiin liittyvät asiakasnäkemykset kerrottiin työntekijöille, joiden pohjalta heille esitettiin neljä teemakohtaista kysymystä (liite 8).

Parisuhdeasioihin liittyvinä tukimuotoina tuotiin esille se, että työntekijöiden taholta tulisi mahdollistaa vierailut pariskuntien välillä. Tapaamiset voisi sopia yhdessä pariskuntien kanssa jo etukäteen. Myös yhteisasumista mietittiin siten, että täytyy selvittää onko yhteisen tukiasunnon saaminen mahdollista. Yhdeksi tukikeinoksi tuotiin esille seksuaalikasvatus ja jokaisen henkilön seksuaalisen suuntautumisen hyväksyminen.

Tärkeiden ihmissuhteiden ylläpidossa työntekijät toivat esille, että he voisivat tukea erilaisista ristiriitatilanteista selviämisessä sekä ohjaamalla ystävyys-suhteisiin liittyvissä asioissa. Yhdeksi tärkeäksi tuen muodoksi tuotiin jälleen esille tapaamisten mahdollistaminen ja ihmissuhteiden ylläpitämisen tukeminen. Perhe- ja omaissuhteisiin liittyvinä tukimuotoina nähtiin konkreettisesti tapaamisten järjestäminen, vaikka siten, että henkilökunta on tarpeen mukana paikalla, mikäli perhesuhteet sitä vaativat.

Ystävyys-, perhe- ja parisuhteisiin liittyvinä esteinä tuotiin esille huoli siitä, tunnistaako asiakas arveluttavan seuran, joka voisi tuoda mukanaan joko seksuaalisen tai taloudellisen hyväksikäytön. Konkreettisempina esteinä tuotiin esille välimatkat ja vastavuoroisuus parisuhteessa, jolla tarkoitettiin sitä, että vaikka toinen olisi kiinnostunut toisesta, niin toinen ei aina tunne samalla tavalla. Myös taloudelliset ja henkilöstön resurssit nähtiin esteenä eli työntekijät toivat esille, että aina ei ole mahdollisuutta esimerkiksi kuljettaa asiakasta, jos muita kyyditys vaihtoehtoja ei ole.

Keskusteluissa tuli esille se, että hoitajien asenteiden ei tulisi määrittellä sitä, mitä asiakas tarvitsee, on kyse mistä tahansa asiasta. Toisinaan esteenä voi olla aivan jokin muu kuin kehitysvamma. Yksi tämän päivän haasteista on internetin tuomat haasteet. Usein kehitysvammaiset henkilöt ovat muita alttiimpia ulkopuolisille houkutuksille, jonka seurauksena henkilö voi joutua esimerkiksi seksuaalisen tai taloudellisen hyväksikäytön kohteeksi. Yksi syy tähän voi olla se, että kehitysvammaisella henkilöllä ei välttämättä ole kykyä kieltäytyä tai lähteä pois erilaisista haastavista tilanteista. Etenkin omaissuhteissa esiintyvinä haasteina tuotiin esille joidenkin omaisten päihderiippuvuus ja toisaalta asiakkaan lojaalius näitä vanhempia kohtaan, joilla esimerkiksi päihdeongelmia on. Tällaisissa tilanteissa ovat työntekijät kokeneet olevan riskejä nimenomaan omaisuutta koskevaan hyväksikäyttöön. Yksi esille tulleista tärkeistä seikoista olikin vastuiden määrittelyn haasteet ja ”positiivisen riskinoton” rajanvedot.

Vapaa-aika

Vapaa-aikaan liittyvät asiakasnäkemykset kerrottiin työntekijöille, joiden pohjalta heille esitettiin neljä teemakohtaista kysymystä (liite 8).

Vapaa-ajan toimintojen tukemiseksi tuotiin merkittävänä asiana esille mahdollisten avustajien ja tulkkipalveluiden saaminen asiakkaalle. Näiden palveluiden nähtiin mahdollistavan asiakkaan monipuolisemman osallistumisen erilaisiin vapaa-ajan toimintoihin. Mielekkäiden harrastusten löytämiseksi asiakkaalle tulisi mahdollistaa erilaisten asioiden kokeilu, josta löytyisi kullekin mieluisa toiminta. Työntekijät toivat esille, että yksikön ylimääräisiä työntekijäresurssit käytettäisiin asiakkaiden hyväksi, jos niitä joskus on.

Mikäli riittäviä resursseja ei ole tarjota asiakkaalle, on se este mielekkään vapaa-ajan edistämiseksi. Esteenä nähtiin edellä mainittujen asioiden lisäksi asiakkaan motivoimisen haasteet ja kuljetusmahdollisuuksien puute erilaisiin tapahtumiin tai paikkoihin. Lisäksi tuotiin esille, että mikäli yksiköissä on olemassa olevia hyviä tiloja, niin tilat tulisi laittaa kuntoon ja näin mahdollistaa erilaista toimintaa asiakkaille. Muutenkin työntekijät toivat tärkeänä asiana esille, että asiakkaalle tulisi mahdollistaa oma tila ja aika, järjestää spontaanisti erilaista toimintaa ja mahdollistaa ulkoilu niillekin asiakkaille, jotka eivät itsenäisesti voi ulkoilla.

Toimeentulo

Toimeentuloon liittyvä asiakasnäkemykset kerrottiin työntekijöille, jonka pohjalta heille esitettiin neljä teemakohtaista kysymystä (liite 8).

Rahanarvon ymmärtämisen tukemiseksi ehdotettiin, että asiakkaan kanssa käytäisiin läpi, kuinka paljon hän saa rahaa ja mihin se riittää. Lisäksi olisi hyödyllistä pohtia yhdessä asiakkaan kanssa mitä hän oikeasti tarvitsee, etenkin jos rahaa ei ole paljon käytettävissä. Oman rahan käytön hallintaa voisi edistää verkkopankissa asioimisen avulla ja sitä kautta asiakas voisi yhdessä työntekijöiden kanssa

harjoitella yksittäisten laskujen maksamista. Myös oman pankkikortin hankkiminen ja sen käytön harjoittelulla voitaisiin edistää asiakkaan rahan hallintaa ja vahvistaa hänen kokemustaan itsenäisestä omien asioiden hoitamisesta.

Rahan käytön itsenäisemmän käytön edistämiseksi asiakkaan kanssa tulisi harjoitella kaupassa, kuinka paljon mikäkin maksaa. Tukena ostoksilla voisi käyttää kuvallista kauppalapua tai asiakas voisi esimerkiksi itse valokuvata tuotteita, joista kauppalapun laatii. Rajatulla ostosvalikoimalla ja ennakkoinnilla voidaan tukea asiakkaan selviytymistä asioinneistaan.

Tärkeimpänä asiana nähtiin, että asiakas otetaan aina mukaan omien raha- ja kauppa-asiointiensä hoitamiseen huolimatta hänen varsinaisesta kyvystään hoitaa niitä. Työntekijät toivat huolensa sellaisten henkilöiden raha-asioiden hoidosta, joilla ei itsellensä ole kykyjä niitä hoitaa, eikä kaikilla välttämättä ole vielä raha-asioita varten määrättyä edunvalvojaa. Rahallisen hyväksikäytön riski nähtiin myös tietynlaisena esteenä asiakkaan itsenäisen rahankäytön suhteen. Toisaalta tuotiin myös esille se, ettei työntekijöiden tulisi liikaa ohjata sitä mihin asiakas rahansa käyttää, vaan annettaisiin asiakkaalle enemmän omaa päätäntävaltaa omien hankintojensa tekemiseksi.

Työ- ja päivätoiminta, koulu

Työ- ja päivätoimintaan liittyvät asiakaskokemukset kerrottiin työntekijöille, joiden pohjalta heiltä kysyttiin neljä teemakohtaista kysymystä (liite 8).

Asiakkaiden työssäkäyntiä voidaan työntekijöiden mielestä tukea siten, että hoitaja on tarvittaessa asiakkaan mukana. Toisena tärkeänä asiana tuotiin esille asiakkaan motivoimisen merkitys, johon yksi vaikuttava tekijä on kannustinraha. Päivätoiminnassa olevia henkilöitä voisi tukea sellaisilla asioilla, jotka ovat kullekin asiakkaalle mielekkäitä. Haasteena päivätoiminnassa käyvien asiakkaiden motivoinnissa nähtiin erilaisten kannustimien kehittäminen, koska päivätoiminnasta ei asiakas saa varsinaisesti palkkaa. Kolmantena tukimuotona tuotiin esille, että asiakkaille kirkastettaisiin ja konkretisoidaisiin heidän tulevaisuuden mahdollisuutensa, jotka toimivat työn tekoa motivoivana jo itsessään.

Ristiriitana nähtiin, että mikäli asiakas ei ole itse halukas työhön tai kouluun, miksi heidät tulisi sinne pakottaa. Työntekijät toivat esille sitouttamisen haasteen, jos asiakkaalla ei ole omakohtaista kiinnostusta koulussa tai työssä käyntiin. Motivaation puutteen nähtiin syntyvän ainakin osittain siitä, että asiakkaan taidot ja työtehtävien luonne eivät vastaa toisiaan. Kyse voi olla heidän mukaansa siitä, että asiakkaalla on enemmän taitoja, mitä työtehtävät vaativat. Toisaalta esimerkiksi avotyö nähtiin toisinaan joskus työnä, joka saattaa alentaa asiakkaan itse-tuntoa entisestään, koska asiakkaalla ei ole riittävästi taitoja työstä selviytymiseen.

Työmatkat tuotiin esille konkreettisina haasteina työ- ja päivätoiminnasta sekä koulussa käynnistä selviytymisessä. Riskinä työntekijät kertoivat heidän kokemuksensa mukaan olevan karkaamiset ja puutteelliset vuorovaikutustaidot. Puutteellisten vuorovaikutustaitojen takia henkilö saattaa ajautua muiden kanssa riitilanteisiin, jotka voivat johtaa puolin ja toisin aggressiiviseen käyttäytymiseen. Hyväksikäytön riski nähtiin myös todellisena esteenä ja riskinä. Työpaikoilla ja matkoilla tämä voi näyttäytyä esimerkiksi rahallisena hyväksikäyttönä tai henkilö saattaa lainata rahaa esimerkiksi muilta, jonka vuoksi velkaantuu.

Omien toiveiden työn tai koulupaikan edistämisen suhteen ajateltiin edistettävän yksilöllisen taitotasokartoituksen muodossa, jonka lisäksi panostettaisiin asiakkaan todellisen motivaation selvittämiseen. Työt tulisi mukauttaa yksilöllisesti asiakkaan tarpeiden mukaan mahdollisesti erilaisia apuvälineitä hyödyntämällä, joita asiakas työn tekemisen tueksi tarvitsee. Omien taitojen mukaiseen työhön pääseminen edistäisi asiakkaan onnistumisen kokemusten saamista. Tutustumiskäynneillä ja työ/opiskelukokeiluilla voisi mahdollistaa erilaisiin töihin tutustumisen ennen varsinaiseen työhön siirtymistä. Näin voitaisiin lisätä asiakkaiden onnistumista työhön siirryttäessä.

Työntekijöiltä kysyttiin konkreettisia toimenpiteitä edistää sellaisten henkilöiden työskentelymahdollisuuksia, joilla ei välttämättä ole edellytyksiä työskentelyyn toimintakeskuksessa. Tällaisia henkilöitä voivat olla esimerkiksi syvästi kehitysvammaiset henkilöt tai sellaiset henkilöt joiden tuen tarpeet ovat moninaiset. Tällaisille henkilöille nähtiin tärkeänä, että mahdollistettaisiin päivätoiminta erilaisten

kerhojen muodossa. Toisena asiana tuotiin esille, että asiakkaille järjestettävän toiminnan tulisi tapahtua yksikön ulkopuolella. Kolmantena asiana, joka jo edellä mainittiin, oli se, että päivätoiminta tulisi kytkeä johonkin asiakkaalle mielekkäseen asiaan esimerkiksi kahviin tai asiaan minkä kukin asiakas kokee tärkeäksi.

6.3 Esimiesryhmä kehittämässä 'idea puu'-menetelmällä

Bikva-mallin mukaan esimiesten haastattelu tehdään samoilla periaatteilla kuin aikaisemmissakin vaiheissa. Työn pohjana käytetään niitä teemoja ja sisältöjä, jotka ovat tulleet esille kahdessa aikaisemmassa vaiheessa. Kaikilla osallistujilla tulee olla käsiteltävästä aiheesta samat tiedot. (Krogstrup 2004, 20-22.) Esimiesten ryhmähaastatteluun osallistui kaikki seitsemän kutsutuista esimiehistä. Esimiehiä osallistui sekä asumispalveluista että palvelukodeista.

Esimiesten toiminnallisen ryhmätyöskentelyn tavoitteena oli nostaa esille työntekijöiden esille tuomista kehittämisehdotuksista ja ajatuksista asiakkaan itsemääräämistä tukevia työkäytäntöjä joko hyväksi koettuja tai sellaisia, jotka muuten nähtiin tärkeinä. Tavoitteena oli kuitenkin tuoda esille käytännöllisiä, konkreettisia ja arkisia lähestymistapoja tukea asiakkaiden itsemääräämistä kehitysvamma-työn arjessa.

Esimiesten kehittämismenetelmänä käytettiin Idea puu- menetelmää. Ideointi puun nimitys tulee siitä, että se voidaan tehdä puun muotoon siten, että esimerkiksi puun oksat ilmentävät eri aihepiirejä tai saman aihepiirin eri näkökulmia. Ideointi tapahtuu 'post it' lapuille, jotka ovat esimerkiksi näkökulmasta tai aiheesta riippuen aina erivärisiä. Ideointipuun tavoitteena on jäsentää käsiteltävää aihepiiriä paremmin. Kokemuksien mukaan valmiiksi asetetut kysymykset auttavat ryhmäläisiä hahmottamaan käsiteltävää aihetta paremmin. (Haukijärvi ym. 2014, 21-22.)

Ideointi puu luotiin samojen kysymysten pohjalta kuin työntekijöidenkin ryhmätyöskentely. Ideointiaineistona esimiehet käyttivät työntekijöiden antamia vastauksia samoihin kysymyksiin. Ero työntekijöiden ryhmätyöskentelyyn oli se, että esimiesten piti luoda valmiita työkäytäntöjä ja arjen toimintaan mukaan otettavia

toimintatapoja työntekijöiden ideoinneista. Mikäli työntekijöiden ideoinneista jokin asia jäi käsittelemättä tai huomioimatta, piti se ruksia yli ja käyttämättömyys perustella. Kehittämisryhmän tärkein tehtävä oli koota yhteen ja tiivistää mitkä työkäytännöt tai toimintatavat tullaan kuvaamaan perehdytysoppaassa ja mitä muita seikkoja teeman ympärillä on syytä ottaa huomioon.

Koti

Kotiin liittyvät asiakasnäkemykset ja työntekijöiden ideoinnit kerrottiin esimiehille, jonka pohjalta heille esitettiin samat kysymykset kuin työntekijöillekin. Esimiehet toivat esille, että kotiin liittyviin aikatauluihin ja sisältöihin asiakasta voisi tukea laatimalla asiakkaalle kuvallinen viikko- ja päiväohjelma. Myös asukaskokouksella (aamupiiri/iltapiiri) mahdollistettaisiin asiakkaiden omien toiveiden ja suunnitelmien esille tuominen ja henkilökohtainen aikataulusuunnittelu. Aikataulusuunnittelussa on kuitenkin tuettava asiakasta huomioimaan esimerkiksi työhön ja kouluun liittyvät aikataulut, lääkitykset ja tukea vuorokausirytmisissä pysymisessä. Kuvallisilla, sanallisilla ja toiminnallisilla ohjeilla voisi tukea kodin askareista selviytymistä. Yhteisesti sovitut säännöt luovat myös tietynlaisia velvoitteita kotiin liittyviä suunnitelmia tehtäessä. Jokaisella esimerkiksi on velvollisuus huolehtia oman huoneen siivouksesta ja kotitöistä sekä kunnioittaa hiljaisuudella toisten asiakkaiden omaa rauhaa.

Työntekijöiden toiminnan kehittämisessä esimiehet toivat esille heittäytymiskyvyn uusien asioiden kokeilussa ja luovuuden käytön niillä resursseilla, mitä henkilöstöllä on käytössä. Henkilöstön joustavuutta kodin askareisiin ja aikatauluihin liittyen painotettiin, että esimerkiksi kaikkien ei tarvitse syödä samanaikaisesti. Oman kodin tuntua ja asiakkaan yksityisyyden suojaa voidaan edistää antamalla asiakkaalle avain omaan huoneeseen. Kuvallisella kieltomerkillä voidaan viestittää, että pääsy muilta kuin asiakkaalta itseltään on huoneeseen kielletty. Lisäksi esimiehet toivat esille yleisesti, että uusien asiakkaan itsemääräämistä tukevien

toimintatapojen käyttöönotto voitaisiin sisällyttää esimerkiksi toimintasuunnitelmaan. Toimintasuunnitelmassa konkretisoitaisiin ne asiat, joita vuoden aikana yksikössä kehitetään

Omat taidot

Omiin taitoihin ja tärkeisiin asioihin liittyvät asiakasnäkemykset ja työntekijöiden ideoinnit kerrottiin esimiehille, jonka pohjalta heille esitettiin samat kysymykset kuin työntekijöillekin.

Esimiehet toivat esille, että asiakkaille tulisi mahdollistaa uusien asioiden kokeilu, jotta tiedetään pitääkö asiakas jostakin asiasta. He toivat kuitenkin esille sen, että yhdestä kokeilukerrasta ei aina vielä tiedä onko jokin asia jollekin asiakkaalle omiaan, vaan asiakkaan taitojen ja tärkeiden asioiden tukemiseksi tarvitaan useampia kokeilukertoja. Asiakkaiden taitoja voi edistää monilla elämän eri osa-alueilla, joista esimiehet toivat esimerkkinä metsäretket, liikunnan ja motoristen taitojen kehittämisen. Toinen konkreettinen esille tuotu asia oli se, että asiakkaita opetettaisiin kirjoittamaan heidän nimensä mallista siten, että kukin myös pystyisi tunnistamaan oman nimensä.

Asiakkaan taitojen ja tärkeiden asioiden tukemisessa merkittävänä asiana tuotiin esille, että asiakas tekisi asioita itse, vaikka ohjauksessa, jonka myötä saisi varmuutta omista taidoistaan. Kaikille asiakkaille tulisi henkilöstä riippumatta antaa mahdollisuus tehdä valintoja itseään liittyvissä asioissa. Valinnan mahdollisuudet on hyvä tuoda esille mahdollisimman konkreettisina. Asiakkaasta riippuen vaihtoehtojen määrä on hyvä rajata esimerkiksi kahteen eri vaihtoehtoon. Nämä valinnan mahdollisuudet voidaan mahdollistaa ihan arkisten toimien kuten esimerkiksi ruokailujen yhteydessä. Välineitä omien taitojen ja tärkeiden asioiden edistämiseksi esimiehet toivat esille sosiaaliset tarinat (kuvin), HYP (Huomioivan yhdessäolon periaate), nykytekniikan käyttö (video), henkilökohtainen avustaja, kommunikaatio passi, AAC-keinot, kuvat ja tunnekortit.

Ystävyyssuhteet, perhesuhteet ja parisuhde

Esimiehille esitettiin asiakashaastatteluihissa esille tullut aineisto ja työntekijöiden esille tuomat ideat ja tukikeinot. Näistä esimiehet jatkoivat työntekijöiden esittämien ideoiden työstämistä.

Ystävyyssuhteisiin, perhesuhteisiin ja parisuhteisiin liittyvät kysymykset aiheuttivat paljon esimiehissä keskustelua ja jonkin verran nousi esille, että astetta haastavammissa yksiköissä yhteistyö perheiden ja omaisten kanssa koettiin myös haastavammiksi. Eryteisesti esille nousi omaisyhteistyö päihderiippuvaisten tai mielenterveysongelmaisten läheisten kanssa. Toisaalta perheiden kanssa tehtävä yhteistyö nähtiin asiakkaalle tärkeänä asiana, jota tulisi vielä paremmin tukea. Esille tuotiin sama asia kuin työntekijöiden tasolla, että joissakin tapauksissa valvotut tapaamiset ovat välttämättömiä asiakkaan ja omaisen tapaamisten järjestämiseksi. Joidenkin asiakkaiden kohdalla omaiset ovat ainoita kontakteja, jonka vuoksi näissä suhteissa tukeminen nähtiin kuitenkin erityisen tärkeänä. Toisaalta tuotiin esille, että asiakkaalla täytyy olla myös mahdollisuus kieltäytyä tapaamasta omaisiaan, jos näin itse haluaa.

Perhe- ja omaissuhteisiin liittyvää keskustelua käytiin pitkään ja pohdittiin erilaisia keinoja yhteistyön parantamiseksi. Yhtenä ajatuksena tuotiin esille, että yksikön työntekijät voisivat jalkautua asiakkaiden kotiin. Yhteisten kirjallisten sopimusten luominen perheiden ja omaisten kanssa ja niihin sitoutuminen tuotiin esille tärkeänä asiana asiakkaan kannalta. Myös perhevalmennus ja joissakin tapauksissa perheterapia nähtiin hyvänä käytännön ideana.

Parisuhteisiin liittyvänä asiana tuotiin esille, että laitosasumista purkaessa tulisi huomioida, ettei parisuhteessa eläviä henkilöitä eroteta toisistaan ja parisuhteessa elävien henkilöiden vierailuja toinen toistensa luokse tulisi pyrkiä tukemaan. Seksuaalikasvatuksen osalta tuotiin esille, että esimerkiksi omaohjaaja voisi käydä läpi asiakkaan kanssa seksuaalisten asioiden ja tarpeiden läpikäyntiä, tuoda tietous asiakkaalle siitä, että seksuaalisuuteen liittyvät asiat ovat ihan normaaleja. Esimiehet toivat esille, että tällä on asiakkaalle iso merkitys. KTO:n seksuaalineuvojan hyödyntämistä ehdotettiin seksuaalisuuteen liittyvien asioiden

läpikäynnissä. Tuotiin esille teos kehitysvammaisten seksuaalikasvatuksesta ”Iloinen soturi ja suloinen kuningatar”, johon voitaisiin yksiköissä tutustua. Konkreettisina keinoina tuotiin esille sosiaaliset tarinat ja erilaiset apuvälineet esimerkiksi videot. Ideana tuotiin esille, että parisuhteen tai ystävien löytämiseksi voisi laittaa ilmoituksen vaikka lehteen tai internettiin. Ystävyysuhteita on kuitenkin asiakkaalla aika vähän toimintayksikön ja elinpiirin ulkopuolella.

Yksi selkeästi tärkeänä asiana korostui yhteisten sopimusten laatiminen ja niihin sitoutuminen. Yhteisiin sopimuksiin sitoutumisella tarkoitettiin myös työyhteisön sisällä asiakkaan kanssa asiakkaan edunmukaisissa sopimuksissa pitäytymistä. Yhteisillä sopimuksilla ja vastuiden kartoittamisella koettiin olevan asiakkaan kuntoutumista johdonmukaisesti edistävä vaikutus ja tämän nähtiin luovan pysyvyyttä asiakkaan elämään.

Vapaa-aika

Vapaa-ajan osalta esimiehille esitettiin samat kysymykset kuin työntekijöille asiakashaastatteluihin kerättyjen asiakaskokemusten pohjalta. Esimiehet toivat esille sen, että asiakkaiden omatoimisuuden tukemiseksi olisi hyödyllistä vapaa-ajan avustajien tai tulkkipalveluiden hankkiminen asiakkaille mahdollisuuksien mukaan. Toisaalta tuotiin esille myös asiakkaalle tehtävän kommunikaatiopassin mahdollistavan myös sen, että asiakas pärjäisi vapaa-ajalla ilman avustajaa. Muiden tarvittavien apuvälineiden järjestäminen nähtiin myös tärkeänä.

Esteenä esille tuotuun taloudelliseen tai työntekijöihin liittyvään resurssipulaan esimiehet näkivät ratkaisuna sen, että pohdittaisiin, mitä voitaisiin tehdä olemassa olevilla resursseilla. Työntekijämitoitukset tulisi tarkistaa ja huolehtia listateknisin järjestelyin resurssien käytöstä. Asiakkaiden taloudellisten resurssien pohjalta tulisi kartoittaa millaisia mahdollisuuksia kullakin asiakkaalla on erilaisiin vapaa-ajan harrastuksiin. Resurssien ollessa pienet hankintojen suunnitelmallisuutta tulisi parantaa. Matkat yksiköiden ulkopuoliseen toimintaan voitaisiin mahdollistaa kuljettamalla asiakasta ja huolehtimalla, onko mahdollista taksikortin

käyttöön. Jos on, niin huolehditaan sen voimassaolosta ja pyydetään taksikuskia saattamaan asiakas kohteeseen asti.

Toimeentulo

Toimeentuloon liittyvät asiakasnäkemykset ja työntekijöiden ideoinnit kerrottiin esimiehille, jonka pohjalta heille esitettiin samat kysymykset kuin työntekijöillekin. Esimiehet toivat itsenäisemmän rahan käytön tukemiseksi esille sen, että asiakkaan kanssa käytettäisiin kuvia sekä kaupassa asiointien yhteydessä että rahan arvon ymmärtämisen parantamiseksi. He toivat esille lisäksi sen, että esimerkiksi tulot ja menot esitettäisiin kuvina ja konkretisoitaisiin siten, kuinka paljon asiakkaalla jää rahaa välttämättömien menojen jälkeen. Lisäksi ohjaamisen merkitys sekä kuvin että sanoin nähtiin tärkeänä. Muuten esimiesten keskusteluissa tuli esille paljon samoja asioita kuin työntekijöilläkin.

Työ- ja päivätoiminta/koulu

Työ- ja päivätoimintaan sekä kouluun liittyvät asiakasnäkemykset ja työntekijöiden ideoinnit kerrottiin esimiehille, jonka pohjalta heille esitettiin samat kysymykset kuin työntekijöillekin.

Esimiehet toivat esille, että tukeakseen asiakkaita työ- ja päivätoiminnassa ja koulussa käynnissä, työntekijöillä tarvitsee olla tiettyä osaamista. Tärkeinä asioina esimiehet toivat esille asiakkaan tuntemisen, asiakkaan ymmärtämisen, ennakkoluulottoman asiakkaan kohtaamisen ja seurannan.

Työhön ja työntekijöihin liittyvinä kehittämissuhteina he toivat esille yksilöllisen mitoituksen työajan ja päivien suhteen olemassa olevien tarpeiden mukaan. Työntekijöillä nähtiin olevan tärkeä osuus asiakkaan motivoinnissa. Asiakkaita rekrytoiville avotyönantajille tulisi antaa myös tukea, jotta asiakkaiden palkkaus avotyötehtäviin toteutuisi todennäköisemmin. Asiakkaalle annettava tuki työpäikälle nähtiin myös tärkeänä, mutta esimiehet näkivät, että tukihenkilö/ohjaaja olisi

joku muu kuin yksikön ohjaaja. Kokonaisuudessaan työryhmissä työpaikoilla ja koulussa tulisi olla enemmän avustajia.

Esteinä esimiehet toivat esille työmatkat, joiden nähtiin olevan itsessään pelottavia ja matkojen aikana saattaa syntyä asiakkaalla haastavaa käyttäytymistä. Selkeinä kehittämisideoina työ- ja päivätoiminnan sekä koulussa käynnin tukemiseksi tuotiin esille selkeiden realististen polkujen luominen haastavimpiin työtehtäviin. Ensisijaisena myös nähtiin, että työ- ja päivätoiminnan sekä koulupäivien tulisi toteutua yksikön ulkopuolella. Esimiehet näkivät tärkeänä asiakkaan toiveiden ja taitojen kartoittamisen oikeanlaisten työtehtävien ja koulutusmahdollisuuksien selvittämisen edistämiseksi.

7 KEHITTÄMISHANKKEEN TULOKSET JA TUOTOS

7.1 Tulokset

Simon Duffyn (2006) kansalaisuuden malli ja arkiset lähestymistavat kehitysvammaisten henkilöiden täysivaltaisen kansalaisuuden tukemiseen ovat olleet tämän kehittämishankkeen keskeisiä aihepiirejä, jotka ovat kulkeneet kehittämisprosessin mukana sovellettuna kaikissa sen vaiheissa. Itsemääräämisoikeuden käsitettä ei sellaisenaan kehittämisprosessissa käytetty vaan pyrittiin tarkastelemaan itsemääräämisoikeuden tematiikkaa arkisten lähestymistapojen kautta, kuten koeekehitysvammaisen henkilö, että voi olla osallisena elämän eri toiminnoissa (esimerkiksi työ, koulu, vapaa-ajan harrastukset) ja millaisia mahdollisuuksia he kokivat heillä olevan vaikuttaa omiin asioihinsa. Lisäksi asiakkaat pohtivat elämän eri osa-alueita suhteessa heidän kokemuksiinsa tuen tarpeistaan, heille tärkeistä asioista, omista taidoista ja haaveista. Kehittämishankkeen aineistot on koottu yhteenvedoiksi, liite 9.

Asiakkaiden haastatteluaineisto toi esille sen, että haastateltavat kykenivät määrittelemään omat tuen tarpeensa suhteellisen hyvin ja realistisesti. Puheissa ei tullut esille, että he olisivat kyseenalaistaneet tuen ja avun tarpeen vaan se tuntui olevan osa heidän arkista elämäänsä. Sen sijaan omien taitojen ja kykyjen tunnistaminen oli vaikeampaa. Henkilön kyvykkyyden tukeminen on Toponkin (012) mukaan yksi itsemääräämisen tukemisen osa-alueista. Jokaisella ihmisellä on oikeus kompetenssiin, joka käytännön toiminnassa näkyy henkilön kyvykkyyden ja toiminnan tukemisenä. Huomioitava on, että henkilön kyvykkyys voi ilmetä yksilöissä eriasteisena ja vaihdella sen mukaan, millaisten asioiden suhteen näitä tarkastellaan. (Topo 2012; Pietarinen 1994, 18-23.)

Keskeisenä tärkeänä asiana tuotiin asiakkaiden taholta esille tarve yksityisyyteen ja omaan rauhaan, jonka he kokivat ajoittain haasteellisena toteuttaa yhteisöasumisen arjessa. Erityisen tärkeäksi nousi jokaiselle haastateltavalle yksityisyyden tarve pesutiloissa ja wc:ssä, jossa haluttiin olla rauhassa ilman kenenkään häirit-

semättä. Itsemääräämisen näkökulmasta oikeus yksityisyyteen on yksilön hyvinvoinnin kannalta tärkeä asia. Yksityisyyden kunnioittaminen voidaan ajatella fyysisen yksityisyyden kunnioittamiseksi, jolloin annetaan asiakkaalle mahdollisuus yksityiseen tilaan ja toisaalta huomioidaan intiimeissä hoitotilanteissa asiakasta kunnioittava työote. Yksityisyyden suojaan vaikuttaa toimintatavat ja tilaratkaisut sekä asiakasta kunnioittava ja arvostava vuorovaikutus. (Topo 2012.)

Yksityisyyden tarve nousi esille myös asiakkaiden haaveissa, jossa haaveiltiin omasta kodista, jossa on enemmän rauhaa. Tarve yksityisyyteen tuli esille lisäksi keskustellessa työhön liittyvistä asioista, joissa haasteltava toi esille haluavansa tehdä töitä esimerkiksi viikonloppuisin, jolloin arkivapailta olisi enemmän rauhaa muiden ollessa töissä. Yhteisöasumisen ja asuntoloiden haasteena onkin se, ettei yksilö voi koskaan täysin kontrolloida sitä, mitä omassa kodissa tapahtuu. Jokaisen tulisi kyetä vaikuttamaan kuitenkin siihen kuka omaan kotiin saa tulla ja mitä omassa kodissa saa tehdä. Koti on paikka, joka on asukkaansa näköinen, jossa henkilö voi rentoutua ja olla täysin oma itsensä. Koti luo elämälle perustan ja toimii elämän voimavarana. (Duffy 2006, 81-83.)

Yksityisyyden mahdollistamisen haaste nousi esille myös työntekijöiden keskusteluissa, jossa haastavana asiana tuotiin esille esimerkiksi se, että asiakkaan yksityisyyttä suojatessa esimerkiksi estämällä toista asiakasta menemästä toisen asiakkaan huoneeseen, saattaa syntyä haastavaa käyttäytymistä, joka voi taas johtaa rajoittamistilanteisiin. Kaikilla asiakkailla ei välttämättä ole selkeää käsitystä tai ymmärrystä ympäröivästä tilasta ja siitä, mikä kuuluu kenenkin ”omiin alueisiin”. Yhteisöasumisen ongelmallisena puolena tuotiin esille myös se, että toisella asiakkaalla ollessa koti-ilta voi toiselle asiakkaalle tulla vieraita tai omaisia kylään, eli oman rauhan takaaminen ei aina ihan täysin onnistu. Simon Duffykin (2006) korostaa, että omassa kodissa tulisi pystyä kokemaan olonsa turvalliseksi, jossa voi tarvittaessa vetäytyä omiin oloihinsa. Yhteisöasumisen haasteena on se, ettei yksilö voi vaikuttaa siihen keiden kanssa asuu tai keitä työntekijöitä yksikössä työskentelee.

Asiakkaiden haaveet olivat hyvin arkisia, jossa nousi esille nimenomaan oma koti, työpaikka (jossa parempi palkka), mopo/ajokortti ja tarve parisuhteeseen.

Tärkeäksi nimetyt asiat niveltyivät hyvin lähelle sitä elinympäristöä, jossa he elivät ja itselle mielekkääseen tekemiseen. Tärkeissä asioissa korostui myös halu oppia erilaisia perustaitoja esimerkiksi raha-asioden hallinta ja tärkeänä koettiin kouluun ja töihin pääseminen. Työntekijät ja esimiehet pohtivat syitä sille, miksi asiakkaille tärkeät asiat olivat sidoksissa siihen ympäristöön, jossa he elävät. Toki luonnollista on, että tärkeät asiat ovat helposti toteutettavissa ja lähellä omaa arkea, mutta työntekijät ja esimiehet toivat esille, että asiakkaille ei ole välttämättä kovinkaan paljon kokemuksia erilaisesta tekemisestä, jonka vuoksi olisikin tärkeää mahdollistaa heille erilaisia kokeiluja vapaa-aikaan liittyvissä asioissa.

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksessä kehitysvammaisten yksilöllisestä asumisesta (2007, 86) tuotiin esille henkilökunnan vastuuta käytäntöjen uudistamisessa. Stakesin tilastojen ja laskelmien pohjalta nettotyöaika, jonka henkilökunta voi vuosittain käyttää olemalla asiakkaan tukena ja apuna on noin 70%, johon vielä vaikuttaa työn organisointiin liittyvät asiat. Perinteiset laitostyöaikajärjestelmät eivät enää välttämättä tue asiakastyön tarpeita. Hankkeeseen osallistuneet työntekijät toivatkin eri yhteyksissä esille, että asiakkaiden itsemääräämisoikeuden tukemiseksi tulisi mahdollistaa arjen aikatauluissa poikkeuksia niin sanotuista normaaleista rutiineista. Painotettiin henkilöstön joustavuutta sekä nähtiin tarpeellisena mahdollisuus yksilöllisiin työajan mitoituksiin ja listateknisiin järjestelyihin. Joustavuus tuotiin esille nimenomaan yhtenä tärkeänä asiana asiakkaiden itsemääräämisen tukemisessa ja yksilöllisen toimintakulttuurin syntyemisessä.

Suomessa on pitäyditty tiukasti kiinni laitospohjaisessa järjestelmässä. Vammaispoliittinen ohjelma nostaa esille vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen oikeuden asua muun väestön kesellä. Keskeinen lähtökohta palveluiden ja asumisen kehittämisessä ovat yksilöllisten asiakkaan tarpeista lähtevien asumisratkaisujen ja palveluiden tarjoaminen ja kehittäminen. On haaste poisoppia institutionaalisista käytänteistä ja tunnistettava asiakkaiden eritasoiset taidot ja mahdollisuudet pärjätä elämässä. (STM 2007, 42-43, 85.)

Onko kyse kuitenkin ainoastaan resursseista tai työaikojen uudistamisen tarpeesta. Työntekijöiden ja esimiesten kehittämissäryhmissä tuotiin esille tietyt työvuoroon liittyvät tehtävät, jotka osaltaan vaikuttavat ajankäytön mahdollisuuksiin (ruokailut, suihkut, raportti tms.), mutta vastapuheenvuorona tuotiin kuitenkin esille, ettei aina olemassa olevia resursseja osata tilanteen tullen hyödyntää asiakkaan hyväksi. Työyhteisöjen arvo- ja asennekulttuurilla on omat vaikutuksensa toimintatapoihin ja niiden toteuttamiseen. Hyvän asiakkaan kohtaamisen perusta on yhdenvertaisuudessa, josta voi nostaa esille joitakin tärkeitä elementtejä: tasavertainen suhtautuminen toiseen ihmiseen, yksilöllinen lähestymistapa, myönteinen ja kannustava työote, fyysisen ympäristön viihtyisyys ja turvallisuus, huumori, sosiaaliseen kanssakäymiseen kannustava, vieraanvaraisuus, lohdutus, turvallisuus ja läheisyys (Topo 2012).

Kehitysvammaisten henkilöiden kokemukset heidän tuen tarpeistaan, tärkeistä asioista ja haaveista osoittavat, että ne ovat monille ihmisille hyvin itsestään selviä ja arkisia asioita. Nämä asiat saattavat jäädä itsestään selvinä asioina arjessa huomiotta kun toisaalta ne ovat juuri niitä asioita, joihin tulisi asiakkaiden itsemääräämisen tukemiseksi kiinnittää huomiota. Tämä osoittaa sen, että asiakkaiden kuuleminen ja yhteinen keskustelu heidän kanssaan vie parhaalla mahdollisella tavalla toimintatapoja paternalistisesta hoivakulttuurista asiakaskeskeiseen itsemääräämistä tukevaan työskentelyyn.

Työntekijöiden ja esimiesten tehtävänä hankkeessa oli pohtia asiakaskokemusten pohjalta sellaisia työkäytäntöjä ja toimintatapoja, joilla he voisivat kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta kehitysvammatyön arjessa tukea. Aineistot osoittivat, että on jo olemassa paljon hyviä työkäytäntöjä ja niiden esille tuominen oli helppoa. Sekä työntekijät että esimiehet kävivät tahoillaan ryhmissä vilkasta keskustelua käytännössä esiin tulleista haasteista, jotka osaltaan vaikuttavat työkäytäntöjen toimeenpanoon.

Yhtenä tärkeänä asiana työntekijät ja esimiehet toivat esille sen, että asiakkaiden kuntouttamisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi olisi erittäin tärkeää, että moniammatillisessa työryhmässä työskentelevät tahot toimisivat yhteisesti sovit-

tuja asioita noudattamalla, jotta asiakas saa tarvitsemaansa johdonmukaista ohjausta. Toisinaan ristiriitoja eri tahojen välisessä yhteistyössä havaittiin, jonka nähtiin vaikeuttavan käytännön työtä. Kuntoutusprosessin vastuunjakojen epäselvyys sekä tiedonkulun ja yhteistyön haasteet vaikuttavat kuntoutumisen toteuttamiseen. Kuntoutus lähtee moniammatillisesta yhteistyöstä, jonka keskiössä on tavoitteellinen toiminta, johon myös kuntoutuja itse voi sitoutua. (Kettunen ym. 2009, 8, 22-23.)

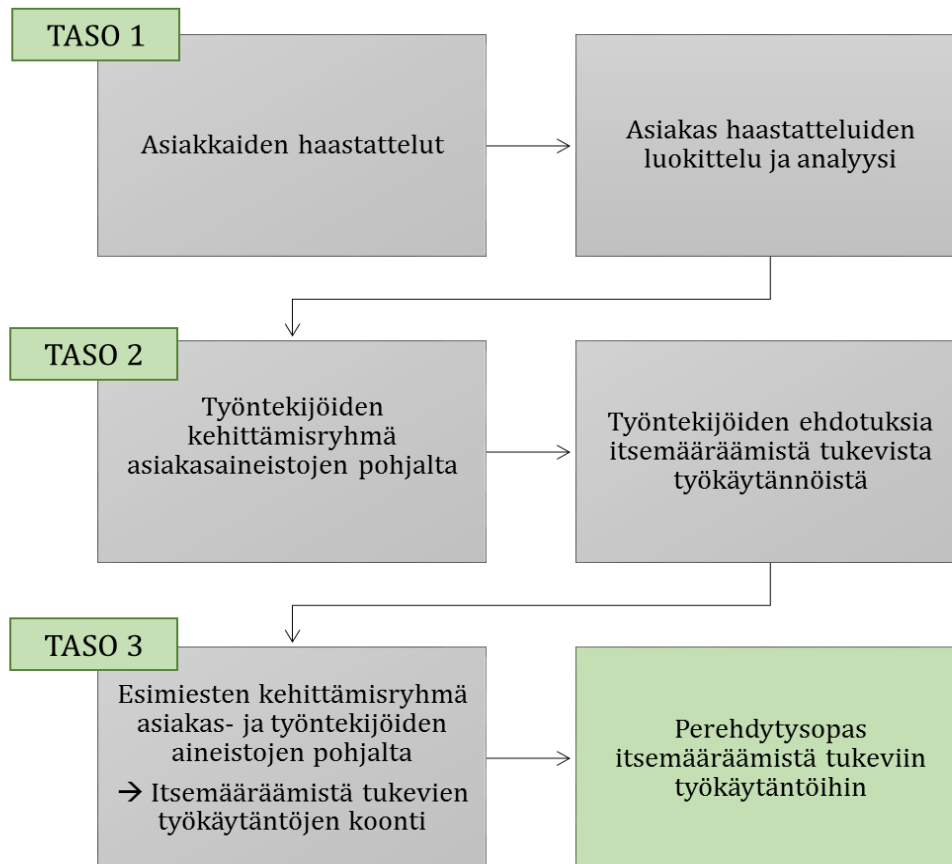
Puhuttaessa kehitysvammaisten henkilöiden tukemiseen liittyvistä keinoista ja mahdollisuuksista kävivät työntekijät paljon keskustelua erilaisista arjessa esiin tulevista haastavista tilanteista. Keskustelua ei niinkään käyty esimerkiksi fyysiseen rajoittamiseen liittyvistä asioista vaan enemmänkin työn eettisten periaatteiden ja asiakkaan itsemääräämisoikeuden tukemisen ajoittaisesta ristiriidasta ja niihin liittyvistä vastuukysymyksistä. Hoitamisen periaate sisältääkin kaksi vaatimusta, hyvän tekemisen ja pahan välttämisen, jotka erilaisissa hoitotilanteissa voivat olla ristiriidassa keskenään. Tästä voi syntyä paternalistinen ongelma, jossa esimerkiksi hoitohenkilökunta tai muu taho tekee asiakkaan puolesta häntä koskevia päätöksiä, olettaen näiden päätöksien olevan hyväksi asiakkaalle. Utilitaristista hoitotoimenpidettä ohjaa ajatus yleisestä tai julkisesta edusta. (Launis & Louhiala 2009, 34; Tuori & Kotkas 2008, 409.) Missä siis menee holhoamisen ja itsemääräämisoikeuden tukemisen rajapinta. Näiden eettisten kysymysten punnitseminen arjen työssä ei ole kovinkaan yksiselitteistä ja helppoa.

Tietoisuus eri menetelmistä ja työkäytännöistä oli sekä työntekijöillä että esimiehillä olemassa, mutta se kuinka hyvin työkäytännöt ovat käytännön tasolla hallinnassa, ei hankkeessa selvinnyt. Asiakkaiden itsemääräämiseen liittyvät kysymykset eivät kuitenkaan ole vain menetelmällistä osaamista koskevia vaan kyse on myös syvemmistä arvo ja kulttuuri tekijöistä, jotka näyttäytyvät yksilön, työyhteisön ja koko organisaation tasolla. ”Itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen pitäisi olla yksi olennainen hoidon ja auttamistyön laadun mittari (Topo 2012)”.

7.2 Tuloksista perehdytysoppaaksi

Kehittämisosessien tuottaman tiedon luonne on hyvin käytännöllinen, jolla vastataan hanketta ohjaaviin kehittämistehtäviin. Keskeistä kehittämistoiminnan luonteelle on myös, että voidaan vaikuttaa mukana olevien toimijoiden reflektiiviseen oppimiseen ja oman toiminnan kehittämiseen. Työkäytäntöjen siirtäminen osaksi arjen käytäntöjä onnistuu paremmin hyödynnettäessä kehittämisosessissa mukana olleita yhteistyötahoja ja kehitetään näyttöön perustuvia työkäytäntöjä. (Toikko & Rantanen 2009, 113-115.)

Itsemääräämisoikeutta tukevien työkäytäntöjen kehittäminen ja perehdytysoppaan laatiminen itsemääräämistä tukevista työkäytännöistä oli tämän hankkeen kehittämistehtävä. Kehittämishankkeen prosessinomaisuus ja erilaisten toimijoiden mukana olo hankkeessa mahdollisti työkäytäntöjen esille tuomisen lisäksi myös reflektiivisen oppimisprosessin syntymisen työntekijöiden ja esimiesten kehittämissryhmissä. Prosessi (kuvio 9) eteni bikva-asiakaslähtöisen arvioinnin mukaisesti tasolta toiselle. On tärkeää, että jokaisella mukana olevalla toimijalla on samat tiedot, joita hyödynnetään yhteisessä oppimisessa ja toiminnassa (Krogstrup 2004, 20).

Kuvio 9. Kehittämiprosessista perehdytysoppaaksi.

Kehittämishankkeen lähtökohtana olivat asiakkaiden haastattelut ja niistä saadut aineistot (taso 1), jotka vietiin eteenpäin työntekijöiden kehittämisryhmään (taso 2). Työntekijöiden oppimisprosessi perustui asiakkaiden kokemukseen, joihin heidän tuli vastata omilla arvioinneillaan ja käsityksillään. Keskusteluiden ja aktiivisen toiminnan avulla ryhmässä pohdittiin käytäntöjä, joiden avulla voitaisiin parhaiten asiakkaiden itsemääräämistä arjen käytännöissä tukea. Tämä aineisto koottiin yhteen nimeämällä ylös itsemääräämistä tukevia työkäytäntöjä ja toimintatapoja. Näiden lisäksi esimiesten kehittämisryhmään vietiin eteenpäin keskustelussa esiin tulleita työn organisointia ja työpaikkakulttuuria koskevia asioita, jotka ovat bikva-arvioinnille tyypillisiä palautteita. (Krogstrup 2004, 21-22.)

Esimiesten kehittämissryhmässä (taso 3) käsiteltiin edeltävistä vaiheista syntyneet aineistot, joiden pohjalta esimiehet lähtivät kokoamaan asioita yhteen toiminnallisiin kehittämismenetelmin. Esimiehillä oli tahollaan mahdollisuus tuoda omien kokemuksiansa pohjalta uusia asioita työkäytäntöjen ja toimintatapojen listaan, jotka viime kädessä tulivat toimimaan perehdytysoppaan sisältönä (liite 10).

Kehittämistoiminnassa käytetyt menetelmät erosivat hierarkian eri tasoilla toisistaan, sen sijaan kehittämishankkeen kantavat teemat ja sisällöt kulkivat samoina kaikissa tasoissa, jonka vuoksi perehdytysoppaan sisällöt rakentuivat luontevasti samaan tematiikkaan: *koti, vapaa-aika, toimeentulo, työ- ja päivätoiminta/koulu, ystävyys-, perhe- ja parisuhde, omat taidot ja tärkeät asiat*. Olen lisännyt perehdytysoppaan sisältöön kaksi osiota: tarinoita arjesta ja vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät. Arjen tarinoita olen työstänyt yhteistyössä asumisyksikön ohjaajan kanssa. Tässä on kuvattu esimerkkejä karttatyöskentelystä asiakkaiden kanssa. Vaihtoehtoiset kommunikaatio menetelmät nousivat kehittämishankkeessa esille lähes jokaisella osa-alueella, jonka vuoksi sisällytin sen perehdytysoppaan yhdeksi teemaksi.

8 ARVIOINTI

8.1 Kehittämishanke prosessina ja toimintana

Asiakaslähtöinen arviointi osoittaa paikkansa kehitysvammaisten kokemuksia ja näkemyksiä selvitettäessä, etenkin aihepiireistä, jotka ovat lähellä heidän omaa elämäänsä. Asiakkaiden kokemusten todellinen kuuleminen edellyttää haastattelijalta intensiivisyyttä ja riittäviä aikaresursseja, joten yksilöhaastattelut ovat toimivia pyrittäessä selvittämään kehitysvammaisten henkilöiden omia toiveita, tarpeita ja kokemuksia heidän elämästään.

Asiakaskokemusten kuuleminen ei kuitenkaan ainoastaan riitä, vaan kokemuksiin ja tarpeisiin pitää kyetä myös käytännön tasolla vastaamaan. Henkilöstön mukaan saaminen käytäntöjen kehittämiseen auttaa ymmärtämään myös arjessa esiintyviä haasteita työntekijän näkökulmasta. Tässä hankkeessa työntekijöillä oli hyvä näkemys siitä, mitä arjen tasolla pitäisi asiakkaiden itsemääräämisen tukemiseksi tehdä. Lisäksi tuotiin esille näkemyksiä käytännön toimintaa estävistä tekijöistä, joiden tunnistaminen on toiminnan kehittämisen kannalta tärkeää.

Työntekijöiden palautteiden mukaan kehittämissyöryhmässä mukana olo antoi heille pohdittavaa ja kokemuksen siitä, että on mahdollisuus vaikuttaa asioihin. Tärkeää oli muiden työntekijöiden kanssa keskustelu ja uusien näkökulmien saaminen itsemääräämisen teemasta. Myös osa työntekijöistä ja esimiehistä kokivat tämän kaltaisen tavan kehittää hyvänä, tosin teema koettiin kovin laajana ja kehittämissyöryhmiin käytetty aika olisi voinut olla pidempi.

Työntekijöiden ja esimiesten kehittämissyöryhmissä oli mukana toimijat, jotka tekivät töitä syvästi kehitysvammaisten henkilöiden kanssa. Sen sijaan asiakashaastattelussa ei ollut mukana syvästi kehitysvammaisia henkilöitä eikä lapsia tai heidän omaisiaan. Tällä kehittämishankkeella ei pystytty vastaamaan mielestäni edellä mainittujen kohderyhmien itsemääräämisoikeuden tukemiseen liittyviin kysymyksiin. Koen, että itsemääräämisen kysymysten tarkastelu syvästi kehitysvammaisten henkilöiden ja kehitysvammaisten lasten itsemääräämisen tarkastelu

tulisi käydä läpi ominaan. Tämä mielestäni edellyttäisi syvästi kehitysvammaisten läheisten kuulemista ja mahdollisesti pidempiaikaista ja syvällisempää ehkä havainnoivaa tutkimusotetta.

8.2 Tuotteen arviointi, jatkokehittäminen ja jalkauttaminen

Perehdytysopas itsemääräämistä tukeviin työkäytäntöihin tulee olemaan monipuolinen ja käytännönläheinen työkalu työntekijöille heidän arjessaan. Oppaan sisältämät työkäytännöt ovat olemassa olevia käytäntöjä, jotka ovat koottuna yksiin kansiin. Lisäksi oppaaseen on koottuna ja tullaan tulevaisuudessakin kokoaamaan esimerkkejä ja kokemuksia työkäytäntöjen käytöstä. Näin saadaan osaamista jaettua toimintayksiköiden välillä jatkossakin.

Esimiesten kehittämissyhmässä tuotiin esille se, miten hyvät käytännöt saataisiin jalkautettua osaksi arkea. Heidän mielestään tällaiset hyvätkin asiat jäävät helposti toteutumatta, jos käytäntöä ei oteta osaksi esimerkiksi yksiköiden toimintasuunnitelmaa. Myös työntekijä palautteissa tuli esille, että työkäytäntöihin kouluttaminen tulisi olla suunnitelmallista ja säännöllistä, jottei jäisi unohduksiin monien muiden hankkeiden tavoin. Myös henkilöstön lainsäädännöllisen osaamisen tulisi olla hallinnassa ja jokaisen tulisi ottaa vastuu omasta tiedon kartuttamisestaan.

Perehdytysoppaan työstäminen jatkuu vielä kehittämishankkeen jälkeenkin. Perehdytysopas tullaan valmiina tallentamaan IMS-toimintajärjestelmäämme, jossa se on kaikkien työntekijöiden saatavilla. Lisäksi osana itsemääräämistä tukevien työkäytäntöjen jalkauttamiseksi KTO järjestää koulutustilaisuuden toukokuussa ”Itsemääräämistä tukevat työkäytännöt tutuksi”. Koulutuksen kouluttajina on lisäksi palvelujohtaja ja viestintäsihteeri. Päivä on tarkoitettu työntekijöille ja kehitysvammaisille henkilöille. Aamupäivän puheenvuorot pohjautuvat ajankohtaisen tutkimuksen ja kehittämishankkeen teemoihin ja sisältöihin: miten itsemääräämisoikeudesta tulisi kertoa kehitysvammaisille henkilöille selkokielellä sekä miten asiakkaiden itsemääräämistä voidaan tukea elämän eri osa-alueilla arjen hoito- ja ohjaustilanteissa. Iltapäivällä esitellään itsemääräämistä tukevia työkäytäntöjä ja toimintatapoja työpajatyypillisesti.

8.3 Kehittämistehtävien ja tavoitteiden toteutuminen hankkeessa

Kehittämishankkeen yhtenä tavoitteena oli saada muutosta työyhteisöjen sisäisiin arvokeskusteluihin ja tuoda asiakas lähemmäksi työntekijöitä tasavertaistaen asiakkaiden ja työntekijöiden välistä kohtaamista ja yhteistyötä. Lisäksi hankkeella tavoiteltiin yhteiskunnan vaatimuksien ja arkipäivän todellisuuden tuomista lähemmäs toinen toisiaan. Työntekijöiden toiminnallinen ryhmätyöskentely osoitautui erittäin hedelmälliseksi tavaksi saada aikaan työyhteisöjen välisiä arvokeskusteluja ja kehittää arjen käytäntöjä. Edellä mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi päästiin kehittämistyössä hyvään alkuun. Arvokeskustelut sekä asenne ja kulttuurin muutokset yksiköiden arjessa edellyttävät kuitenkin pitkäjänteistä ja tietoista työskentelyä, joka edellyttää yksiköissä jatkuvaa keskustelua ja kehittämisvalmiutta, joten siltä osin kehittämistyö on vasta alussa

Toisena tavoitteena oli tuoda näkyvyyttä kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksista tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä, tulla nähdyksi ja kuulluksi oman elämänsä asiantuntijoina. Tässä hankkeessa on kuljetettu mukana asiakasnäkökulmaa kautta linjan ja teoreettisen osuuden sisällöissään asiakkaan asema ja oikeudet on pyritty tuomaan esille hyvin monipuolisesti. Tällä hankkeella on pystytty tuomaan esille asiakaskokemusten pohjalta se, kuinka pienistä ja arkisista asioista todellisuudessa voi olla kysymys kun keskustellaan itsemääräämisoikeuden tukemisesta kehitysvammaisten henkilöiden arjessa.

Itsemääräämiseen liittyvät kysymykset ovat läsnä jokapäiväisessä työssä kehitysvammahuollossa ja varmasti laajemminkin sosiaali- ja terveys alalla. Monille meistä valtaväestössä eläville itsemääräämisoikeus on normaali osa arkea, johon ei tule kiinnittäneeksi huomiota. Kehitysvammaisten henkilöiden kanssa työskennellessä nämä itsemääräämisen kysymykset ovat erittäin relevantteja. Keskeinen asia on, että itsemäärääminen toteutuu jokapäiväisessä kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa, joten hoito- ja ohjaus henkilöstöllä on paljon vaikutusta siihen, miten yksilöiden itsemäärääminen käytännössä toteutuu.

Kehittämistehtävänä oli laatia perehdytysopas asiakkaan itsemääräämistä tukevista työkäytännöistä ja toimintatavoista. Tältä osin hankkeella on pystytty vastaamaan kehittämistehtäviin, laatimalla perehdytysopas, jota tullaan vielä tulevaisuudessa kehittämään lisää. Perehdytysopas on luotu työntekijöille asiakkaan itsemääräämistä vahvistavien toimintatapojen suunnittelun tueksi.

8.4 Eettisyys ja luotettavuus

Kymmenen vuoden kokemukseni kehitysvammaustyöstä on ollut kehittämishankkeen teossa edistävä asia. Kehittämisprosessin monimuotoisuus ja prosessinomainen eteneminen ovat entisestään syventäneet näkemystäni kehitysvammaisten kanssa tehtävästä työstä. Toisinaan arvioijan ja arvioitavan suhde voi muuttua kun pyritään syvällisesti ymmärtämään tutkittavaa kohdetta. Tämä kuitenkin on edistänyt omasta näkökulmastani eri toimijoiden ja minun välistä luottamusta ja yhteistyötä. Tietynlainen lähelle pääseminen tutkittavasta ilmiöstä on myös kvalitatiivisen tutkimuksen vahvuuksista (Atjonen 2007, 122).

Kehittämishankkeessani haastattelin kehitysvammaisia henkilöitä, jonka vuoksi eettiset kysymykset olivat hyvin läsnä laatiessani suostumuslupia, tehdessäni haastattelua ja purkaessani haastatteluita. Pohdin myös eettisiä kysymyksiä sen kannalta, voivatko kaikki asiakkaat itse antaa luvan haastatteluiden tekemiseen vai täytyykö luvat pyytää edunvalvojilta. Keskustelua kävin asioista mentoreideni palvelujohtajien kanssa sekä kuntayhtymän johtajan kanssa. Kaikki haastateltavat olivat jo täyttäneet 18 vuotta, jonka vuoksi he voivat antaa itse suostumuksensa haastatteluun osallistumisesta. Yhdelle haastateltavan vanhemmalle heidän sitä pyytäessä annettiin kehittämishankkeen suunnitelma luettavaksi.

Eettiset pohdinnat, joita hankkeen lomassa pohdin suhteessa haastateltaviin, liittyivät siihen, olenko pystynyt esittämään kehitysvammaisille henkilöille haastattelukysymykset ymmärrettävästi, jotta he voivat niihin vastata, ja olenko tulkinut heidän vastauksensa oikein. Haastateltavalla on oikeus yksityisyyden suojaan, joka toteutuu siten, että haastateltavalla on mahdollisuus määritellä itse ne asiat, jotka hän haastattelijalle kertoo. Asiakashaastatteluiden analysoinnissa on ollut

tärkeää säilyttää asiakkaiden anonyymisyys, jolla on turvattu heidän yksityisyytensä toteutuminen. (Kuula 2006, 125-134.)

Haastateltavani oli pääasiassa henkilöitä, jotka ymmärsivät minua ja osasivat esittää omat mielipiteensä kyseltävistä asioista. Kaksi henkilöä ymmärsivät asiat hieman konkreettisemmin, joka pisti pohtimaan olisinko voinut nämä asiat jollain toisella, hieman ymmärrettävämällä tavalla esittää. Asiakkaiden itsemääräämisoikeuden edistämiseksi nämä pohdinnat ovat erittäin relevantteja ja haastavat pohtimaan, kuinka esimerkiksi keskiasteisesti tai syvästi kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta voidaan tukea. Mitkä on ne kommunikaatio keinot, jolla asiakas saataisiin mukaan omien asioidensa käsittelyyn hänen ymmärrystasonsa mukaisilla mahdollisuuksilla.

Muissa kuin asiakkaiden haastatteluiden tekemisessä ja niiden analysoinnissa, en juurikaan joutunut pohtimaan eettisyyteen liittyviä kysymyksiä. Kehittämishankkeessani olen pyrkinyt kuvaamaan haastattelutilanteet ja toiminnalliset kehittämisosuudet mahdollisimman tarkasti ja läpinäkyvästi, jotta niitä myös ulkopäin tarkastellessa voidaan arvioida eettisyyden ja luotettavuuden näkökulmasta.

LÄHTEET

- Aaltio, E. 2013. Hyvinvoinnin uusi järjestys. Helsinki: Gaudeamus.
- Aaltonen, S. & Arvio, M. 2009. Kehitysvammainen potilaana. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Áhlsten, M.; Hintsala, S. & Rajaniemi, M. 2010. Hyviä käytäntöjä ja parempia palveluja. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Ahponen, H. 2008. Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen. Helsinki: Kela.
- Andersson, L.; Hetemäki, I.; Mustonen, R. & Sihvola, A. 2011. Kaikki irti arjesta. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Antaki, C.; Walton, C. & Finlay, W.M.L. 2008. Promoting choice and control in residential services for people with learning disabilities. Viitattu 16.3.2016. http://eprints.lancs.ac.uk/21096/1/Promoting_Choice_and_Control.pdf.
- Atjonen, P. 2007. Hyvä, paha arviointi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Duffy, S. 2006. Keys to Citizenship. A guide to getting good support for people with learning disabilities. UK:Paradigm Consultancy & Development Agency Ltd.
- Ekmark, M.; Heiniluoma, S.; Huotari, I.; Leino, S. & Puranen, T. 2011. Oma kotia kohti. Tampere: Kehitysvammaisten Tukiliitto ry.
- Eriksson, S. 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot –vammaisen arkielämä ja itsemäärääminen. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Eriksson, S. 2013. Laitoskulttuurista itsemääräämiseen. Tutkimus henkilökohtaisesta budjetoinnista vammaispalveluissa. Helsinki: Tutkimus- ja kehittämiskeskus Tutke. Viitattu 22.2.2016. http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/laitoskulttuurista_itsemaaraamiseen.pdf.
- Eskola, J. 2001 Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Euroopan asiantuntijaryhmä koskien laitoshoidosta yhteisöllisiin palveluihin siirtymistä. 2012. Yhteiset Eurooppalaiset suositukset laitoshoidosta yhteisöllisiin palveluihin siirtymiseksi. Viitattu 16.2.2016. <http://www.kvps.fi/images/tiedostot/Julkaisut-Raportit/Laitoshoidosta-yhteisollisiin-palveluihin.pdf>
- Haukijärvi, N.; Kangas, A.; Knuutila, H.; Leino-Richert, E. & Teirasvuori, N. 2014. Tavoitteena aktiivinen ja työelämälähtöinen oppiminen – Käytännön opetusmenetelmiä opiskelija- ja työelämälähtöiseen opetukseen ja koulutukseen. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 91. Tampere: Juvenes Print-Suomen yliopistopaino Oy. Viitattu 26.4.2015. <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522165107.pdf>.
- Hentinen, M. Kyngäs, H. 2008. Hoitoon sitoutuminen ja hoitotyö. Helsinki: Wsoy Oppimateriaalit.
- Kaski, M.; Lehmusojanen, M. & Räisänen, A. (toim.) 2007. Haasteellinen kehitysvamma-ala. Näkökulmia ammatilliseen osaamiseen. Helsinki: Diakoniaopisto.
- Kaski, M. (toim.), Manninen, A. & Pihko, H. 2009. Kehitysvammaisuus. 4.painos. Helsinki: Wsoy Oppimateriaalit Oy.
- Kehitysvammaliitto. 2011. Yksi naapureista. Esimerkkejä kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisestä asumisesta. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Kettunen, R.; Kähäri-Wiik, K.; Vuori-Kemilä, A. & Ihalainen, J. 2009. Kuntoutumisen mahdollisuudet. Helsinki: WSOYpro Oy.

Kiviniemi, K. 2001. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus. 2013. Markkinointi ja tiedotussuunnitelma.

KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus. 2014. Toimintasuunnitelma ja talousarvio 2015 sekä taloussuunnitelma 2015-2017. Paimio: KTO.

KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus 2016. Viitattu 10.2.2016. <http://www.kto-vs.fi/Pages/default.aspx>.

KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus. 2016. Organisaatiohierarkia. Paimio: KTO intra.

KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus. 2016. Elämän erikoisosaaja. Esite. Viitattu 3.3.2016. <http://www.esitteemme.fi/kto2/WebView/>.

Krogstrup, H. 2004. Asiakslähtöinen arviointi Bikva-malli. FinSoc arviointiraportteja 1/2004. Helsinki:Stakes.

Kuula, A. 2006. Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa Hallamaa, J.; Launis, V.; Lötjönen, S. & Sorvali, I. Etiikka ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Lahikainen, AR. & Pirttilä-Backman, A-M. Sosiaalipsykologian perusteet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Lakiehdotus sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä HE 108/2014.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519.

Lakiehdotus kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta HE 96/2015.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380.

Launis, V. 1994. Kenelle itsemääräämisoikeus kuuluu. Teoksessa Lagerspetz, E.; Launis, V.; Oksanen, M.; Pietarinen, J. & Räikkä, J. Oikeus itsemääräämiseen. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Launis, V. & Räikkä, J.(toim.)1993. Itsemääräämisoikeus. Turku: Turun yliopisto.

Launis, V. & Louhiala, P. 2009. Parantamisen ja hoitamisen etiikka. Helsinki: Edita Prima Oy.

Launonen, K. 2010. Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi kuntoutuksen tavoitteena ja keinona. Teoksessa Korpilahti, P. (toim.), Aaltonen, O. & Laine, M. Kieli ja aivot.Turku: Turun yliopisto.

Laurén, M., Rajamäki, M. & Åby, H. YKS-yksilökeskeinen elämänsuunnittelu. 2014. e-julkaisu. Viitattu 18.2.2016. http://www.e-julkaisu.fi/hameenlinnan_kaupunki/yks/opas/pdf/YKS_OPAS_ejulkaisu.pdf.

Lindroos, S.; Nevala, S.; Virtanen, J. & Vuori-Kemilä, A. 2005. Ihmisen hyvä. Etiikka lähihoitotyössä. Helsinki: Wsoy.

Malm, M.; Matero, M.; Repo, M. & Talvela, E-L. 2004. Esteistä mahdollisuuksiin, vammaistyön perusteet. 1.painos. Helsinki: WSOY.

Mattila, K-P. 2010. Asiakkaana ihminen. Työnä huolenpito ja auttaminen. Jyväskylä:PS-kustannus.

Martelin, T.; Sainio, P.; Sulander, T.; Helakorpi, S.; Tuomi, K. & Koskinen, S. 2007. Toimintakyky. Teoksessa STM julkaisuja 2007:23. Terveiden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980-2005. Helsinki: STM.

Pietarinen J. 1994.Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus. Teoksessa Lagerspetz, E.; Launis, V.; Oksanen, M.; Pietarinen, J. & Räikkä, J. Oikeus itsemääräämiseen. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Ruusuvuori, J. & Tiittula, L.(Toim) 2005. Haastattelu –Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Seppälä, H. & Rajaniemi, M. 2013. Sosiaalinen näkökulma. Viitattu 6.3.2016. <http://verneri.net/yleis/sosiaalinen-nakokulma>.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:73. Kehitysvammaisten yksilöllinen asuminen. Pitkäaikaisesta laitostasumisesta yksilöllisempiin asumisratkaisuihin. Helsinki: STM.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4. Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010-2015. Helsinki:STM. Viitattu 5.3.2016. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/112497/URN%3aNBN%3afi-fe201504225692.pdf?sequence=1>.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta. 2012. Autonomian tukeminen on yhteinen etu. Viitattu 12.3.2016. http://www.thl.fi/attachments/rai/2012/Autonomian_tukeminen_on_yhteinen_etu_27092012.pdf

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:15 Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta. Helsinki:STM. Viitattu 10.2.2016. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/112513/URN%3aNBN%3afi-fe201504226062.pdf?sequence=1>.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2015:21. Vammaislainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Helsinki:STM.

Stakes ohjeita ja luokituksia 2004:4. ICF. Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. Helsinki: Stakes. Viitattu 6.3.2016. <http://www.who.int/classifications/draft-icfpracticalmanual2.pdf?ua=1>.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Suomen YK-liitto 2012. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. Helsinki: Suomen YK-liitto.

Teittinen, A. 2000. Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Teittinen, A.(toim.) 2010. Pois laitoksista! Vammaisen ja hoivan politiikka. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

THL 2011. Tautiluokitus ICD-10. Viitattu 31.3.2016. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80324/15c30d65-2b96-41d7-aca8-1a05aa8a0a19.pdf?sequence=1>.

THL 2014. Henkilökohtainen budjetointi. Viitattu 15.3.2016. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tutkimus-kehittaminen/henkilokohtainen-budjetointi>

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen yliopisto.

Topo, P. 2012. Sosiaalinen ihmisarvo ja palvelut. Sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta, ETENE. Viitattu 30.3.2016. <http://www.slideshare.net/THLfi/pivi-topo-tervesos-2012>

Topo, P. 2012. Autonomia on arkinen asia. Suomen muistiasiantuntijat. Viitattu 31.3.2016. <http://www.muistiasiantuntijat.fi/memo.php?udpview=read&src=db25114&sid=69&issue=2012-03&lang=fi>

Tuori, K. & Kotkas, T. 2008. Sosiaalioikeus. Helsinki: WSOYpro.

Valtioneuvoston asetus erityishuoltopiireistä 1045/2008.

Vehmas, S. 2005. Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki: Gaudeamus kirja/Oy Yliopistokustannus University Press Finland.

Vernerit 2016. Mitä kehitysvammaisuus on? Viitattu 5.3.2016. <http://verneri.net/yleis/mita-kehitysvammaisuus-on>.

Vilka, H. 2007. Tutki ja kehitä. Vaajakoski: Gummerus kirjapaino Oy.

World Health Organization 2013. ICF. A Practical Manual for using the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Geneva: WHO. Viitattu 12.2.2016. <http://www.who.int/classifications/drafticfpracticalmanual2.pdf?ua=1>.

Päätös tutkimusluvasta

PÖYTÄKIRJA 6/2014
ERITYISHUOLTONEUVOSTO

KOKOUSTIEDOT Aika	maanantai 8.12.2014 klo 17.10-19.30
Paikka	Ravintola Torre, Linnankatu 18, Turku
OSALLISTUJAT	Rämö Kirsti, puheenjohtaja Hänninen Sanna, jäsen Koho Reino, jäsen Latva-Äijö Jaana, jäsen Rannikko Veli-Matti, jäsen Syrjälä Antti, jäsen Taimela Katja, jäsen Vainio Seppo, jäsen
MUUT OSALLISTUJAT	Keinänen Sinikka, pysyvä asiantuntija Aaltonen Seija, erityishuoltopiirin johtaja Metsähonkala Marika, palvelu- ja kehittämisjohtaja, Sauna-aho Oili, palvelujohtaja Monnonen Satu, sihteeri
ALLEKIRJOITUKSET	 Kirsti Rämö puheenjohtaja Satu Monnonen sihteeri
KÄSITELLYT ASIAT	§:t 40-46
PÖYTÄKIRJAN TARKASTUS Aika ja paikka	 Veli-Matti Rannikko Antti Syrjälä
PÖYTÄKIRJA YLEISESTI NÄHTÄVÄNÄ Aika ja paikka Todistaa	
PÖYTÄKIRJAN OTTEEN OIKEAKSI TODISTAA	pöytäkirjanpitäjä

Varsinais-Suomen erityis-
huoltopiirin kuntayhtymä
Erityishuoltoneuvosto

PÖYTÄKIRJA
Kokouspäivä
8.12.2014

Sivu

KOKOUKSEN AVAUS JA TYÖJÄRJESTYKSEN HYVÄKSYMINEN

40 § Puheenjohtaja avasi kokouksen.

KOKOUKSEN LAILLISUUS JA PÄÄTÖSVALTAISUUS

41 § Todettiin kokous laillisesti koolle kutsutuksi ja siten päätösvaltaiseksi.
Läsnäolijat, ks. pöytäkirjan kansi.

KOKOUKSEN PÖYTÄKIRJAN TARKASTAJIEN VALITSEMINEN

42 § Pöytäkirjan tarkistajiksi valittiin Veli-Matti Rannikko ja Antti Syrjälä.

TUTKIMUSLUPA-ANOMUS JA HANKESUUNNITELMA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN TO- TEUTUMISEN ARVIOINTIMENETELMÄÄN

43 § Turun ammattikorkeakoulun sosiaalialan opiskelija ja KTO:n pääkäyttä-
jä/järjestelmäkouluttaja Henna Auvinen anoo lupaa kehittämishankkeelle.
Tutkimuksellisessa kehittämishankkeessa pyritään asiakaslähtöisellä Bikva
arviointimenetelmällä selvittämään ja kehittämään asiakas- ja kenttäkokemuksien
pohjalta sellaisia arjen työvälineitä, joilla voitaisiin itsemääräämisoikeiden
toteutumista parhaiten edistää ja tukea KTO Varsinais-suomen erityishuoltopiirin
kuntayhtymän eri yksiköissä. Hankkeen tuotos tullaan liittämään osaksi
tulevaa itsemääräämisoikeussuunnitelmaan niiltä osin kuin se sisällöllisesti vastaa
suunnitelman tarpeita.

Osallistujat tulevat koostumaan asumisyksiköiden ja palvelukotien asiakkaista,
työntekijöistä ja esimiehistä, tarkkoja määrityksiä osallistuvista yksiköistä ja osalli-
sista ei ole vielä tehty. Tutkimusaineistot tulen keräämään ja käsittelemään vaiheit-
tain kevään 2015 aikana. Kuntayhtymä mahdollistaa työntekijöiden ja esimiesten
osallistumisen kehittämishankkeeseen heidän työaikanaan. Valmisteluvaiheen
kahden alkupalaverin lisäksi aineisto kerätään fokusryhmissä ja asiakkaita haas-
tattelemalla.

Lisäksi tärkeää olisi, että johto sitoutuisi viimeisenä kokoontumaan ja ottamaan
kantaa konkreettisiin asioihin, miten kehittämistyön tuotoksena tuotetut hyväksi
koetut itsemääräämisoikeutta tukevat työkäytännöt saataisiin juurrutettua yksiköi-
den käytäntöihin. Sisältää levitykseen liittyviä tarkempia suunnitelmia, jotka sisäl-
tyvät osaksi hankkeen kokonaistoteutusta.

KTO:n pääkäyttäjä/järjestelmäkäyttäjä Henna Auvinen lupaa suorittaa em. tutki-
muksen Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymän toiminta-yksiköissä.
Tutkimustuloksia käsitellään niin, ettei niistä voi tunnistaa tutkimuksen kohteena
olevien henkilöllisyyttä. Hankesuunnitelma liite 1.

Erityishuoltoneuvosto myöntää tutkimusluvan ja puoltaa tutkimushanketta.

Puolistrukturoidun teemahaastattelun runko

Haastattelun lisäksi haastattelun lomassa tehdään yhdessä haastateltavan kanssa keskeisiä ajatuksia kartongille kuvia hyödyntäen, havainnollistamaan keskusteltuja teemoja ja ajatuksia. Haastattelun kesto on n.1-2h. Haastattelu etenee teemojen mukaisesti, mutta tarkoituksena saada asiakkaan ääni ja kokemukset mahdollisimman hyvin kuuluviin, jonka vuoksi haastattelut etenevät joustavasti ja yksilöllisesti haastateltavan tarpeita kuunnellen.

KOTI

- Mikä omassa kodissasi on sinulle tärkeää?
- Pystytkö määräämään omaan kotiin liittyvistä asioista?
- Onko jotain asioita joihin haluaisit vaikuttaa itse enemmän?
- Missä kotiin liittyvissä asioissa tarvitset tukea? millaista?

TYÖ- TAI PÄIVÄTOIMINTA

- Käytkö työ- tai päivätoiminnassa?
- Koetko työ- tai päivätoiminnan mielekkääksi - tärkeäksi?
- Onko jotain mitä haluaisit työ- tai päivätoiminnassa muuttaa?
- Tarvitsetko työ- tai päivätoiminnan tekemiseksi muiden tukea? millaista?

TOIMEENTULO

- Huolehditko omista rahoistasi/kukkarostasi?
- Saatko päättää mihin omat rahasi käytät?
- Tarvitsetko kaupassa käyntiin tai rahan käytössä muiden tukea? millaista?

OMAT TAIDOT

- Mitä osaat mielestäsi tehdä hyvin tai missä asioissa koet olevasi hyvä?
- Haluaisitko oppia tekemään jotakin sinulle tärkeää asiaa?

YSTÄVYYS, PERHESUHTEET, PARISUHDE

- Kerro sinulle tärkeistä ihmisistä?
- Tapaatko usein ystäviäsi tai perhettäsi?
- Haluaisitko tavata heitä useammin?

VAPAA-AIKA JA HARRASTUKSET

- Mitä teet silloin kun et ole työ- tai päivätoiminnassa?
- Onko sinulla joitakin harrastuksia?
- Viihdytkö vapaa-aikanasi kotona vai jossain muualla (kauppa, tapahtumat yms.)?

OMAT HAAVEET JA TOIVEET

- Millaisia haaveita tai unelmia sinulla on?

ONKO JOTAIN VIELÄ MITÄ HALUAISIT SANOA TAI KERTOAA?

Asiakkaiden suostumuslomake

HEI,

Opiskelen Turun Ammattikorkeakoulun sosiaali-alan koulutusohjelmassa ylempää ammattikorkeakoulututkintoa. Opinnäytetyöni toteutan KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksessa Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymässä. Ohjaavana opettajanani Turun ammattikorkeakoulussa toimii Kari Salonen, Yliopettaja, YTT, FM.

Tavoitteena on koota yhteen arjen työvälineitä ja toimintatapoja, joilla voidaan yksilötasolla edistää ja tukea asiakkaiden itsemääräämisoikeuden ja täysivaltaisen kansalaisuuden toteutumista KTO:n toimintayksiköissä.

Asiakkaiden haastattelut tullaan toteuttamaan kevään 2015 aikana. Haastattelut ja niissä esille tulleet asiat toimivat aineistona kun asiaa lähdetään työstämään eteenpäin hankkeeseen osallistuvien hoitajien- ja ohjaajien kanssa sekä myöhemmin esimiesten kanssa.

Haastattelun yhteydessä tehdään myös toiminnallinen osuus, josta konkreettinen tuotos tulee aineistona käyttöön hankkeen jatkotyöskentelyä varten. Tuotos on käytettävissä sellaisenaan osana opinnäytetyön kokonaisaineistoa.

Aineistoa käsitellään siten, että yksittäisiä henkilöitä ei voi tunnistaa. Haastattelut tullaan nauhoittamaan ja äänitteet hävitetään asianmukaisesti viimeistään opinnäytetyön valmistuttua. Nauhoitukset ovat luottamuksellisia ja niiden käsittelystä vastaa ainoastaan haastattelija.

Yhteistyöstä kiittäen,

[Oma nimi]

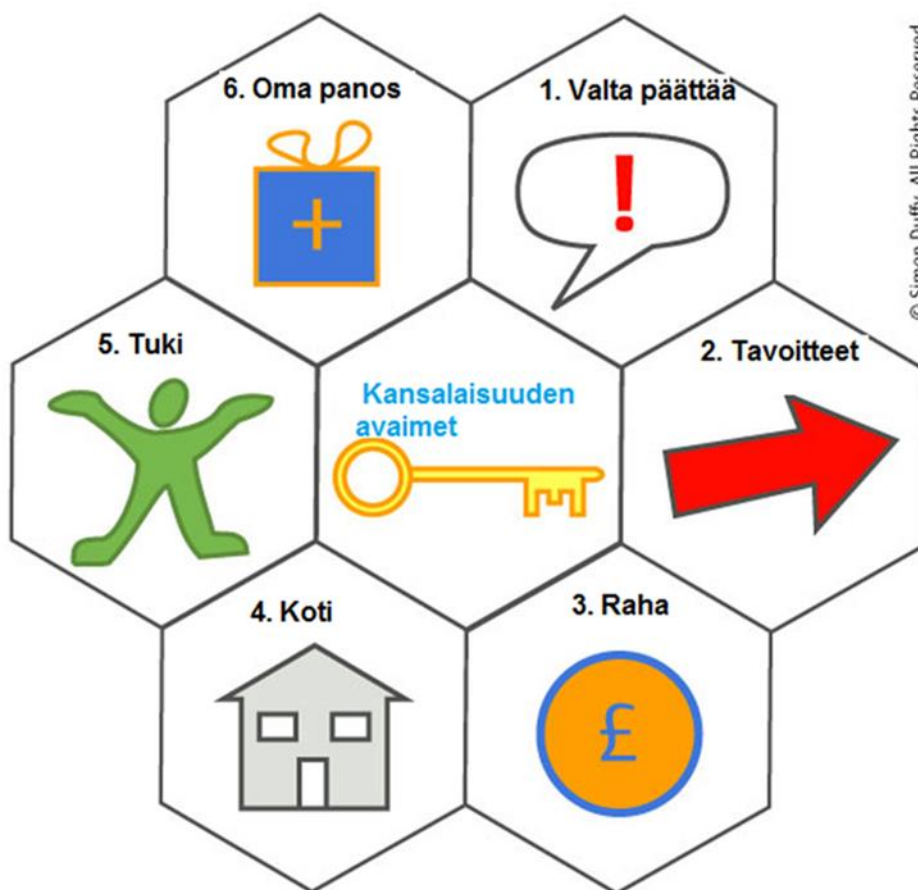
Minä _____ annan suostumukseni haastatteluun ja toiminnallisen osuuden toteuttamiseen haastattelun yhteydessä.

Paikka ja aika

Haastateltava

Haastatteluiden tavoitteena on kerätä kokemuksiasi:

- ✚ Miten mielestäsi tällä hetkellä itse pystyt määräämään omista asioistasi?
- ✚ Millaiset käytännön asiat vaikuttavat kokemuksiisi hyvin ja mitkä huonosti?
- ✚ Mitä asioita haluaisit muuttaa?
- ✚ Kehittämissuosituksistasi ja muista kokemuksistasi tehdään yhdessä haastattelun päätteeksi isolle kartongille tuotos, johon nämä asiat kerätään kuvin ja sanoin.

Työntekijöiden ja esimiesten Suostumuslomake

HEI,

Opiskelen Turun Ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelmassa ylempää ammattikorkeakoulututkintoa. Opinnäytetyöni toteutan KTO Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksessa Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymässä. Ohjaavana opettajanani Turun ammattikorkeakoulussa toimii Kari Salonen, Yliopettaja, YTT, FM.

Tavoitteena on koota yhteen arjen työvälineitä ja toimintatapoja, joilla voidaan yksilötasolla edistää ja tukea asiakkaiden itsemääräämisoikeuden ja täysivaltaisen kansalaisuuden toteutumista KTO:n toimintayksiköissä.

Asiakkaiden haastattelut ja työntekijöiden sekä esimiesten ryhmähaastattelut tullaan toteuttamaan kevään 2015 aikana. Asiakkaiden haastattelut ja niissä esille tulleet asiat toimivat työskentelyn pohjana kun asiaa lähdetään työstämään eteenpäin hankkeeseen osallistuvien hoitajien- ja ohjaajien kanssa sekä myöhemmin esimiesten kanssa. Haastattelun yhteydessä tehdään toiminnallinen osuus, josta konkreettinen tuotos tulee aineistona käyttöön hankkeen jatkotyöskentelyä varten. Tuotos on käytettävissä sellaisenaan osana opinnäytetyön kokonaisuineistoa.

Ryhmähaastattelu ja toiminnallinen ryhmätyöskentely tullaan videoimaan ja valokuvaamaan. Videonauhoitetta käytetään vain tämän opinnäytetyön tarkoituksiin, valokuvia voidaan käyttää sellaisenaan osana opinnäytetyötä. Ryhmähaastattelun yhteydessä tehdään myös toiminnallinen osuus, josta konkreettinen tuotos tulee aineistona käyttöön hankkeen jatkotyöskentelyä varten. Tuotos on käytettävissä sellaisenaan osana opinnäytetyön kokonaisuineistoa. Nauhoitukset ovat luottamuksellisia ja niiden käsittelystä vastaa ainoastaan haastattelija.

Yhteistyöstä kiittäen,

[Oma nimi]

Minä _____ annan suostumukseni haastatteluun ja toiminnallisen osuuden toteuttamiseen haastattelun yhteydessä.

Paikka ja aika

Haastateltava

Kutsu työntekijöille

Hei,

Olen Turun Ammattikorkeakoulun Sosiaalian Ylempää AMK-tutkintoa suorittava opiskelija. Olen tekemässä opinnäytetyönäni kehittämishanketta yhteistyössä KTO- kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksen, Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin asiakkaiden, työntekijöiden ja esimiesten kanssa.

Kehittämishankkeen tavoitteena on yhteistyössä eri tason toimijoiden kanssa koota yhteen sellaisia arjen työvälineitä ja toimintatapoja, joilla voidaan yksilötasolla edistää ja tukea asiakkaiden itsemääräämisoikeiden ja täysivaltaisen kansalaisuuden toteuttamista toimintayksiköissä. Lopputuotoksena yksiköiden käyttöön teen työkalupakin/käsikirjan, johon kokoan keskeisemmät esille tulleet toimintaehdotukset ja hyvät käytännöt.

Asiakkaiden kokemustieto toimii kehittämistyön perustana, josta lähdetään kehittämistyötä edistämään yhdessä työntekijäryhmän ja esimiesryhmän kanssa. Asiakkaiden haastattelut toteutetaan yksilöhaastatteluina ja kunkin kanssa tehdään lisäksi toiminnallinen osuus. Työntekijöiden ja esimiesten kehittämisosuus toteutetaan ryhmähaastattelun muodossa, johon otetaan mukaan myös toiminnallisia elementtejä kehittämistyön edistämiseksi.

Asiakkaiden haastattelut nauhoitetaan ja aineistot hävitetään asianmukaisesti viimeistään opinnäytetyön valmistuttua (viim. keväällä 2016). Työntekijöiden ja esimiesten ryhmähaastattelut videoidaan ja valokuvataan. Sekä asiakkaiden haastattelunauhoitteet että työntekijöiden ja esimiesten videonauhoitteet ovat täysin luottamuksellisia ja niiden käsittelystä vastaa ainoastaan haastattelija. Haastattelu aineistoja käsitellään siten, ettei yksittäisiä henkilöitä voida tunnistaa. Haastatteluiden yhteydessä toteutettavat toiminnallisen osuuden tuotokset ja työntekijöiden ja esimiesten ryhmätoiminnasta otetut valokuvat ovat käytössä sellaisenaan osana kehittämishankkeen dokumentointia.

Näkisin että juuri Sinulla olisi arvokasta näkemystä hankkeessani käsiteltävistä asioista ja toivoisin, että osallistuisit kehittämishankkeeseeni osaksi työntekijäryhmää. Työntekijöiden ryhmähaastattelu toteutetaan toukokuussa 2015.

Annan mielelläni lisätietoja hankkeesta.

Ystävällisin yhteistyöterveisin,

Henna Auvinen

YAMK-opiskelija
Sosiaalian koulutusohjelma
Turun Ammattikorkeakoulu
p. 040-xxx xxxx

Kutsu esimiehille

Hei,

Olen Turun Ammattikorkeakoulun Sosiaalialan Ylempää AMK-tutkintoa suorittava opiskelija. Olen tekemässä opinnäytetyönäni kehittämishanketta yhteistyössä KTO- kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskuksen, Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin asiakkaiden, työntekijöiden ja esimiesten kanssa.

Kehittämishankkeen tavoitteena on yhteistyössä eri tason toimijoiden kanssa koota yhteen sellaisia arjen työvälineitä ja toimintatapoja, joilla voidaan yksilötasolla edistää ja tukea asiakkaiden itsemääräämisoikeiden ja täysivaltaisen kansalaisuuden toteutumista toimintayksiköissä. Lopputuotoksena yksiköiden käyttöön teen työkalupakin/käsi-kirjan, johon kokoan keskeisemmät esille tulleet toimintaehdotukset ja hyvät käytännöt.

Asiakkaiden kokemustieto toimii kehittämistyön perustana, josta lähdetään kehittämistyötä edistämään yhdessä työntekijäryhmän ja esimiesryhmän kanssa. Asiakkaiden haastattelut toteutetaan yksilöhaastatteluina ja kunkin kanssa tehdään lisäksi toiminnallinen osuus. Työntekijöiden ja esimiesten kehittämisosuus toteutetaan ryhmähaastattelun muodossa, johon otetaan mukaan myös toiminnallisia elementtejä kehittämistyön edistämiseksi.

Asiakkaiden haastattelut nauhoitetaan ja aineistot hävitetään asianmukaisesti viimeistään opinnäytetyön valmistuttua (viim. keväällä 2016). Työntekijöiden ja esimiesten ryhmähaastattelut videoidaan ja valokuvataan. Sekä asiakkaiden haastattelunauhoitteet että työntekijöiden ja esimiesten videonauhoitteet ovat täysin luottamuksellisia ja niiden käsittelystä vastaa ainoastaan haastattelija. Haastattelu aineistoja käsitellään siten, ettei yksittäisiä henkilöitä voida tunnistaa. Haastatteluiden yhteydessä toteutettavat toiminnallisen osuuden tuotokset ja työntekijöiden ja esimiesten ryhmätoiminnasta otetut valokuvat ovat käytössä sellaisenaan osana kehittämishankkeen dokumentointia.

Näkisin että juuri Sinulla olisi arvokasta näkemystä hankkeessani käsiteltävistä asioista ja toivoisin, että osallistuisit kehittämishankkeeseeni osaksi esimiesryhmää. Esimiesten ryhmähaastattelu toteutetaan toukokuussa 2015, haastattelun kesto 1-3h.

Annan mielelläni lisätietoja hankkeesta.

Ystävällisin yhteistyöterveisin,

Henna Auvinen

YAMK-opiskelija
Sosiaalialan koulutusohjelma
Turun Ammattikorkeakoulu
p. 040-xxx xxxx (työ)

Työntekijöiden kehittämisryhmä – asiakashaastatteluiden luokittelut ja kehittämistä edistävät kysymykset

KOTI

1. Pari: Millaisilla konkreettisilla toimenpiteillä/työkäytännöillä yksikössä voidaan tukea asiakkaan kodinhoitotaitoja (siivous, ruoan laitto tai kartuttaa näitä taitoja)?
2. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein/työkäytännöin voisitte edistää yksikössä asiakkaan mahdollisuuksia vaikuttaa siivoukseen, syömiseen, suihkussa käymiseen yms. Kotiin liittyviin asioihin (ajankohdat, sisällöt yms.)?
3. Pari: Millaisilla konkreettisilla esteillä koet että on esimerkiksi sille että asiakas itse määritteli itse arjen aikataulunsa, koska käy suihkussa, koska herää yms. Tai muita kotiin liittyviä esteitä mitä tulee mieleen?
4. Pari: Millaisin toimenpitein/työkäytännöin mahdollistetaan asiakkaalle riittävä yksityisyys- tai esim. pesutilanteissa hienotunteisuus?

TOIMEENTULO

TUEN TARVE	TÄRKEÄT ASIAT	HAAVEET
<ul style="list-style-type: none"> - Rahaa osaa käyttää ja ymmärtää arvon, mutta rahan hallintaan ja laskujen maksamiseen tarvitsee apua ja haluaisi oppia - Pystyy käyttämään itsenäisesti rahaa, mutta tarvitsee tukea kaupassa käymiseen (käytössä on esimerkiksi kauppalappu), rahan arvoa ei ymmärrä (esim. mitä saa tietyllä määrällä rahaa, joitakin tuttuja pieniä ostoksia pystyy tekemään ja tietää hinnan) - Rahan nostaminen pankkiautomaatilta - Oikeanlainen rahankäyttö (jos rahaa on, se helposti myös menee) 	<ul style="list-style-type: none"> - Saa maksaa omat ostokset - Rahasta huolehtiminen - Kaupassa käyminen - Oma pankkikortti <ul style="list-style-type: none"> - Raha - Kaupassa käyminen 	<ul style="list-style-type: none"> - Olla työntekijänä - Enemmän palkkaa - Enemmän käyttörahaa

TOIMEENTULO

1. Pari: Millaisia konkreettisia esteitä koette asiakkaan rahan käyttöön liittyen?
2. Pari: Millaisilla konkreettisilla toimenpiteillä voidaan mahdollistaa että asiakas ymmärtäisi rahan arvon paremmin (esim. mikä maksaa minkäkin verran) ja miten voidaan tukea rahan käytön hallinnassa (niin ettei kaikki mikä tulee mene) ?
3. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein voitaisiin tukea asiakasta raha-asioiden hoitamisessa (rahan nosto, kaupassa käyminen, ostosten tekeminen)?
4. Pari: Miten voidaan tukea asiakkaiden oikeuksia raha-asiossa ja toimeentulossa sellaisilla henkilöillä joilla ei ole mahdollisuuksia harjoittaa talouden hoitoon liittyviä kykyjään?

TYÖ- JA PÄIVÄTOIMINTA-KOULU		
<p style="text-align: center;">TUEN TARVE</p> <p>- Kouluun pääseminen ja koulussa pysyminen</p>	<p style="text-align: center;">TÄRKEÄT ASIAT</p> <ul style="list-style-type: none"> - Olisi tärkeää päästä kouluun - Ulkotyöt 	<p style="text-align: center;">HAAVEET</p> <ul style="list-style-type: none"> - Työskennellä avotyössä – (avun pyytäminen kun sitä tarvitsee) - Opintoja vastaavaan työhön pääseminen - Työskennellä viikonloppuisin

TYÖ- JA PÄIVÄTOIMINTA, KOULU

1. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein/työkäytännöin tuetaan asiakkaiden työssäkäyntiä – ja siellä pysymistä ?
2. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein/työkäytännöin voidaan edistää asiakkaan omia toiveita työn tai koulupaikan suhteen?
3. Pari: Millaisia konkreettisia esteitä mielestäsi työ/päivätoimintaan tai kouluun tai siellä käymiseen liittyy?
4. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein/työkäytännöin voidaan edistää asiakkaan mahdollisuuksia tehdä töitä sellaisilla henkilöillä, joilla ei ole välttämättä siihen edellytyksiä toimintakeskuksessa tai avotyössä?

OMAT TAIDOT

TUEN TARVE	TÄRKEÄT ASIAT	HAAVEET
<ul style="list-style-type: none"> - Kirjoitustaitojen harjoittelu (oikeakielisyys) - Oppia sanomaan ei – ettei olisi liian kiltti - Ryhmässä toimiminen (ärsyyntyy helposti) - Asioista muistuttaminen (taitoja on) <ul style="list-style-type: none"> - Äänestäminen (vaalit) - Puhuminen vaikeaa, mutta tärkeää että olisi henkilö kenelle puhua - Kuvien käyttö kommunikaation tukena (tunteiden ilmaiseminen) - Tärkeäksi koettiin että on hoitajia kenelle puhua kun vaikeaa 	<ul style="list-style-type: none"> - Lukeminen - Kirjoittaminen - ruoan laittaminen - Kuvaaminen - Piirtäminen - Liikkuminen - Siivoaminen 	<ul style="list-style-type: none"> - Mopo kortti - auto

Omat taidot

1. Pari: Millaisin konkreettisin keinoin/työkäytännöin voitte yksikössä mahdollistaa asiakkaille tärkeiden taitojen havaitsemisen, ylläpidon ja edistämisen ?
2. Pari: Millaisin konkreettisin keinoin/työkäytännöin voisit tukea asiakasta erilaisissa vuorovaikutustilanteissa (esim. ystävyysuhteet, kieltäytyminen asioista, keskustelutaidot yms., ryhmässä toimiminen)
3. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein/työkäytännöin voisit tukea asiakasta ilmaisemaan omia tunteitaan ja toiveitaan?
4. Pari: Millaisin konkreettisia esteitä havaitset asiakkaan omien taitojen ja tärkeiden asioiden tukemisessa?

YSTÄVYYS, PERHESUHTEET, PARISUHDE

TUEN TARVE	TÄRKEÄT ASIAT	HAAVEET
<ul style="list-style-type: none"> - Haluaisi nähdä useammin tyttöystävää - Ystävien näkeminen useammin - Ylläpito perheeseen 	<ul style="list-style-type: none"> - Perhe ja sisarukset tärkeitä <ul style="list-style-type: none"> - Ystävät tärkeitä - Tyttöystävä - Kavereita näkee liian harvoin haluaisi nähdä heitä useammin 	<ul style="list-style-type: none"> - Parisuhde - Yökyläily tyttöystävän kanssa - tyttöystävän näkeminen useammin

Ystävyys, perhe, parisuhde

1. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein/työkäytännöin voisit mahdollistaa asiakkaalle normaalin parisuhteen (tapaamiset, yökyläily, läheisyyden) ?
2. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein/työkäytännöin voisit tukea asiakkaan ystävyysuhteita?
3. Pari: Millaisia konkreettisia esteitä koet asiakkaalle tärkeiden ihmissuhteiden ylläpidossa tai tukemisessa?
4. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein/työkäytännöin voit tukea asiakkaalle tärkeiden ihmissuhteiden (perhe, omaiset) ylläpidon, yhteydenpidon?

Vapaa-aika

1. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein voisit edistää asiakkaan mahdollisuuksia tehdä hänelle tärkeitä asioita vapaa-aikana (valokuvaaminen, piirtäminen, musisointi, lenkkeily yms.)?
2. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein voisit edistää asiakkaan mahdollisuuksia toteuttaa hänelle tärkeitä asioita toimintayksikön ulkopuolelle (esim. kaupungin tai seurakunnan harrastustoiminta) ?
3. Pari: Millaisia konkreettisia esteitä näet asiakkaan vapaa-ajassa toiminnoissa tukemisessa?
4. Pari: Millaisin konkreettisin toimenpitein voit edistää asiakkaan mielekkään vapaa-ajan syntymisen?

VAPAA-AIKA		
<p style="text-align: center;">TUEN TARVE</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rohkeus harrastamiseen tietyssä lajissa - Lenkillä tarvitsee olla hoitaja mukana - Uimisessa – pukuhuoneessa käytännön asioissa - Ravintolassa käymisessä 	<p style="text-align: center;">TÄRKEÄT ASIAT</p> <ul style="list-style-type: none"> - Telkkarin katsominen - elokuvat - Kirjojen lukeminen - Ratsastusterapia - Piirtäminen - Perhe - Tukihenkilö - Elokuvat ja elokuvissa käyminen x2 - Ruoan laitto - Lukeminen - Tapahtumissa käyminen - Musisointi – oma kitara - Urheilu - Kuvaaminen - Radio – musiikki 	<p style="text-align: center;">HAAVEET</p> <ul style="list-style-type: none"> - Omassa musiikkiryhmässä solistina oleminen - Sählyn pelaaminen - rohkeus uimiseen

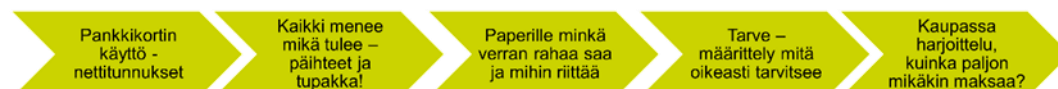
Esimiesten kehittämisryhmä – työntekijäryhmän näkemyksien jalostaminen työkykyä tukeviin käytäntöihin

TOIMEENTULO

1. MILLAISIA KONKREETTISIA ESTEITÄ KOETTEN ASIAKKAAN RAHANKÄYTÖN SUHTEEN?

2. MILLAISILLA KONKREETTISILLA TOIMENPITEILLÄ VOIDAAN MAHDOLLISTAA ETTÄ ASIAKAS YMMÄRTÄISI RAHAN ARVON PAREMMIN (ESIM. MIKÄ MAKSAA MINKÄKIN VERRAN) JA MITEN VOIDAAN TUKEA RAHAN KÄYTÖN HALLINNASSA (NIIN ETTEI KAIKKI TULE NIIN MENE)?

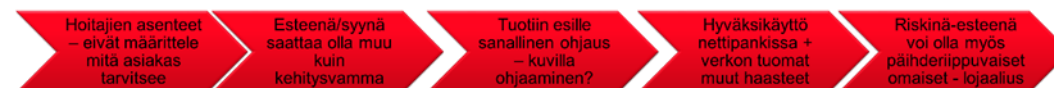
3. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN VOITAIIN TUKEA ASIAKASTA RAHA-ASIOIDEN HOITAMISESSA (RAHAN NOSTO, KAUPASSA KÄYMINEN, OSTOSTEN TEKEMINEN)?

4. MITEN VOIDAAN TUKEA ASIAKKAIDEN OIKEUKSIA RAHA-ASIOISSA JA TOIMEENTULOSSA SELLAISILLA HENKILÖILLÄ, JOILLA EI OLE MAHDOLLISUUKSIA HARJOITAA TALOUDEN HOITOON LIITTYVIÄ KYKYJÄÄN?

KESKUSTELUSTA KIRJATTUJA

Henna Auvinen
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (YAMK)

TYÖ- JA PÄIVÄTOIMINTA - KOULU

1. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN TUETAAN ASIAKKAIDEN TYÖSSÄKÄYNTIÄ – JA SIELLÄ PYSYMISTÄ?

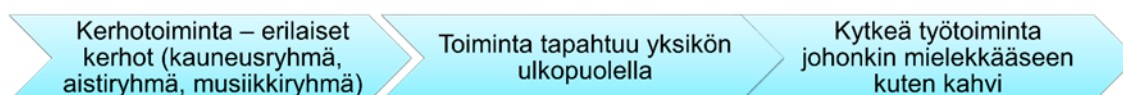
2. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN VOIDAAN EDISTÄÄ ASIAKKAAN OMIA TOIVEITA TYÖN TAI KOULUPAIKAN SUHTEEN?

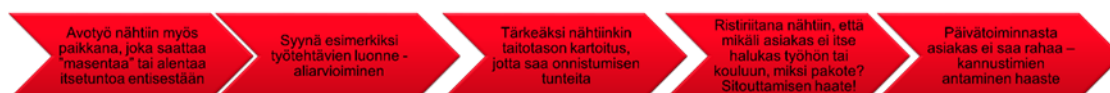
3. MILLAISIA KONKREETTISIA ESTEITÄ MIELESTÄSI TYÖ- TAI PÄIVÄTOIMINTAAN – KOULUUN TAI SIELLÄ KÄYMISEEN LIITTYY?

4. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN VOIDAAN EDISTÄÄ ASIAKKAAN MAHDOLLISUUKSIA TEHDÄ TÖITÄ SELLAISILLA HENKILÖILLÄ, JOILLA EI VÄLTTÄMÄTTÄ OLE SIIHEN EDELLYTYKSIÄ TOIMINTAKESKUKSESSA TAI AVOTYÖSSÄ?

KESKUSTELUSTA KIRJATTUJA

Henna Auvinen
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (YAMK)

KOTI

1. MILLAISILLA KONKREETTISILLA TOIMENPITEILLÄ/TYÖKÄYTÄNNÖILLÄ YKSIKÖSSÄ VOIDAAN TUKEA ASIAKKAAN KODINHOITOTAITOJA (SIIVOUS, RUOAN LAITTO TAI KARTUTTAA NÄITÄ TAITOJA)?

2. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN VOISITTE EDISTÄÄ YKSIKÖSSÄ ASIAKKAAN MAHDOLLISUUKSIA VAIKUTTAA SIIVOUKSEEN, SYÖMISEEN SUIHKUSSA KÄYMISEEN YMS. KOTIIN LIITTYVIIN ASIOIHIN (AIKATAULUT, SISÄLLÖT YMS.)?

3. MILLAISIA KONKREETTISIA ESTEITÄ KOET, ETTÄ ON ESIMERKIKSI SILLE, ETTÄ ASIAKAS ITSE MÄÄRITTELESI ARJEN AIKATAULUNSA, KOSKA KÄY SUIHKUSSA, KOSKA HERÄÄ YMS. TAI MUITA KOTIIN LIITTYVIÄ ESTEITÄ ITÄ TULEE MIELEEN?

4. MILLAISIN TOIMENPITEIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN MAHDOLLISTETAAN ASIAKKAALLE RIITTÄVÄ YKSIYISYYS- TAI ESIM. PESUTILANTEISSA HIENTUNTEISUUS?

KESKUSTELUSTA KIRJATTUJA

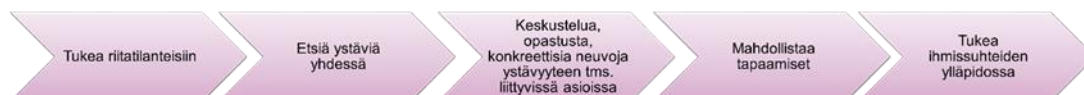
Henna Auvinen
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (YAMK)

YSTÄVYYS SUHTEET, PERHESUHTEET JA PARISUHDE

1. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN VOISIT MAHDOLLISTAA ASIAKKAALLE NORMAALIN PARISUHTEEN (TAPAAMISET, YÖKYLÄILY, LÄHEISYYDEN)?

2. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN VOISIT TUKEA ASIAKKAALLE TÄRKEIDEN IHMISSUHTEIDEN YLLÄPIDOSSA?

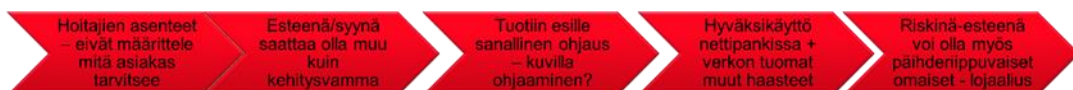
3. MILLAISIA KONKREETTISIA ESTEITÄ KOET ASIAKKAALLE TÄRKEIDEN IHMISSUHTEIDEN YLLÄPIDOSSA TAI TUKEMISESSÄ?

4. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN VOISIT TUKEA ASIAKKAALLE TÄRKEIDEN IHMISSUHTEIDEN (PERHE/OMAISET) YLLÄPIDON, YHTEYDENPIDON?

KESKUSTELUSTA KIRJATUJA

Henna Auvinen
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (YAMK)

OMAT TAI DOT /TÄRKEÄT ASIAT

1. MILLAISIN KONKREETTISIN KEINAIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN VOITTE YKSIKÖSSÄ MAHDOLLISTAA ASIAKKAILLE TÄRKEIDEN TAITOJEN HAVAITSEMISEN, YLLÄPIDON JA EDISTÄMISEN?

2. MILLAISIN KONKREETTISIN KEINAIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN VOISIT TUKEA ASIAKASTA ERI LAISISSA VUOROVAIKUTUSTILANTEISSA (ESIM.-YSTÄVYYSSUHTEET, KIELTÄYTYMINEN ASIOISTA, Keskustelutaidot yms., RYHMÄSSÄ TOIMIMINEN)?

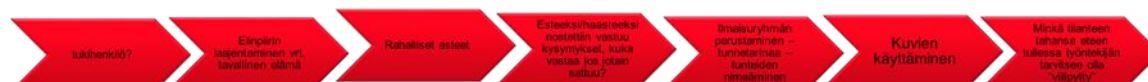
3. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN/TYÖKÄYTÄNNÖIN VOISIT TUKEA ASIAKASTA ILMAISEMAAN OMIA TUNTEITAAN JA TOIVEITAAN?

4. MILLAISIA KONKREETTISIA ESTEITÄ HAVAITSET ASIAKKAAN OMIEN TAITOJEN JA TÄRKEIDEN ASIOIDEN TUKEMISESSA??

KESKUSTELUSTA KIRJATTUJA

Henna Auvinen
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (YAMK)

VAPAA-AIKA

1. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN VOISIT EDISTÄÄ ASIAKKAAN MAHDOLLISUUKSIA TEHDÄ HÄNELLE TÄRKEITÄ ASIOITA VAPAA-AIKANA (VALOKUVAAMINEN, PIIRTÄMINEN, MUSISOINTI, LENKKEILY YMS.)?

2. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN VOISIT EDISTÄÄ ASIAKKAAN MAHDOLLISUUKSIA TOTEUTTAA HÄNELLE TÄRKEITÄ ASIOITA TOIMINTAYKSIKÖN ULKOPUOLELLA (ESIM. KAUPUNGIN TAI SEURAKUNNAN HARRASTUSTOIMINTA)?

3. MILLAISIA KONKREETTISIA ESTEITÄ NÄET ASIAKKAAN VAPAA-AJAN TOIMINNOISSA TUKEMISESSA?

4. MILLAISIN KONKREETTISIN TOIMENPITEIN VOIT EDISTÄÄ ASIAKKAAN MIELEKKÄÄN VAPAA-AJAN SYNTYMISEN?

KESKUSTELUSTA KIRJATTUJA

Henna Auvinen
 Sosiaalialan koulutusohjelma
 Sosionomi (YAMK)

Yhteenveto osa 1 ja osa 2

Teemat	Koonti asiakasaineistosta: tuen tarpeet, tärkeät asiat, haaveet	Koonti työntekijöiden kehittämisideoista	Koonti esimiesten kehittämisideoista
Koti	<p>Tuen tarve: ohjaaminen ja tukeminen siivouksessa, pesutilanteissa, ruoan laitossa ja keittiötehtävissä</p> <p>Tärkeät asiat: oma kylpyhuone + wc (oma rauha), ruoan laitto, keittiö tehtävät, oma koti, vapaus valita omat vieraat, siivoaminen</p> <p>Haaveet: oma koti, jossa enemmän rauhaa, oma olohuone, oma kotieläin</p>	<ul style="list-style-type: none"> Kokkikerho Mallioppiminen Ryhmähengen tukeminen & yhdessä tekeminen sanallinen ja kuvallinen ohjaus Opettavat leirit & tapahtumat Asiakkaan viikko-ohjelma Annetaan aikaa päätöksentekoon Poikkeuksien mahdollistaminen arjen aikatauluissa Yhteisten sääntöjen/velvollisuuksien luominen (siivous, kotityöt) Yksityisyyden suojaaminen ja ajan antaminen asiakkaalle (Väliseinä Wc-tiloihin, magneettiverho suihkutiloihin) Haasteena työaikaan sidot tehtävät, voiko asiakas aina päättää kuinka toimitaan (yhteisasuminen), vanhat rutiineiksi muodostuneet käytännöt, henkilöstöresurssien puute vs. henkilöstöresurssien oikeanlainen käyttö, toisen asiakkaan yksityisyyden suojaamiseksi toisten rajoittaminen, toiselle asiakkaalle tulevat vieraat vs. toisen asiakkaan koti-ilta 	<ul style="list-style-type: none"> Kokkikerho Toiminnallinen, sanallinen ja kuvallinen ohjaus Asiakkaan viikko-ohjelma + päiväohjelma joustava työote Asukaskokoukset (aamupiiri/iltapiiri) Heittäytyminen uusien asioiden kokeiluun, luovuuden käyttö olemassa olevilla resursseilla Avain omaan huoneeseen Talon säännöt/velvollisuudet (kotityöt tms.) Huomioitava työ- ja koulu ja lääkitykset aikataulusuunnittelussa
Omat taidot/ tärkeät asiat	<p>Tuen tarve: kirjoittamisessa, kieltäytymään opettelussa, ryhmässä toimimisessa, asioista muistuttamisessa, vaaleissa äänestämässä, tuen tarpeeseen henkilö kenelle puhua vaikeistakin asioista</p> <p>Tärkeät asiat: lukeminen, kirjoittaminen, ruoan laitto, kuvaaminen, piirtäminen, liikkuminen, siivoaminen</p> <p>Haaveet: mopokortti, auto</p>	<ul style="list-style-type: none"> Ohjaus, tuki, kannustus (omatoimisuuteen kannustaminen) Erilaisen tekemisen mahdollistaminen, kokeileva toiminta Asiakkaan taitojen konkretisoiminen Vuorovaikutustilanteiden ja ryhmätilanteiden harjoittelu ja niissä ohjaaminen Mallioppiminen Oppitunnit Sosiodraama Elinpiirin laajentaminen, tapaamisten mahdollistaminen ja järjestäminen Tunteiden nimeäminen (tunnekortit, videointi) Haaveiden ja omien toiveiden esittäminen (haavekartta) Oman nimen kirjoittamisen harjoittelu Keskusteluvartti Esteitä: vastuukysymykset, rajalliset henkilöstö resurssit 	<ul style="list-style-type: none"> HYP, huomioivan yhdessäolon periaate Nykytekniikan käyttö (esim. videointi, oman toiminnan kuvaaminen) soisiaiset tarinat Tunnetarinat Tunnekortit seikkailupedagogiikka Motoristen haasteiden/virikkeiden tarjoaminen Lempiruokapäivä Resurssien oikeanlainen käyttö Henkilökohtainen avustaja AAC-keinot (Kommunikaatiopassi) Kokeileva toiminta Oman nimen kirjoittamisen harjoittelu Omatoimisuuteen ohjaaminen ja rohkaiseminen Valinnan mahdollisuuksien antaminen
Ystävyys, perhe, parisuhde	<p>Tuen tarve: halu nähdä useammin ystäviä ja tyttö/poikaystävää, perhesuhteiden ylläpito</p> <p>Tärkeät asiat: perhe, sisarukset.</p> <p>Ystävät, tyttö-/poikaystävä</p> <p>Haaveet: parisuhteen saaminen, yökyläily ystävän kanssa, tyttö-/poikaystävän näkeminen useammin</p>	<ul style="list-style-type: none"> Seksuaalikasvatus Seksuaalisten suuntauksien hyväksyminen Tukea ja ohjausta ristiriita tilanteisiin ja muihin ihmissuhteisiin liittyvissä asioissa ja ihmissuhteiden ylläpidossa tukeminen Arveluttavan seuran tunnistaminen Yhdessä ystävien etsiminen, Verkostopalaverit Puhelut, muistamiset, kyläilyt Tapaamisten mahdollistaminen Ja sopiminen yhdessä parien kanssa Yhteisten asumismahdollisuuksien kartoitus Tukikäynnit kotiin Esteet: arveluttavan seuran tunnistaminen, välimatkat, vastavuoroisuus, hyväksikäytön riski 	<ul style="list-style-type: none"> Seksuaalikasvatus työntekijän tai seksuaalineuvojan taholta Apuvälineiden käyttö seksuaalisten asioiden läpikäynnissä Perhevalmennus/perheterapia Tapaamisten mahdollistaminen Tukikäynnit kotiin Selkeät säännöt taloon Omahoitajakeskustelut Ei eroteta parisuhteessa eläviä toisistaan (esim. muuttojen yhteydessä) Sosiodraama, sosiaaliset tarinat

Teemat	Koonti asiakasaineistosta: tuen tarpeet, tärkeät asiat, haaveet	Koonti työntekijöiden kehittämisideoista	Koonti esimiesten kehittämisideoista
Vapaa-aika	<p>Tuen tarve: rohkeus erilaisten harrastusten harrastamiseen (haasteita käytännön asioissa), lenkillä täytyy olla hoitaja mukana, ravintolassa käymisessä tukeminen</p> <p>Tärkeät asiat: TV:n katsominen, kirjojen lukeminen, ratsastusterapia, piirtäminen, perhe, tukihenkilö, elokuvissa käyminen, ruoan laitto, tapahtumissa käyminen, musisointi, urheilu, kuvaaminen, radion ja musiikin kuuntelu</p> <p>Haaveet: omassa musiikkiryhmässä solistina toimiminen, sählyn pelaaminen, rohkeus uimassa käymiseen</p>	<ul style="list-style-type: none"> Tulkkipalveluiden järjestäminen, Avustajan järjestäminen, SPR-ystäväpalvelun käyttö, kaverikoiraohjainta Erilaisten vapaa-ajan harrastusten/toimintojen kokeilu esim. tukiryhmät Oman tilan ja ajan mahdollistaminen Spontaani toiminta hoito- ja ohjaus työssä Tilojen kuntoon laittaminen Kirjoitusharjoitukset Esteet: resurssien riittävyys, raha, motivoiminen, kuljetus 	<ul style="list-style-type: none"> Oikeanlainen resurssien käyttö (listatekniset järjestelyt) Ystävät (toinen asukas, sukulaiset, lähiverkosto) Asiakkaan motivoiminen Kommunikaatiopassi Kuljetusten järjestäminen (esim. taksikortti) Avustaja, tulkki Tukiryhmät Listatekniset järjestelyt
Toimeentulo	<p>Tuen tarve: avun ja tuen tarve raha-asioiden hallinnassa, ostoksissa maksamisessa ja kaupassa käymisessä, laskujen maksamisessa, rahan arvon ymmärtämisessä, rahan nosto automaattilta</p> <p>Tärkeät asiat: itse omien ostosten maksaminen, rahasta huolehtiminen, kaupassa käyminen, oman pankkikortin itsellä pitäminen</p> <p>Haaveet: tehdä "oikeita" töitä, haaveena saada enemmän palkkaa ja enemmän käyttörahaa</p>	<ul style="list-style-type: none"> Pankkikortin käytön harjoittelu Asiakas mukaan omien asioidensa hoitamiseen Asiakas maksaa ostosten itse Sanallinen & kuvallinen ohjaaminen (kuvien käyttö kauppalistoissa) Paperille minkä verran saa rahaa ja mihin rahaa riittää Rahan nostaminen, pankkikortin käytön harjoittelu Viikkoraha-käyttöraha Ostotarpeiden kartoitus Laskuharjoitusten tekeminen Keskustelu konkreettisin esimerkein raha-asioista Kauppareissun suunnittelu Rajatun konkreettisen ostosvalikoiman tarjoaminen Mallioppiminen Riskinä/esteenä köyhyys ja hyväksikäytön riski, tuhlaaminen, ostokset suhteessa tarpeeseen ja terveyteen 	<ul style="list-style-type: none"> Kuvien käyttö kauppalistoissa Tulojen ja menojen konkretisointi Kuvien ja sanojen ohjaaminen
Työ- ja päivätoiminta/koulu	<p>Tuen tarve: kouluun pääseminen ja siellä pysyminen</p> <p>Tärkeät asiat: päästä kouluun, ulkotyöt ovat tärkeitä (haravointi yms. Pihatyöt)</p> <p>Haaveet: avotyö, itsenäinen työ, opintoja vastaavaan työhön pääseminen, viikonlopputyöihin arkityön sijaan</p>	<ul style="list-style-type: none"> Tukihenkilö mukaan töihin Kannustinraha, Päivätoiminnan liittäminen asiakkaille mielekkäisiin asioihin Tulevaisuuden mahdollisuuksien konkretisointi, motivaatiokartoitus Apuvälineet työn tueksi Mukautetut työt Tutustumiskäynnit/kokeilut työ- tai koulupaikkoihin Kerhotoiminnan järjestäminen Toiminnan järjestäminen yksikön ulkopuolelle Haaste: motivointi, asiakkaan kykyjen ja työtehtävien yhteensovittaminen, työmatkat 	<ul style="list-style-type: none"> työryhmiin enemmän avustajia selkeät realistiset polut työtehtäviin Asiakkaiden toiveiden ja taitojen kartoitus Resurssien oikeanlainen käyttö, yksilöllinen työajan mitoitus Henkilökunnan osaamisen kehittäminen ja asenteisiin vaikuttaminen Avotyöntäjän tukeminen Toiminnan järjestäminen yksikön ulkopuolelle Henkilökohtainen tuki asiakkaalle

Perehdytysopas itsemääräämistä tukeviin työkäytäntöihin

KTO-Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus Varsinais-
Suomen erityishuoltopiiri

OPAS ITSEMÄÄRÄÄMISTÄ TUKEVIIN
TYÖKÄYTÄNTÖIHIN

MITÄ ITSEMÄÄRÄÄMINEN TARKOITTAÄ?

- *oikeus saada tietoa itselle ymmärrettävässä muodossa, esim. erilaiset mahdollisuudet ja vaihtoehdot työssä, asumisessa, erilaisissa palveluissa, jotta voi osallistua itseä koskevaan päätöksentekoon*
- *päätöksenteko, tieto ja ymmärrys vaihtoehtoista, joista voi valita*
 - *päätöksen toimeksi saattaminen: tehdyistä päätöksistä on konkreettisia seuraamuksia, tehty päätös vaikuttaa asioihin ilman kohtuutonta viivettä, riittävien voimavarojen varmistaminen päätöksen toimeen saattamiseksi*
 - *kyvykkyyden tunne ja kykyjen käyttö: jokaisella on kykyjä ja taitoja, miten niitä voisi myös käyttää? Kykyjen käytössä ja niiden kehittämisessä ei ole kyse vain ulkoisesta puuhakkuudesta ja asioiden tekemisestä vaan myös oman identiteetin rakentamisesta*
- *yksityisyys: fyysinen yksityisyys niiden ihmisten kohdalla, jotka toistuvasti tarvitsevat toisten ihmisten apua. Onkin tärkeää varmistaa, että esim. erilaiset palveluratkaisut mahdollistavat riittävän yksityisyyden.*

~Päivi Topo 2012 Vernerin~

Sisällysluettelo

JOHDANTO	2
Tarinoita arjesta.....	3
Mitä minä haluan, taidot ja vahvuudet, tuen tarpeet	5
Mistä pidän, mistä en pidä	8
Toivoiden ja unelmien kartta, palot jännitteet ja huolet	10
Vuorovaikutus ja kommunikointi	13
Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät	14
Kommunikaatiopassi	15
Kuvat, videokuvat (myös henkilökunnan toiminnan kuvaaminen)	16
Tunnuskortit	17
Koti	18
Kokikerho	18
Asukaskokoukset	19
Viikko-ohjelma - kuvallinen päiväohjelma	19
Mallioppiminen, kuvalliset ohjeet erilaisiin arjen toimiin	20
Talon säännöt/velvollisuudet	20
Opettavat leirit/tapahtumat	20
Päätöksenteon tukeminen	20
Vapaa-aika	21
Avustaja, tulkki, ystävä, SPR-ystäväpalvelu	21
Kokeileva toiminta, harrastusmahdollisuuksien kartoitus	21
Apuvälineet asiakkaan arjen tueksi	21
Tukiryhmät ja verkostot	21
Motivoiminen	21
Toimeentulo	23
Talousryhmä & arjen talousasioiden harjoittaminen	23
Kauppalistat kuvin (valokuvaus).....	23
Työ- ja päivätoiminta, koulu	24
Avustajan käyttö työryhmissä/henkilökohtainen tuki, selkeät realistiset polut työtehtäviin	24
Asiakkaan kyvyt, mukautetut työt	24
Kerhotoiminta, toiminnan järjestäminen yksikön ulkopuolella	24
Motivaatiokartoitus, toivoiden ja taitojen kartoitus	25

Tulevaisuuden mahdollisuuksien kirkastaminen/kartoitus	25
Sosiaaliset suhteet, omat taidot, tärkeät asiat	26
Tunnetarinat, sosiaaliset tarinat	26
Seksuaalikasvatus	26
Sosiodraama, ilmaisuryhmä	27
Oppitunnit/teematunnit	27
Keskusteluvartti, omahoitajakeskustelu	28
Kaverikoiratoiminta	28
Työvälineitä omaistyöhön	28
Omatoinimisuteen tukeminen	29
Mahdollisuus tehdä valintoja	29
Poikkeuksien mahdollistaminen arjen aikatauluissa	30
Positiivinen riskienotto	30
HYP-huomioivan yhdessäolon periaate	31
Seikkailupedagogiikka	31
Motoriset haasteet ja virikkeet	32
Taitojen kartoitus, niiden harjaanuttaminen ja konkretisoiminen asiakkaalle	32
Haave-kartta, toivekartta, unelmakartta	33
Motivoiminen, kannustaminen, ohjaus	33